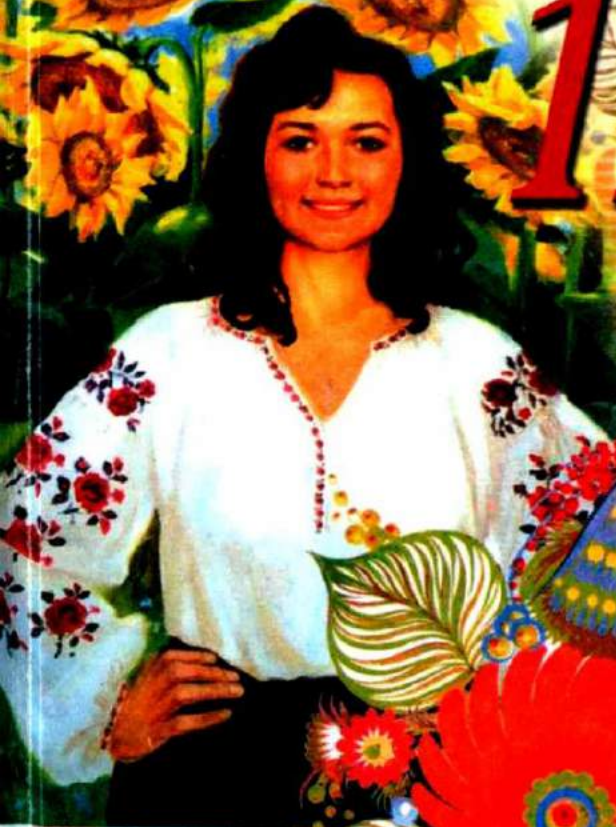

О.М. Горошкіна
Л.О. Попова

Українська Мова

11

Рівень
стандарту

М. І. Пентиліюк, О. М. Горошкіна, Л. О. Попова

Українська МОВА

Підручник для 11 класу
загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням українською мовою

Рівень стандарту

За загальною редакцією доктора педагогічних наук,
професора *М. І. Пентиліюк*

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

КИЇВ
«ОСВІТА»
2011

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ від 16.03.2011 № 235)*

А в т о р и :

Пентиліук М. І. — доктор педагогічних наук, професор кафедри українського мовознавства та основ журналістики Херсонського державного університету;

Горошкіна О. М. — доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови Луганського національного педуніверситету ім. Т. Г. Шевченка;

Попова Л. О. — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови Луганського національного педуніверситету ім. Т. Г. Шевченка

На обкладинці використано фрагмент картини Наталі Лук'яньонук «Автопортрет» та декоративно-прикладного розпису

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

- — вправа інформативної дії
- — вправа підвищеної складності
- — вправа на переклад
- — робота з ілюстрацією
- — робота з комп'ютером
- — міжпредметні зв'язки
- — робота з текстом
- * — слово в тлумачному словнику

Права авторів та видавничі права ДСВ «Освіта» захищені Законом України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. (зі змінами від 11.07.2001 р.).

Друковане копіювання книги або її частини, будь-які інші контрафактні видання тягнуть за собою відповідальність згідно зі ст. 52 цього Закону.

Незабаром ви закінчите школу. Що візьмете з собою в майбутнє?! Звичайно ж, мову своїх пращурів, мову маминої коліскової й батьківського твердого слова, мову першої вчительки й мову свого народу, мову веселого дитинства й замріяної юності. Не забувайте своєї мови, плачайте її, бо мова — ваш друг і порадник у житті.

Запрошуємо вас до співпраці! Щоб краще опанувати українську мову, пропонуємо разом міркувати, аналізувати, робити висновки. Саме на це спрямована побудова нового підручника. До кожної теми дібрано епіграфи, що орієнтуватимуть вас у мовному матеріалі. Вправи згруповано за рубриками: *«Живе поезія у мові»*, *«Правописний практикум»*, *«Комунікативний практикум»*, *«Кроки до успішного спілкування»*, *«Це варто знати»*, *«Складаймо професійне портфоліо»* тощо. Виконуючи завдання до вправ, спирайтеся на поради: *«Поміркуйте»*, *«Пригадайте»*, *«Проведіть дослідження»*, *«Зробіть висновок»*. Визначення понять ви знайдете як у текстах вправ, так і в рубриці *«Зверніть увагу!»*.

Підручник допоможе вам удосконалити мовлення, глибше пізнати правила спілкування, відчутти себе освіченою, впевненою людиною, здатною за допомогою мови якнайкраще виявити свої здібності в будь-яких життєвих ситуаціях. Ви будете працювати під керівництвом учителя, самостійно, у парах і групах. Сподіваємося, вас зацікавлять рубрики *«Видатні українці»*, *«Мандруємо світом»*, *«Читайте українською!»*, стануть корисними для вас і завдання *«Допоможіть знайти помилку!»*, *«Антисуржик»*.

Ознайомлюючись із виданнями, вказаними в рубриці *«Бібліографічне бюро»*, ви вироблятимете навички роботи з довідковою літературою, навчитесь добирати необхідний матеріал з різних галузей знань.

Слова, позначені зірочкою, тлумачаться у словнику в розділі *«Додаток»*. У рубриках *«Перевірмо себе»*, *«Аналізуймо тексти самостійно»* подано завдання, за якими ви зможете підготуватися до тематичної атестації та до зовнішнього незалежного оцінювання.

Успіхів вам в опануванні української мови і вдалого вибору майбутньої професії!

Автори

8 Т. Українська мова у світі. Українська діаспора

І там, де звучить рідна мова,
Живе український народ.

В. Сосюра

1. Поміркуйте. Прочитайте епіграф до теми. Чи погоджуєтеся ви з думкою, висловленою поетом? Сформулюйте власні твердження щодо порушеної проблеми, наводячи приклади з історії, географії.

2. 1. Прокоментуйте висловлювання. Визначте тему й основну думку кожного з них. Випишіть найважливішу інформацію з кожного висловлювання.

1. Мова є змістилищем усього сутнісного, вона безпараметрична, кордони її ніколи не збігаються з географією (*П. Мовчан*).
2. Світ Божий великий, і складається з окремих народів чи націй, і кожен народ — окреме закінчене ціле. І в тому й краса Всесвіту, що народи зберігають окремішність. Як на пишній луці кожна окрема квітка має свій окремий колір і запах (*І. Огієнко*).
3. Для мене мови народів — як зорі на небі. Я не хотів би, щоб усі зорі злилися в одну величезну, на півнеба, зірку. Для цього є сонце. Хай сяють і зорі. Хай у кожної людини буде своя зірка (*Р. Гамзатов*).

Комунікативний практикум

II. Об'єднайтесь у пари. Оберіть за бажанням роль журналіста або репортера (того, у кого беруть інтерв'ю). Журналісти пропонують тричотири запитання за висловлюваннями.

! **3. 1.** Прочитайте текст. Випишіть ключові слова.

Сучасна українська літературна мова — це одна з високорозвинених мов Європи та всього світу. Її вивчають у національно-культурних товариствах інших країн, у найкращих світових університетах.

Це рідна мова українців, розкиданих по світах. Зокрема, більше 1 мільйона українців проживає в Канаді, понад 5 мільйонів — у країнах Західної і Східної Європи, Америки, Австралії, 7 мільйонів — у країнах СНД і Прибалтики, зокрема 4 мільйони у Російській Федерації. За кількістю носіїв українська мова є другою після мови російської у сім'ї слов'янських мов (*Л. Бондарчук*).

II. Поясніть, як ви розумієте вислів: *Українська мова... не сирота, має слов'янську родину й світову славу* (Д. Павличко). Скористайтеся фотоілюстраціями.

4. I. Прочитайте текст. Визначте тип і стиль мовлення. Поясніть поділ тексту на абзаци.

Явища діаспори* й еміграції* споконвічні. Соціальні та економічні мотиви примушували цілі народи або їхні частини залишати первісні оселі й поселятися в суміжних вільних просторах або на землях інших народів, де було легше для їхнього кращого проживання й безпеки. Так вони розширювали територію своїх первісних батьківщин або творили етнічні* острови серед іншоетнічної більшості. Здебільшого, хоч не завжди, зберігали свій етнічний характер — релігію, мову, культуру, побутово-етнографічні прикмети, хоч іноді й швидко асимілювалися* й зникали.

Цим народам, що зберігали своє самобутнє існування, історична та соціологічна науки надали наймення *діаспора*.

Істотною властивістю діаспори є її духовний зв'язок з батьківщиною, етнічна єдність незалежно від політично-правових змін і державної належності етноносіїв. Коли ці духовні, культурні зв'язки розриваються, перестає існувати діаспора, народ інтегрується у більшість, втрачає свої самобутні елементи й

Пам'ятник
українській писанці
в Едмонтоні (Канада)

відмінності. Збереження діаспор протягом століть чи їх зникання відомі в історії народів. Крім зберігання своєї ідентичності, окремі діаспорні спільноти характеризуються й тим, що, за неможливості маніфестування* основних рис повноцінного життя народу у формі незалежної держави, вони зберегли й розвинули політичний інстинкт нації до вільного життя, ствердили її волю здобути вільну власну державу (В. Маркусь).

II. Знайдіть в Інтернеті інформацію про українські діаспори у світі. Скористайтеся фотоілюстрацією.

Живе поезія у мові

5. I. Прочитайте уривок із вірша Анатолія Матвійчука. Які думки у вас викликає ця поезія?

З любов'ю і журбою наодинці,
Із невмирущим словом Кобзаря,
Ми, українці, — всюди українці,
Допоки світить нам одна зоря!

Живуть землі співучої сини
В Америці, Канаді й Аргентині.
Їм сняться рідні села і лани,
І очі мавок, незбагнено сині.

Летять роки, як сиві журавлі.
Немов журба, сльоза лягла на вії,
І не дає заснути до зорі
Щемлива, наче пісня, ностальгія...

Летить, летить, нестримні журавлі,
Через усі держави і кордони,
Несить привіт від рідної землі,
Усім, хто в неї вірив безборонно.

Усім, хто зміг у серці зберегти
І землю ту, і мову ту єдину.
Хто крізь усі негоди і світи
В собі проніс любов до України.

Комунікативний практикум

II. Побудуйте на матеріалі вірша роздум з теми «Ми, українці, — всюди українці, допоки світить нам одна зоря!».

Це варто знати

6. I. Запишіть текст. Визначте тип мовлення. Продовжіть текст трьома-чотирма реченнями.

Сьогодні українська діаспора — одна з найбільших серед інших планетарних етнічних розселень. Умовно її поділяють на західну і східну. Східна — поза Україною на теренах колишнього СРСР. До неї входять українці, які проживають на території Росії (на Дону, Кубані, Волзі, у Волгоградській, Саратовській, Самарській, Воронежській, Белгородській, Курській та інших областях; у Сибіру, на Далекому Сході), у Казахстані, Білорусі, Прибалтиці, Молдові (З журналу).

? II. Виконайте завдання за текстом.

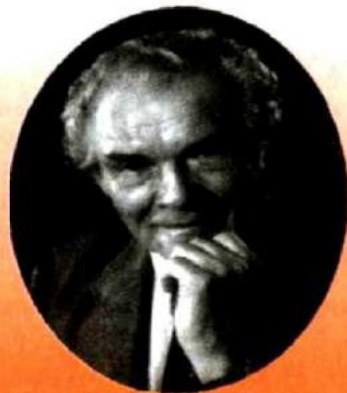
1. Поясніть лексичне значення слів *діаспора*, *етнічний*. У разі потреби скористайтеся тлумачним словником.
2. Розкажіть, як функціонує українська мова у країнах СНД.

Комунікативний практикум

III. Підготуйте запитання до прес-конференції з теми «Українська діаспора», які можна було б поставити: а) політикові; б) науковцю; в) учителю історії. Розкажіть про відомих представників української діаспори, скориставшись фотоілюстраціями.

Іван Багрянний

Петро Яцик

IV. Ознайомтеся на сайті Інтернету uk.wikipedia.org з інформацією про видатних представників української діаспори й підготуйте стисле повідомлення про них.

Комунікативний практикум

7. I. Уявіть, що вам запропонували взяти участь в обговоренні теми «Українська мова у світі». Визначте, хто буде адресатом мовлення, у чому полягає мета вашого виступу (навчити, переконати, інформувати). Складіть план повідомлення.

II. Уявіть, що ви — делегат Всесвітнього конгресу українців, мета якого — обговорити становище української мови в країнах, де проживають носії української мови. Підготуйте промову на 3—4 хвилини.

8. Прочитайте текст. Доберіть заголовок до нього. Випишіть ключові слова з тексту, обґрунтуйте їх роль у розкритті змісту. Сформулюйте запитання для однокласників за змістом прочитаного.

Живе наша мова — і з нами наші князі і гетьмани, наші письменники і вчені, наші державники і збройні оборонці.

Живе наша мова — і з нами наша 15-мільйонна діаспора.

Живе наша мова — і наш голос звучить у вселенському хорі народів.

Бо наша мова — це наша релігія. Наша держава, наша минавшина, наша надія, наше майбутнє.

Бо наша мова — це ми, українці, — добрий, чесний, працьовитий народ, що тисячоліттями живе на берегах Дніпра і Дністра, там, де була колиска індоєвропейських народів.

Отож не лише клянимося в любові до рідної мови, а працюймо для неї, вивчаймо, заглиблюймося в її походження й історію, поширюймо, пропагуймо її (В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький).

Скарби фразеології

9. У фразеологізмах використано багато іншомовних назв — власних і загальних. Наприклад: *авгієві стайні, геркулесові стовпи, езопівська мова*. Доберіть фразеологізми з іншомовними словами. Підготуйте етимологічну довідку про походження трьох—чотирьох дібраних фразеологізмів.

Допоможіть знайти помилку!

— Задайте одне одному питання, які б розкривали суть аналізованого питання.

— Пробачте за питання, але я вашого питання не зрозумів...

Бібліографічне бюро

Горбачук В. Барви української мови. — К., 1997.

Сто найвідоміших українців. — М.: Вече, К.: Орфей, 2001.

Матвієнко А. Рідне слово. — К.: Просвіта, 1994.

Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. — Дрогобич: Відродження, 1994.

Поняття комунікації як діяльності учасників спілкування. Комунікація в професійній сфері. Етика професійного спілкування

Якби ти знав, як багато важить слово...

І. Франко

10. І. Прочитайте різні визначення поняття *комунікація*. Використовуючи їх, сформулюйте поняття комунікації як діяльності учасників спілкування з метою інформаційного обміну та взаємовпливу.

Комунікація — спілкування між людьми та іншими соціальними суб'єктами; зв'язок за допомогою технічних засобів; певна система, за допомогою якої забезпечується сполучення між віддаленими об'єктами, наприклад: підземні комунікації, транспортні комунікації тощо (*uk.wikipedia.org*).

Комунікація — єдність взаємного обміну інформацією і вплив співрозмовників одне на одного з урахуванням відносин між ними, настанов, намірів, цілей, усього того, що веде не лише до руху інформації, а й до уточнення й збагачення тих знань, відомостей, думок, якими обмінюються люди (*О. Казарцева*).

Комунікація — спілкування, повідомлення, передавання інформації, думок, почуттів, волевиявлень людини мовними засобами (*Словник лінгвістичних термінів*).

Комунікація — це спілкування, обмін думками, знаннями, відчуттями, схемами поведінки тощо (*В. Кашкін*).

II. Яке з визначень поняття *комунікація* ви вважаєте найбільш прийнятним для вашого спілкування з однолітками?

11. І. Прочитайте текст. Визначте стиль і тип мовлення. Доведіть свою думку. З якою метою і де він може бути опублікований?

Слово *комунікація* — одне з багатьох іноземних слів, які зараз широко використовують у мові. Воно походить від латинського слова *соттинісо*, що означає «роблю спільним, пов'язую, спілкуюся», тому найбільш близьким до нього за значенням є слово *спілкування*. Від слова *комунікація* походять такі поняття, як *комунікабельність* (здатність до спілкування, товариськість), *комунікабельна людина*, а також *комунікативний* (той, що відноситься до комунікації; наприклад, *комунікативний тип висловлювання*).

Специфічність взаємодії людей у процесі їхньої життєдіяльності полягає у використанні мови, яка, як засіб людського спілкування, є знаряддям знань, інструментом мислення. Завдяки цьому комунікація між людьми є важливим механіз-

мом становлення людини як соціальної особистості, засобом впливу суспільства на особистість.

Головна мета мовленнєвої комунікації — обмін різноманітною інформацією. Звичайно, спілкування й обмін інформацією між людьми здійснюється не лише за допомогою мови. Тому, зважаючи на це, засоби передачі інформації від людини до людини розподіляються на вербальні й невербальні (За О. Гойхманом, Т. Надєїною).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Порівняйте викладену в тексті інформацію про комунікацію з уже відомою вам. Узагальніть інформацію про комунікацію, її види й мету.
2. На прикладі тексту з'ясуйте, як ви розумієте поняття *мовленнєва комунікація*, *комунікабельність*, *мова як інструмент мислення*.
3. Сформулюйте визначення понять *вербальні* і *невербальні засоби спілкування*. Чи можна, на вашу думку, визначити, які з засобів спілкування важливіші?

12. I. Перекладіть текст українською мовою.

Культура речі человека играет важную роль в процессе речевой коммуникации, одной из задач которой является желание произвести хорошее впечатление на собеседника, т. е. позитивная самопрезентация. На основании того, как человек говорит, можно сделать вывод об уровне его духовного и интеллектуального развития, о его внутренней культуре.

В обиходном значении культуру речі понимают часто как «красивую» речь, содержащую изысканные слова и выражения. Однако это понятие более объёмно и содержательно.

Культура речі — это умение правильно говорить и писать, а также употреблять слова и выражения в соответствии с целями и ситуацией общения. Таким образом, выделяют такие критерии культуры речі — правильность и коммуникативная целесообразность. Но этими критериями культура речі не ограничивается (О. Казарцева).

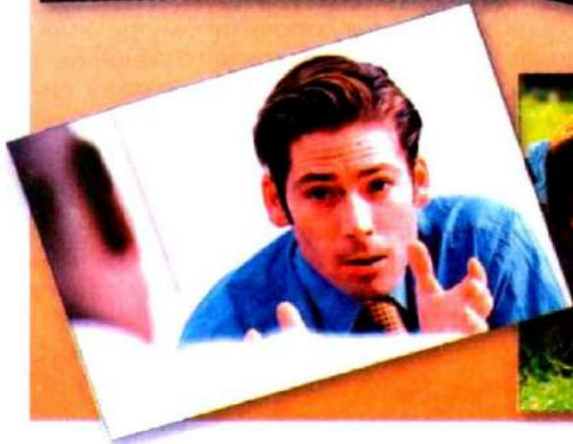
II. Виконайте завдання за текстом.

1. Продовжіть текст розповіддю про такі критерії культури мовлення, як *точність*, *логічність*, *доступність*, *чистота*, *багатство*, *виразність*, *естетичність*, *доречність*.
2. **Зробіть висновок.** Чому дотримання ознак культури мовлення — важлива передумова ефективної комунікації?
3. **Поміркуйте.** Прочитайте епіграф до теми. Як ви розумієте вислів Івана Франка?

Кроки до успішного спілкування

13. I. Прочитайте текст. Доберіть заголовок до нього. Випишіть ключові слова з тексту, обґрунтуйте їх роль у розкритті змісту.

Сьогодні, як правило, до більшості претендентів на гідні вакансії незмінно пред'являють таку вимогу, як *комунікабель-*

ність. Та й хіба може бути інакше? Без гарних здібностей до ефективного спілкування не можна організувати людей, а без злагодженої команди не домогтися значних результатів у будь-якій справі.

За визначенням, **комунікабельність** — це сумісність (здатність до спільної роботи) різнотипних систем передачі інформації; здатність до спілкування, товариськість.

Комунікабельність передбачає двобічну взаємодію, тобто людина не лише має гарно говорити, а й уміти слухати, чути і розуміти те, що респондент хоче донести. Людей, які вміють говорити довго, достатньо, але здатних ще й адекватно чути співрозмовника — одиниці. Тому комунікабельність — це своєрідний талант, який завдяки завзятості й бажанню цілком динамічно розвивається.

Психологічна готовність до спілкування, активність, розвинене лінгвістичне мислення, багатий словниковий запас і культура мовлення — на основі цих складових заміщується «коктейль» успішного спілкування. Набрати телефонний номер, дізнатися потрібну інформацію, поговорити з незнайомою людиною, виступити перед тією чи іншою аудиторією, поставити запитання під час публічного виступу — для одних ці за-

вдання — стрес, іншим даються легко і навіть із задоволенням. Важливо навчитися долати дискомфорт, хвилювання й невпевненість, налаштовувати себе на позитивне ставлення до інших людей, — і тоді через певний час спілкуватися з малознайомими і незнайомими людьми буде приємно і просто.

Отже, говоріть так, щоб вами заслуховувалися, слухайте так, щоб співрозмовник із задоволенням висловлювався, — і тоді ви зарекомендуєте себе *комунікабельною людиною* (За Г. Аксьоною).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте актуальну інформацію в кожному прочитаному реченні. На підставі визначеного складіть запитання до кожного речення.
2. Знайдіть у тексті речення, в яких: 1) сформульовано тезу висловлювання; 2) наведено аргументи й приклади; 3) зроблено висновок.
3. Складіть і запишіть план тексту. Використайте для цього речення з кожного абзацу.
4. Поясніть значення слів *претендент*, *вакансія*, *дискомфорт*.
5. **Поміркуйте.** Чи залежить комунікабельність від характеру й темпераменту людини? Скористайтеся фотоілюстраціями до тексту на с. 11.

Комунікативний практикум

14. Візьміть участь у дискусії з теми «Чи можна вважати комунікабельність однією з найважливіших рис характеру?». Для аргументації власних думок використайте матеріали з попередніх вправ.

Це варто знати

15. I. Прочитайте текст, доберіть до нього заголовок. Визначте тему, основну думку та стиль мовлення.

Лікування — це і мистецтво. Недаремно казали наші вчителі, що коли хворий спілкується з гарним лікарем, йому має полегшати. Це дуже, якщо можна так висловитися, мудра мудрість, актуальна і сьогодні. Особливо в тих випадках, коли ти мало чим можеш допомогти. І хоч це тривіально звучить, але слово таки лікує. Тим більше, що практично в усіх захворюваннях є психологічний момент. Це доводять дослідження. Наприклад, давали «пустушку» і казали: «Ці ліки вам допоможуть». У п'ятдесяти відсотках випадків ця «пустушка» допомагала: у хворих зменшувалася кількість нападів, їм ставало легше, у них підвищувалася здатність переносити навантаження. Психологічний чинник залишається надзвичайно важливим навіть тепер, із прогресом науки. Важливо вміти переконати хворого в правильній тактиці лікування, дати віру. Тому роль особистості лікаря не втратила своєї актуальності. Медична техніка розвивається швидко.

Вона шалено дорога. Однак це не може витіснити і замінити особистого компонента — контакту хворого з лікарем (За К. Амосовою).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Поясніть значення слова *тривіальний*. Доберіть і запишіть до нього синоніми.
2. Доберіть власні аргументи до тези: *Слово таки лікує*.
3. **Поміркуйте.** Чому вміння спілкуватися і комунікабельність важливі для будь-якої професії?

16. Прочитайте визначення понять *етика, етикет, етика професійна, етика професійного спілкування*. **Поміркуйте.** Яке з понять ширше, а яке вужче?

Етика — наука про мораль, її походження, розвиток і роль у суспільному та особистому житті людей, норми поведінки, сукупність моральних правил якого-небудь класу, суспільної організації, професії і т. ін.

Етикет — це встановлені норми поведінки і правила ввічливості в якому-небудь товаристві.

Етика професійна — це складна система взаємоперехідних і взаємозумовлених моральних стосунків. До цієї системи належать: ставлення фахівців до суб'єктів праці: учитель — учень, лікар — хворий, слідчий — обвинувачуваний; стосунки фахівця з колегами; стосунки фахівця з довікляям.

Етика професійного спілкування — сукупність морально-етичних і мовленнєвих норм, що забезпечують ефективне спілкування під час виконання професійних обов'язків. Вона формує у працівника поняття професійного обов'язку й честі, прищеплює навички культури спілкування й високого професіоналізму. Учасники професійного спілкування мають виявляти толерантність, взаємоповагу, обов'язково дотримуватися правил мовленнєвого етикету.

Кроки до успішного спілкування

17. I. Прочитайте. Визначте стиль тексту. Доберіть заголовок, що відповідатиме темі чи основній думці висловлювання.

Виконуючи свої професійні обов'язки, всі ми стаємо об'єктом уваги інших: як ми входимо, як вітаємося, як сідаємо та стоїмо, як розмовляємо і як слухаємо, як запитуємо і як відповідаємо, — усе це зумовлює обговорення та осуд, указує на придатність або непридатність на роботі.

Для успіху будь-якої професійної діяльності необхідно бути чемним у спілкуванні з людьми будь-якого рангу; у службовому приміщенні говорити мало й неголосно; по телефону розмовляти напівголосно і стисло, стежити за культурою мовлення, ніколи не дозволяти собі сваритися, завжди бути охайним і

акуратним у всьому. Час — матеріальна цінність, тож економія свого і чужого робочого часу — це ефективне джерело виробничих успіхів усього колективу. Треба бути уважним до чужої думки, навіть якщо вона виявиться хибною, а спростовуючи її, виявляти терпимість, тактовність, ніколи не дратуватися. Безтактність вражає того, кому вона адресована, й принижує того, хто її припускається (За В. Шеломенцевим).

II. Уперше правила професійної етики були сформульовані Гіппократом у клятві лікаря. Ознайомтеся з текстом клятви. **Поміркуйте**. Які положення клятви стосуються етики професійного спілкування?

Клянусь Аполлоном-цілителем, Асклепієм, Гігією та Панакеєю й усіма богами та богинями, беручи їх у свідки, виконувати чесно, відповідно до моїх сил і мого розуміння, наступну присягу і письмове зобов'язання: вважати того, хто навчив мене лікарського мистецтва, рівним з моїми батьками, ділитися з ним своїми статками і, за необхідності, допомагати йому в його потребах; його нащадків вважати за своїх братів, і це мистецтво, якщо захочуть його вивчити, викладати їм безоплатно і без усілякої домовленості; настанови, усні уроки і все інше в навчанні повідомляти своїм синам, синам свого вчителя і учням, що пов'язані зобов'язанням і клятвою за законом медичним, але нікому іншому. Я спрямовую режим хворих на їх користь згідно з моїми силами і моїм розумінням, утримуючись від завдання всілякої шкоди та несправедливості. Я не дам нікому, хто буде просити, смертельного засобу і не вкажу шляху для подібного задуму... Чисто і непорочно буду я проводити своє життя і своє мистецтво. У який би дім я не зайшов, я зайду туди для користі хворого, без усілякого навмисного, неправедного і згубного задуму.

Що б при лікуванні, і також без лікування, я не побачив або не почув відносно життя людей з того, що не потрібно розголошувати, я промовчу про те, вважаючи подібні речі таємницею. Мені, тому, хто непорушно виконує цю клятву, нехай буде надано щастя в житті і в мистецтві і слава в усіх людей довіку; порушникові ж цієї клятви та тому, хто дає несправжню клятву, нехай буде все навпаки.

Складаймо професійне портфоліо

III. Об'єднайтесь у групи. На прикладі поданої в текстах інформації сформулюйте правила професійного спілкування відповідно до обраного вами майбутнього фаху.

Кроки до успішного спілкування

18. Розгляньте схему. На її основі побудуйте відповідь з теми «Усне і письмове ділове спілкування».

Результат:

установлення між людьми ділових контактів, що породжуються потребами у спільній діяльності; розв'язання конкретних проблем, підписання угод чи встановлення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої людини

Специфіка:

у процесі його реалізації відбувається взаємний обмін діяльністю, інтересами

ДІЛОВЕ СПІЛКУВАННЯ

усне

письмове

діалогічне

утворюється зміною ролей «я» і «ти», що організує текст як суму реплік, характеризується відносною стилістю, специфікою будови речень; завжди мотивоване, оскільки містить у собі прохання чи наказ, передачу повідомлення чи висловлення почуттів; здебільшого протікає в умовах конкретної ситуації і супроводжується невербальними засобами

монологічне

може бути висловлене експромтом, але може й готуватись і записуватись (лекція, доповідь), характеризується розгорненістю, граматичною правильністю; ділове монологічне спілкування не терпить монотонності, надмірної жестикуляції, яка нерідко є суттєвим недоліком мовця

монологічне

заздалегідь підготовлене мовлення, розраховане на слухове й зорове сприйняття

ділова документація (листи, накази, доповідні записки, заяви тощо)

Найпоширеніші композиційні форми

бесіда;
телефонна розмова;
конференція;
нарада;
спілкування в колективі

інформація (на суспільно-політичні теми);
«побутова» розповідь (про себе, побачене, проведений день);
критичні виступи (на зборах, нарадах);
агітаційні виступи, звіти (із закликом узяти участь у якому-небудь заході);
дискусійні виступи (у зв'язку з обговоренням певної проблеми або книги, фільму);
приватні виступи (на урочистих зборах, зустрічах)

19. I. За однією з пропонованих ситуацій змодельюйте діалог із дотриманням етики професійного спілкування.

1. Ви вчинили несправедливо стосовно свого однокласника, тому вам необхідно пояснити причини такої поведінки.

2. Ви відпрошуєтеся у класного керівника з останнього уроку (можлива відмова).

3. Ви звертаєтесь до бібліотекаря по допомогу в доборі літератури для виступу.

II. Розгляньте фотоілюстрації. Складіть за ними діалоги, дотримуючись етики спілкування.

III. **Зробіть висновок.** Чи змінюються формулювання запитань, етикетні вирази залежно від ситуації спілкування й ролі її учасників?

Бібліографічне бюро

Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. — К.: Рідна мова, 1998.

Коваль А. П. Ділове спілкування. — К.: Либідь, 2001.

Шеломенцев В. М. Етикет і сучасна культура спілкування. — К.: Лібра, 2003.

§ 2. Словосполучення і речення, синтаксичні зв'язки в них

Найкращі нам разки найкращих слів
Низати в речення сам Бог велів.

Д. Білоус

20. Поміркуйте. Прочитайте епіграф до теми. Чи погоджуєтеся ви з думкою, висловленою Дмитром Білоусом? Який образ постає у вашій уяві, коли ви читаєте ці поетичні рядки?

21. I. Прокоментуйте висловлювання.

1. Синтаксис — вічний двигун, який приводить у рух усю могуть мови (*І. Вихованець*). 2. Кожне слово вказує на певне поняття. Закінчену ж думку виражає лише речення. Його будівельний матеріал — слова, поєднані в словосполучення (*Н. Клименко*).

II. Продовжіть і запишіть речення так, щоб це були визначення понять.

1. Синтаксис — це ... . 2. Основні синтаксичні одиниці — це ... . 3. Словосполученням називають ... 4. Реченням називають ... . 5. Граматичною основою речення є ... .

III. Розкажіть про словосполучення й речення.

Складаймо професійне портфоліо

22. Замініть, де можливо, подані словосполучення синонімічними. З двома-трьома словосполученнями складіть і запишіть речення.

1. Технологічний напрям

Тканини і волокнисті матеріали, основи електротехніки, найвища пластичність металу, технологія обробки деревини, техніка вимірювань, вміст домішок, технологічні процеси плавлення, абразивний* інструмент.

2. Спортивний напрям

Футбольний матч, секція з легкої атлетики, вправи з волейболу, спортсмени й уболівальники, тенісна ракетка, фізична культура, загартування й тренування, олімпійський чемпіон.

3. Суспільно-гуманітарний напрям

Історична подія, життя цивілізацій, Норвегія і Швеція, східні країни, українська економіка, культурна ідентичність*, період феодалізму, культурна і господарська спільність.

4. Природничий напрям (ботаніка)

Родина жимолостевих, пектинові й дубильні речовини, видові назви, грона калини, рух квітки за сонцем, умови середовища, олійна рослина, рослини степу.

5. Фізико-математичний напрям (математика)

Арифметична прогресія, римські цифри, раціональні числа, алгебра і геометрія, Декартова система координат, аксіоми стереометрії, теорема Піфагора, відкриття логарифмів.

Живе поезія у мові

23.1. Прочитайте виразно речення. Якою темою вони об'єднані?

1. Після зеленої весни приходиться жовтолиста осінь (В. Крищенко). 2. І так само сади, солов'їні і росяні, наливати-муть плід і горітимуть цвітом, і так само з весни до чорнявої осені буде пісня дівоча бриніти над світом (А. Малишко). 3. І через дні, і через роки, як ті слова неголосні, несуть нарциси світлоокі у нашу осінь із весни (В. Крищенко). 4. І хоч весна одранкувала, а осінь вже рум'янить глід, — мені зозуля накувала колись немало добрих ліг (Д. Луценко). 5. Хай осінь дивиться у очі, а в серце дивиться весна (В. Сосюра). 6. Люблю я осені барвисту каламуть, хоча весни на неї не змінюю (А. Пашко).

II. З поданих речень випишіть складні. Вмотивуйте свій вибір. Укажіть засоби зв'язку частин складного речення.

III. Доберіть поетичну назву до фотоілюстрації так, щоб це було складне речення.

Живе поезія у мові

24. І. Прочитайте виразно вірш. Схарактеризуйте використані в ньому речення за будовою.

БАБИНЕ ЛІТО

Дріма павутина,
Сонцем пригріта.
Вдивляється айстра
У бабине літо...
Від жнив іще тепла,
Росою умита,

Земля спочиває —
Вже бабине літо.
І листя, мов зорі,
Кружляє на вітрі —
То бабине літо
Вальсує в повітрі.

Л. Шевченко

^ II. Виконайте завдання за текстом.

- ^
1. Поясніть уживання розділових знаків у тексті.
  2. З'ясуйте, звідки походить назва *бабине літо*.
  3. Розкажіть про прикмети, пов'язані з цим явищем у природі.

Правописний практикум

25. І. Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовок. Визначте стиль тексту. Спишіть, розставляючи пропущені розділові знаки. Визначте вид речень за будовою.

Відчиняє двері осені вересень. Кажуть він красне літо про-
воджає золоту осінь зустрічає. С припущення що назву місяць
дістав за буйне цвітіння в гаях медоносного вересу. А люди стар-
шого віку й понині кличуть його *руєн реуєн зарев*. Він же *золо-
тоцвіттл багрянець надоліст*. Відомі й такі поетичні назви *вечір
року первісток осені срібнопавутинник* (З кн. «Калейдоскоп
цікавих знань»).

-Ц II. Доберіть низку прикметників-означень до слів *осінь, вересень*. Ви-
користовуйте складні прикметники.

26. І. Прочитайте текст. Визначте предмет мовлення, основну тезу в
прочитаному тексті.

Настав вересень. Водночас вереснева трава розстелила свій
ніжний медово-рожевий квітковий килим на галявинах біля
боліт і поміж хвойних та мішаних лісів. Цвітіння чудового
вересу вчувається в прекрасному ароматі повітря, у легкому
подиху леготу*, у веселкових барвах неба. Верес! Від його
фіолетового цвітіння не сховатися ніде: ні в затінку дерева, ні
на узліссі, ні в гущавині. Його маленькі привабливі ліхтарики
мов просвердлюють тобі душу, входять у ество, у свідомість.
Перед очима гейзери* цвіту, фонтани холоднувато-гарячого
багаття, каскади* райдужного саява.

Дикі бджоли добросовісно пораяються на віддалених ділян-
ках, у глибинах, у пущах і нетрищах, запасуючись нектаром на
зимівлю, а свійські літунки господарюють на околицях, беруть
взяток похапцем, поспішають.

Незабаром знову задощить, затуманить, загрозує, натрусить
листя, **приб'є** цвіт. І тоді вже верес буде бляклий, сірий, нуд-
ний. Ні взятку з нього, ні вигляду (За А. Камінчуком).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Поясніть уживання розділових знаків у реченнях.
2. Накресліть схему речення передостаннього абзацу.
3. З'ясуйте, яку стилістичну роль виконують у тексті однорідні члени речення.
4. Поясніть правопис виділених слів.

27. Утворіть складні речення, увівши до їх складу подані прості ре-
чення.

1. У повітрі вже відчувається подих осені. 2. Срібними стру-
нами тремтить павутиння. 3. Буяють яскраві кетяги калини.
4. Ліс змінює свій зелений колір. 5. Шумлять верби над посірі-
лим ставом.

28. 1. Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовок. Сформулюйте
основну думку. Визначте мікротеми тексту. Як вони впливають на
формулювання теми тексту?

Осене наша давнооцікувана!

Ми тебе чекали як Божого провидіння. Несеш ти нам свої да-
рунки багаті з полів і ланів, з лісів та городів. І сум за весною і
любим літечком. **Не посилай** нам північних вітрів та морозів
ранніх, дощів зі снігом. Дай нам посіяти та посадити жито-
пшеницю і всяку пашницю*, садовину та городину на зиму. Та
полий посіяне і посаджене святою водицею з неба.

Пошли нам сонечка багатенько, бабине літо і тихий шепіт
опалого листя. Чаруй наш зір і червоною калиною, і ягодами
глоду, шипшини та городиною. Посилай нам натхнення, повер-
тай втрачену силу, проганяй застоюну втому. Хай німіч зали-
шає наше тіло та душу.

Осіннє золото природи! Яке ж ти розкішне, **незбагненне** і **не-
скінченне**. Скільки в тобі чистих та перехідних кольорів. Яка
велична і **неповторна** ораторія* голосу природи. Хай тужавіє*
добро та злагода. Бажання повнокровно жити, навчатись, пра-
цювати, пізнавати велику втіху від улюбленої праці, кохання,
гармонії родинного життя. Незбагненне щастя народжувати та
виховувати дітей, онуків, правнуків. Для безсмертя роду, на-
роду, етносу, нації.

Осене! Неси нам щастя, здоров'я, очікувану світлу доленьку
(За Є. Товстухою).

II. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання за текстом.

1. Яку роль у тексті відіграють звертання? Яку роль відіграють одно-
рідні члени речення у творенні стилю тексту?
2. Виконайте синтаксичний розбір останнього речення.
3. Поясніть написання виділених слів.

Правописний практикум

29. Прочитайте вірш Миколи Вінграновського. Спишіть, уставляючи пропущені розділові знаки. Сформулюйте правила їх уживання.

Ходімте в сад. Я покажу вам сад
Де на колінах яблуні спить вітер
А згорблений чумацький небопад
Освітлює пахучі очі квітів.

Я покажу вам сливи на сучках
Що настромились падаючи мовчки.
Затисла груша в жовтих кулачках
Смачного сонця лагідні жовточки.

У полі спить зоря під колоском
І сонно слуха думу колоскову
І сонна тиша сонним язиком
Шепоче саду сиву колискову...

Комунікативний практикум

- 30. Розгляньте репродукцію картини Миколи Овсієка «Віконце в осінь». Усно опишіть її. Доведіть твердження Леонардо да Вінчі: Живопис — це поезія, яку бачать, а поезія — це живопис, який чують.

М. Овсієко. Віконце в осінь

Живе поезія у мові

- 31. І. Прочитайте вірш Ліни Костенко. Які почуття він викликає у вас? Як змінюється настрої, переданий поетесою, у кінці вірша? Як це виражено? Яку роль відіграють окличні й питальне речення в тексті?

Красива осінь вишиває клени
червоним, жовтим, срібним, золотим.

А листя просить: — Виший нас зеленим!
Ми ще побудем, ще не облетим.

А листя просить: — Дай нам тої втіхи!
Сади прекрасні, роси — як вино.
Ворони п'ють надкльовані горіхи.
А що їм, чорним? Чорним все одно.

Комунікативний практикум

II. Підготуйте твір-мініатюру «Красива осінь вишиває клени...».

Живе поезія у мові

32. I. Прочитайте вірш. Поясніть уживання розділових знаків у реченнях.

А дні стоять позичено погожі,
Неначе сні лінивих холодів.
Вітри, як старомодні листоноші, —
Бо ми повідвикали від листів —
Розносять світом пошту термінову,
Ні в кого не питаючи адрес —
І ми читаєм світлу післямову
З роману жовтня і сльози небес.

Б. Томенчук

II. Доберіть фотоілюстрації до вірша з Інтернету.

Замріяні осінні алеї

Правописний практикум

33. I. Спишіть речення, розкриваючи дужки й розставляючи пропущені розділові знаки.

1. Озеро самотньо лежало серед луку забутим уламком сірого осіннього неба і до нього боязко було приступити

(Ю. Збанацький). 2. Оба(біч) дороги стоять високі трави кож- на травинка хилиться (до)низу і ніби плаче дрібною холо- дою сльозю (Ю. Збанацький). 3. Стелеться під колеса доро- га спроквола* розгортається перед затуманенням поглядом як безкінечний сувій* полотна (А. Дімаров). 4. День видався со- нячний лагідний здавалось високі небеса дзвеніли кришталем скликаючи дітей до школи (І. Цюпа). 5. Сонце знаючи що те- пла принесе (не)багато (не) поспішає показатися на людські очі (М. Руденко). 6. Гайвороння летіло в отой причаєний* червоний вир ніби тягла його туди (не)вблаганна сила і ставало (не)поміт- ним наче згоряло в густому жарі разом зі своїм чорним граєм* (Є. Гуцало). 7. Сиплеться осипається листя гнуться горбляться берези плаче і посміхається крізь сльози осінь і натрушує жур- бу на мою наболілу душу (М. Стельмах). 8. Небо прояснилось легкі тонкі хмарки летіли прудко (не)наче літом після зливи синє небо ледве світилося через тонкий туман місяць обсипав легким світлом верхи лісу (І. Нечуй-Левицький). 9. Ранками левади й видолінки все частіше сизіють* густою памороззю і дошкульний* вітер нагадує настала пора витягати зі схованки рукавиці (В. Скуратівський). 10. Посію льон заголубіє небо. Полю дощем зазеленіє гай (Л. Завіщана).

II. Запишіть фонетичною транскрипцією слова *памороззю*, *людський*, *полю*.

III. Виконайте пунктуаційний розбір одного з речень (за власним вибором).

 34. I. Перекладіть текст українською мовою. Поясніть уживання роз- ділових знаків.

Особенно хорош осиновый лес в осенние ясные дни. В пурпурно-красный и жёлтый цвет окрашена листва, цветным чистым ковром расстилаются под деревьями опавшие лис- тья. Там и тут видны под ними красноватые шляпки поздних грибов — подосиновиков. Ещё цветут кое-где запоздалые лесные цветы, шелестит под ногами высокий пожелтевший папоротник, и ещё горячее пахнет в осиновом лесу (І. Соколов- Микитов).

II. Продовжте текст розповіддю про прогулянку осіннім лісом.

Допоможіть знайти помилку!

- Я занепокоєна тим, — каже вчителька української мови, — що Андрій зовсім забув матеріал.
- Я все вивчу на протязі місяця, — каже хлопець.
- А не захворієш? — засумнівалася вчителька.

Бібліографічне бюро

Український правопис. — К.: Наук. думка, 2008.

Українська мова: дитяча енциклопедія. — К.: Школа, 2006.

Використання вербального і невербального коду в комунікації. Міжкультурна комунікація і професійна діяльність

Зі слів людини можна зрозуміти, якою вона хоче здаватися, але яка вона насправді, треба вгадувати за її мімікою і жестами під час вимови слів, тобто за тими рухами, які вона робить несвідомо.

Ф. Шиллер

35. Поміркуйте. Прочитайте епіграф до теми. Висловіть власні міркування з порушеної проблеми, наведіть приклади.

Це варто знати

36. I. Прочитайте. Доберіть заголовок, що відповідатиме темі чи основній думці висловлювання.

Спілкування — це один із виявів соціальної взаємодії людей, що має два види, які здебільшого реалізуються одночасно: *вербальне*, тобто словесне, мовне і *невербальне* — поглядами, мімікою, жестами, штучними умовними знаками, предметами. Попри велике розмаїття невербальних засобів спілкування та збільшення їх кількості з поступом цивілізації, основним засобом спілкування між людьми залишається природна мова. Нею опосередковані всі види суспільної діяльності, без неї неможливі контакти в побутовій, виробничій, науковій, культурній та інших сферах життєдіяльності суспільства (За Я. Радевичем-Винницьким).

II. Поясніть значення використаних у тексті термінів. За необхідності скористайтеся тлумачним словником.

37. I. Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовок. Визначте тему й основну думку. Спробуйте дати визначення поняття *вербальна комунікація*, у разі потреби використавши словник.

Мовленнєва діяльність (спілкування, комунікативний акт) має соціальний характер, оскільки це частина суспільної діяльності людини. Будь-яка діяльність неможлива без спілкування. Крім того, є види діяльності, основу яких складає спілкування. Це діяльність педагогів, викладачів, юристів, політиків, журналістів, менеджерів, працівників сфери обслуговування.

Спілкування — процес, у якому бере участь не менше двох осіб: мовець (A_1 — адресант) і слухач (A_2 — адресат).

Крім адресата й адресанта, які під час комунікації міняються ролями, щоб спілкування відбулося, необхідним є предмет мовлення, тобто те, про що говорять, з приводу чого відбувається

обмін інформацією. Позначимо його символом П. Спілкування не може відбутися, якщо суб'єкти, які беруть у ньому участь, не знають мови — М. Під час спілкування народжується висловлювання — В. Воно містить у собі все те, що йде від адресанта (A_1) з приводу того, про що він говорить (П) для свого адресата (A_2) за допомогою мови (М), відомої їм обом.

- II. Розгляньте схему. Використовуючи її, розкажіть, що таке *спілкування*.
 III. **Поміркуйте.** Відомо, що папуги можуть вимовляти слова. Чи є розмова з такими папугами комунікацією? Відповідь обґрунтуйте.

Скарби фразеології

38. I. Прочитайте прислів'я про спілкування. Розкрийте значення кожного з них.

Більше діла — менше слів. Діла говорять голосніше за слова. Менше говори — більше вчуєш. Сказане слово — срібло, а мовчання — золото. Від красних слів язик не відсохне. Не завжди говори, що знаєш, а завжди знай, що говориш. Красне слово — золотий ключ. Добре слово краще, ніж гроші.

II. Поясніть значення висловів.

Знаходити спільну мову, говорити різними мовами, езопівська мова, крутиться на язиці, довгий язик, гострий на язик, замкнути язика, чесати язиком, поламати собі язик, плескати язиком, прикусити язика, проковтнути язика, розпустити язика, тримати язика за зубами, тягнути за язик, язик свербить, язик до Києва доведе, язик не повертається, язик як помело, язик без кісток, злий на язик.

III. Випишіть із поданих фразеологізмів ті, що характеризують мовця, поділивши їх на дві групи: а) з позитивною оцінкою, б) з негативною оцінкою.

Комунікативний практикум

39. Складіть і розіграйте діалог за ситуацією, яку можна схарактеризувати одним із фразеологізмів, поданих у попередній вправі.

Це варто знати

- ➡ 40. I. Ознайомтеся зі статистичними відомостями про словниковий запас різних людей (с. 26). Якими літературними творами послуговувався автор, укладаючи цей перелік?

1. Словникова скарбничка Елочки Щукіної — 30 слів.
2. Лінгвобазу дикунів із племені «мумбо-юмбо» — 300 слів.
3. Кількість слів повсякденного вжитку (для сучасної людини) — 400—500.
4. Активний словник людини із середньою освітою — 1500—4000 слів.
5. Лексичний обсяг людини, яка багато читає, складає переважно 8000 слів.
6. Потенціал корифеїв словесності (Т. Шевченка, І. Франка та інших письменників) — понад 10 000 слів.
7. Словникові можливості української мови — понад 200 000 слів (За Н. Голуб).

II. Які межі для власного активного словника визначаєте ви?

 41. Проведіть дослідження. З'ясуйте лексичне значення поданих слів, пропонуючи кілька прийомів, один з яких — афоризм.

Голос, освіта, заздрість, мовчання, успіх, мова.

- Довідка: 1. Голос — це портрет оратора (*К. Станіславський*).
 2. Освіта — це вміння правильно діяти в будь-яких життєвих ситуаціях (*Д. Хіббен*). 3. Заздрість — отрута для серця (*Вольтер*).
 4. Мовчання — англійський спосіб вести бесіду (*Г. Гейне*).
 5. Успіх — означає встигнути (*М. Цвєтаєва*). 6. Мова — це наша зброя; застосовуючи її, слід подбати, аби пружини в ній не рипіли (*А. де Рівароль*).

 42. Прочитайте текст. Виділіть у ньому ключові слова. Доберіть заголовок.

Невербальний код (міміка, жести) використовувався в комунікації ще з давніх часів. Один з яскравих прикладів — давньогрецький театр масок, у якому зовнішньому вираженню внутрішнього стану людини надавалося велике значення. Актори під час п'єси змінювали маски, що зображували різні застигли стани: радість, страх, гнів.

За твердженнями психологів, 60—80 % комунікації відбувається з використанням невербальних засобів, значущість міміки, жестів у спілкуванні становить 55 %, інтонації — 38 %, слів — 7 %, понад 90 % інформації в перші секунди спілкування передається невербальними засобами (З кн. «*Основи мовленнєвої комунікації*»).

Зверніть увагу! *Міміка* — це експресивно виразні рухи різних частин обличчя людини, особливо очей, рота, які передають психологічний стан у певний момент.

Жести — це рухи тіла, що передають внутрішній стан людини й несуть інформацію про її думки, переживання, ставлення до оточення.

 43. I. Розгляньте слайди. Оцініть жести, вирази облич та пози людей. Що вони означають?

II. **Поміркуйте.** Чи можна на основі невербальних засобів спілкування зробити висновок про ставлення співрозмовників одне до одного, особливості характеру, національність людини?

44. Визначте, які жести можуть бути використані під час вимови фраз. Об'єднайтесь у пари і продемонструйте дібрані вами жести.

1. Я не знаю. 2. Я щасливий. 3. Я цього не хочу. 4. Я із задоволенням приймаю запрошення. 5. Усе це зовсім не так. 6. Тільки нікому не говори. Це секрет. 7. Я рада вас бачити. 8. До побачення.

 45. I. Прочитайте текст. Випишіть ключові слова і фрази. Складіть план тексту, за яким перекажіть його.

Вираз обличчя нерідко є головним показником почуттів мовця. Підняті брови, широко розкриті очі, опущені вниз кінчики губ, прикритий рот свідчать про подив. Опущені вниз брови, зіщулені очі, стиснуті губи говорять про гнів.

Ознаками печалі є зведені брови, злегка опущені куточки губ, а щастя — спокійні очі, трішки підняті зовнішні куточки губ, променисті зморшки від очей.

Важливу роль у процесі спілкування відіграють жести, що можуть попередити про необхідність змінити поведінку, припинити контакт чи зробити щось інше з метою досягнення по-

трібного результату. Так, простягнуті долонями вгору вперед руки свідчать про готовність до відвертої бесіди.

Якщо людина машинально прикриває обличчя руками, потираючи лоб, скроні, відводить очі, то така поведінка сприймається як прояв нещирості.

Руки, перехрещені на грудях, вважаються жестом захисту.

Усмішка, як правило, означає привітність, дружелюбність.

Використання певного жесту залежить від низки чинників: темпераменту, місця проживання (місто чи село), кліматичної зони (південь чи північ), національності тощо.

...На планеті живуть сотні народів зі своїми звичаями, традиціями. Різняться й традиції привітання. Калмики від щирого серця труться носами. Ескімоси, висловлюючи свою повагу й шанобливість, крутять язиком на всі боки. Але для цього треба бути ескімосом.

Словесне вітання також має свою історію. Наприклад, *здрас-туйте* вже мало хто сприймає як просте побажання здоров'я. Так само і слова *Добридень!* або *На добраніч!* передусім означають, що ти бажаєш знайомому під час вашої зустрічі приємно провести час. Варто також зазначити, що зміст цих слів аналогічний в усіх європейських мовах.

Великого значення під час вітання набувають і жести. Скажімо, справжні джентльмени обов'язково торкнуться чи навіть трохи піднімуть свого капелюха. Історія цього жесту теж чималенька: ще в Стародавньому Римі раби, зустрівши господаря, мали знімати шапку, аби показати голену голову — символ рабства. Згодом так само мали вчиняти й кріпаки перед паном, хоча голови на той час уже не голили. А сучасний жест означає буквально: «Моя повага до вас настільки сильна, що ви можете використовувати мене як свого раба». Аналогічний жест у відповідь знімає двозначність цього підтексту.

Практично в усіх арміях світу існує традиційний жест вітання: військовий підносить руку до кашкета. Історія цієї традиції теж ховається в сивій давнині. Лицарі середньовіччя, за потребою тих часів, носили металевий одяг, тобто лати. А замість кашкета на голові мали шолом з опущеним забралом. Вітаючись, вони хотіли знати, кого саме вітають, — тому-то й піднімали рукою забрало. Оцей рух і зберігся до наших часів, хоча металевий одяг давно вийшов з моди.

Вітання в українців становить досить складний ритуал, що містить і жести, і міміку, і фізичні контакти, і словесні форми.

Загальнопоширеним способом вітання традиційно були рукостискання та слова *Добрий день!*, *Добрий ранок!*, *Добрий вечір!* чи *День добрий...*

На Поліссі серед чоловіків прийнятим був потиск рук, а добре знайомі жінки при зустрічі цілувалися, обнімалися й говорили: «Слава Богу!»

На Волині чоловіки обов'язково знімали капелюха, а вітаючи жінку, цілували їй руку. Звичайною формою вітання тут було *Слава Ісусу!* і відповідь — *Навіки слава!* (За О. Пономаревим).

- II. Виконайте завдання за текстом.
1. Визначте стиль і тип мовлення.
  2. На прикладі тексту з'ясуйте, як ви розумієте поняття *невербальні засоби спілкування, невербальні засоби у привітаннях*.
  3. З'ясуйте, яку роль у тексті відіграють вставні слова і словосполучення.
  4. Сформулюйте правила привітання залежно від ситуації спілкування.
  5. **Зробіть висновок.** Як доречне використання невербальних засобів впливає на якість спілкування?

Комунікативний практикум

- III. Поясніть, як ви розумієте вислів Дейла Карнегі: *Жести людини, як і зубна щітка, мають бути суто індивідуальними.*

Антисуржик

46. Прочитайте словосполучення у правому стовпчику і запам'ятайте їх. Чим спричинені помилки у лівому стовпчику?

Говорити на різних
языках
Друг з другом

Триматися в стороні
До відомої ступені
Ясне діло
Вище всього
Бути на хорошому
рахунку

Говорити різними
мовами
Один з одним (одне
з одним)
Бути осторонь
Певною мірою
Зрозуміла річ
Понад усе
Мати добру
репутацію

Скарби фразеології

47. Поясніть значення фразеологізмів. Складіть із ними речення.

Очі прогледіти, очима стріляти, очима їсти, витріщити очі, нишпорити очима, губи надути, скопилити губу.

Кроки до успішного спілкування

48. I. Прочитайте текст на с. 30. З'ясуйте предмет мовлення, основну тезу прочитаного. Визначте тип зв'язку між частинами тексту. Назвіть слова, що здійснюють смисловий зв'язок.

Етикетні ситуації супроводжуються використанням етикетної **атрибутики** (одягу і його елементів), окремих предметів (скажімо, хліб-сіль у ситуації вітання гостей), власне етикетних реалій (квітів, подарунків, візитних карток тощо). Етикетна атрибутика щоразу повинна узгоджуватися зі специфікою етикетної ситуації.

Сучасний український етикет не вимагає за будь-якої погоди, виходячи з дому, надягати головний убір. Та коли вже українець у головному уборі зустрічає знайомого, то, вітаючи його, має дотримуватися певних правил. Зрозуміло, жінок ці правила **не стосуються**.

За три кроки від знайомих чоловіки, вітаючись, спокійним жестом мають зняти (чи трохи підняти) свого капелюха. Його тримають над головою, **не розмахуючи** ним і не затуляючи привітного виразу обличчя. За капелюх беруться спереду-зверху (а не за криси*), а кашкет знімають спереду за козирок. Не скидають головних уборів без крис чи козирка, тобто беретів, в'язаних шапочок (можна обмежитися легким поклоном). Вітаючись, чоловіки виймають сигарету з рота, а руки — з кишень.

Якщо при зустрічі руки зайняті, українець щирою усмішкою пояснить знайомим винятковість ситуації. Не треба знімати головного убору і шкодити своєму **здоров'ю** під час поганого самопочуття чи за холодної погоди. У такому разі достатньо буде привітання із ввічливим виразом обличчя. У закритому приміщенні чоловік повинен знімати свій головний убір. Та з **будь-якого** правила є винятки, за якими чоловікам дозволяється лишатися в головних уборах у деяких приміщеннях — зокрема в тих, що є «продовженням вулиці» (східці, ліфти, магазини, поштамти, вокзали тощо).

Важливо дотримуватися також дистанції, придатної для конкретної ситуації спілкування. Як відомо, розрізняють такі види **дистанцій**: інтимну, особисту, соціальну і громадську.

За будь-яких обставин успіх спілкування залежить від тону розмови, вміння вислухати іншого, вчасно і доречно підтримати тему. Ввічливість, уважність і чемність — основна вимога українського мовленнєвого етикету. Від чемного привітання, шляхетного потиску руки, невимушеної, **ненав'язливої** розмови вигода обопільна (*За В. Дороз*).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Назвіть орфограми у виділених словах, умотивуйте їх написання.
2. Поясніть, як ви розумієте поняття *етикетна ситуація*.

Складаймо професійне портфоліо

III. Об'єднайтесь у групи. На основі тексту сформулюйте особливості використання етикетної атрибутики та невербальних засобів спілкування у професійній комунікації. Аргументуйте необхідність їх дотримання.

Кроки до успішного спілкування

49. І. Прочитайте текст. Випишіть ключові слова і словосполучення кожного абзацу. Назвіть засоби міжфразного зв'язку. Визначте інформативний центр (найголовніше) у кожному прочитаному абзаці. На підставі визначеного складіть запитання до кожного абзацу. Про який вид комунікації йдеться в тексті?

Це трапилось на одному з іспанських пляжів. Народу було багато, стояла спека. Ніна Семенівна насунула на очі солом'яний капелюшок. Було чутно лемент дітей, схожий на лемент чайок. Але на цьому пляжі не було чайок. Ніна Семенівна повернулася до сонця іншим боком і відкрила одне око. Було дуже спекотно. Вона відкрила друге око й побачила, що дітей поруч немає!

Вона підхопилася. Десять хвилин тому Катруся й Антон гралися поруч із водою. Жінка охопила поглядом берег. Ну звичайно, з ними все гаразд... Адже Катрусі вже 6, а Антонові 8 років. Подивилася знову. Де діти?

Її охопила паніка: де ж діти! Що ж скаже їхня матуся: тітка втратила племінників!

Через десять хвилин вона була в поліції. Як було б добре знати іспанську мову хоч трохи! На щастя, маленький словничок і кілька розпачливих жестів допомогли їй дістатися до відділку. Але дітей там не було... Вона відчула себе ніяково, стискаючи смугасту пляжну сумку.

Іспанський поліцейський, що намагався допомогти їй, був галантний, але не говорив ні українською, ні російською, ні англійською. Ніна Семенівна спробувала щось сказати іспанською, але безуспішно. Треба було щось робити. Адже з дітьми могло трапитися щось страшне.

Ніна Семенівна подивилася поліцейському прямо в очі й зробила глибокий вдих. Вона показала жестом (плоскою долонею) зріст Катрусі від підлоги. Потім вона знизала плечима й показала схвильованість. Поліцейський подивився на неї з інтересом, а потім показав на картину, що висіла на стіні. Це була фотографія дитини... (З газети).

Комунікативний практикум

II. Що, на вашу думку, забезпечує ефективність спілкування? Запропонуйте свій варіант продовження оповідання.

Читайте українською

Дороніна М. С. Культура спілкування ділових людей. — К.: Видавничий дім «KM Academia», 1998.

50. І. Прочитайте анотацію до посібника М. Дороніної «Культура спілкування ділових людей» (с. 32) та уривок із цієї книги. Що нового ви дізналися про діловий етикет?

У спілкуванні ділових партнерів є мета, якої прагнуть обидві сторони: досягти взаєморозуміння, узгодженості дій в інтересах свого підприємства, установи. Посібник дає рекомендації щодо ділового спілкування. Вони ґрунтуються на знанні законів психології, логіки, соціології і водночас легкі у практичному застосуванні. Може стати в пригоді не тільки діловим людям, а й широкому колу читачів, — адже спілкування є невід'ємною рисою людського буття.

НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЛОВОГО ЕТИКЕТУ

Діловий світ вельми неоднозначний як у соціально-політичному, так і в національному плані. З виходом підприємства на зовнішній ринок посилюється необхідність вивчення особливостей національних психологічних характерів бізнесменів та підприємців різних країн. Для прикладу розглянемо особливості ділового етикету деяких країн.

Для бізнесменів Англії характерний сильний консерватизм, відданість традиціям. Традиції — це перш за все визначений порядок того, що, коли і як обов'язково треба робити. Слід зазначити, що такий консерватизм не завжди обтяжливий, бо дозволяє швидко та економно вирішувати багато ділових проблем. У всякому разі, можна бути впевненим, що, згідно з англійськими традиціями, до ланчу можна зателефонувати будь-якій офіційній особі, розмова буде доречною. Оскільки слова англійця — вексель, усних домовленостей треба додержуватись ретельніше, ніж письмових.

У переговорах з англійцями слід мати на увазі, що вони дуже спостережливі, хороші психологи, не сприймають фальшу. Для ділового спілкування англійці використовують не тільки

телефон та бесіди в офісі, а й симпозиуми, виставки. Важливе для них відвідування тенісних турнірів, перегонів та інших аналогічних заходів. Британські фірми приймають рішення повільніше навіть від японських, але ступінь ризику в рішенні мінімальний. Проведення переговорів з англійцями базується на використанні значного об'єму фактичного, статистичного, довідкового матеріалу. Для розвитку відносин з фірмами інших країн важливе значення має характер політичних стосунків Англії з ними.

Англійці дуже чутливі до знаків уваги поза переговорами. Тому діловим колегам в Англії необхідно надсилати листи з привітаннями до свята чи дня народження.

У діловому житті Франції велику роль відіграють особисті зв'язки та знайомства, що базуються на взаємних послугах. Французи не здатні приймати ризикованих рішень, вони не люблять, коли їх підганяють у процесі прийняття рішень. Дуже цінують аргументи, підкріплені фактами й аналізом. Основну увагу приділяють не цінам, а технічним характеристикам товарів. Віддають перевагу діловим паперам французькою мовою з відображенням цін у франках.

Добре, якщо тексти документів оформлені кольоровими фото. Французи чекають порівняння товарів з конкурентними товарами.

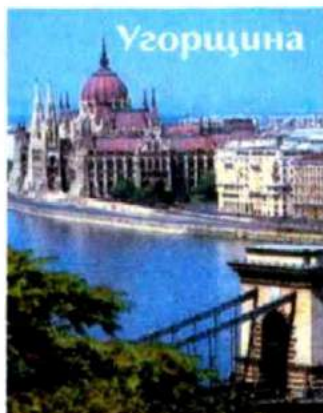
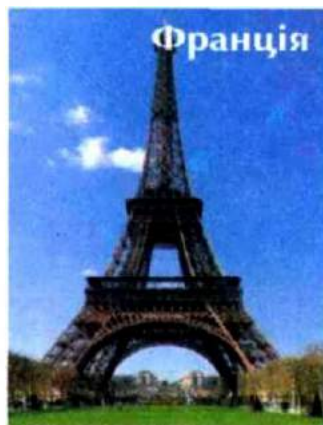
У цій країні не прийнято звертатися на ім'я, для цього користуються словами *мсьє, мадам*. Французи не люблять захоплення іноземними речами, звичками тощо. Вони дуже полюбляють підкреслювати свою незалежність.

Багато ділових питань вирішується в неофіційних умовах. Під час таких прийомів про ділові справи прийнято говорити лише після того, як гості перейшли до чаю чи кави, тобто під час десерту. До того часу з французами краще говорити на теми мистецтва, особливо французького.

У Франції вважається за велику честь одержати від ділового партнера запрошення на вечерю. З'явитися слід на чверть години пізніше зазначеного в запрошенні часу, принести з собою подарунок. Це може бути коробка цукерок чи вино.

Оскільки кухня є предметом національної гордості француза, гостеві слід похвалити страви, напої. Не слід уживати додатково сіль та прянощі, це буцімто свідчить про недоліки поданих страв.

Угорці дуже прагнуть мати вигляд аристократів, а тому часто відмовляються від дріб'язкового торгу. Вони володіють особливим талантом самоіронії та критики. Не проти самокритики та самоіронії партнера, але не допускають цього щодо себе. Тут треба бути обережними в спілкуванні. Угорці вельми схильні до вишуканості та елегантності у зовнішньому вигляді. Треба бути готовим отримати від них специфічні сувеніри у вигляді свині, що означає не що інше, як побажання усіляких гараздів.

Західна Європа

Австрія, Німеччина, Швейцарія. Тут діють чотири правила вишуканої поведінки: ввічливість, простота, вихованість, гідність. Особливою ознакою хорошого виховання є точність у всьому.

Досить важливу роль відіграє зовнішній вигляд. Слід звертати увагу на те, що в цих країнах партнера краще назвати за його титулом. Тобто пропускати такі слова, як *директор*, *доктор*, *інженер*, вважається неввічливим. Правда, є деяка різниця у звертаннях для різних країн. Так, у

Швейцарії досить сказати *пане директоре*, в Німеччині треба до цього додати прізвище. Деякі розбіжності спостерігаються і в проведенні переговорів. Так, у Швейцарії та Австрії цьому процесові притаманна стримана манера — цілеспрямованість і сухість.

У приватному спілкуванні з діловими партнерами Західної Європи бажано звертатися до таких тем, як розмір помешкань, престижність автомобілів, відпустка. Жителі Швейцарії люблять говорити про гроші. Економність нації вельми позначається на стилі життя: навіть директори великих фірм користуються в ділових поїздках комунальним транспортом.

Під час відвідування ресторанів та аналогічних закладів прийнято давати чайові в розмірі 10 % вартості послуг.

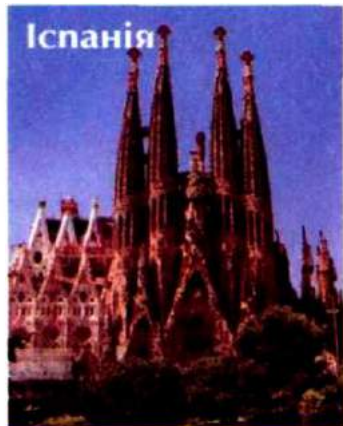
Сувенірів не люблять, краще дарувати квіти.

Національною особливістю психології бізнесменів Іспанії є дотримання філософії мачеїзму, тобто такого розподілу ролей між жінкою та чоловіком у житті, коли чоловік — *мачо* повинен багато працювати, його дружина — створювати сприятливі умови для цього. Взагалі, найвищою моральною цінністю іспанця є робота як найвища мета, як основа його життя.

Більшість іспанців вважає факторами успіху в ділових справах долю та удачу. Важливим є фактор протекціонізму, приятельських та сімейних зв'язків.

Іспанцям властиве намагання видаватися приємними і доброзичливими у взаєминах із партнерами поза службою.

Іспанія

Будь-яке знайомство з представниками ділового світу в Італії починається із вручення візитівок. Переговори повинні проводити особи приблизно одного статусу. Слід зауважити, що переговори відбуватимуться інтенсивніше, якщо італійці переконані в можливості встановлення довгострокових відносин.

Після підписання угод з італійцями треба час від часу інформувати партнерів, не чекаючи їхнього запиту, про хід виконання досягнутих домовленостей. Це й буде певною мірою ознакою намірів зберігати стабільні довготривалі зв'язки, серйозність намірів щодо партнера.

Італійці вельми строго ставляться до правил ділової етики. Але водночас багато питань вони згодні вирішувати не в офіційних рамках, оскільки впевнені, що дружня атмосфера більше сприяє щирості у формулюванні думок та претензій.

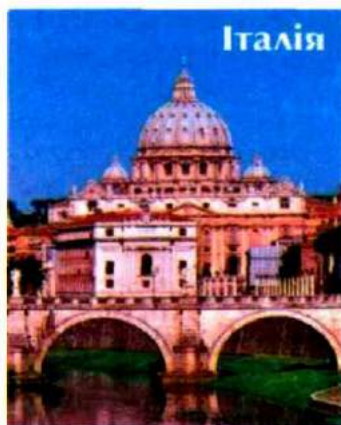
Оскільки італійці дуже пишаються своєю країною як кошиком багатьох видів мистецтв, слід бути напоготові підтримати розмову на ці теми і в неофіційних умовах.

Американський бізнес донедавна характеризувався (і небезпідставно!) як агресивно-безжалісний, де все підпорядковане лише одному — грошам. Проте останнім часом характер американської ділової етики дещо змінюється.

Найпопулярнішою формою вдосконалення етики в цій країні є кодекси поведінки, що створюються окремими великими корпораціями. Ці кодекси є переліком правил для службовців (наприклад, не приймати подарунків, вести ділові розмови лише з дозволу вищого керівництва тощо) або декларацією загальних правил ділової поведінки.

Тут дуже цінують усні домовленості та довіру партнера. Але не слід забувати і про юридичне оформлення відносин, бо, як і всюди, трапляються нечесні підприємці і в Америці.

У спілкуванні з американськими діловими особами важливе значення має офіційність одягу, уміння поводитися

в товаристві, але найбільше цінується компетентність та уміння обстоювати свої інтереси, фаховий рівень.

Взагалі, характерні особливості американської нації — працелюбність, активність, наполегливість.

Вважається, що вся розумова діяльність американця спрямована на пошук шляху до долара майже в будь-яку мить його життя. В цілому американці намагаються не робити зайвого, здатні приймати ризиковані рішення, проте вельми уважні до ділових контактів.

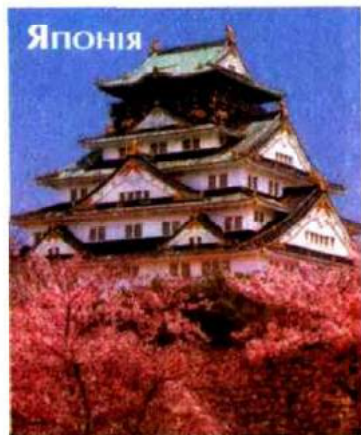
Японські бізнесмени віддають перевагу особистій зустрічі. Таке знайомство краще здійснити через посередника, який добре знає обидві сторони. Посередник чекатиме винагороди чи подяки у матеріальному вигляді або ж аналогічної послуги. В Японії дуже важливо, щоб ділове спілкування здійснювали особи приблизно одного статусу. Безумовним є обмін візитівками. Кажуть, якщо японець не отримує за першого контакту від партнера візитної картки, він так розгублюється, що становища не рятує навіть повний виклад біографії співрозмовника.

Переговори відзначаються розглядом на перший погляд незначних подробиць діла, узгодженням рішень з усіма зацікавленими співробітниками японської фірми. Специфічна й манера вести розмову.

Необхідно мати на увазі, що японське *так* означає не згоду зі змістом повідомлення, а ствердження того, що думка, викладена в цьому повідомленні, зрозуміла. Японець ніколи не говорить *ні*. Для такої ситуації він вдається до виразів *це дуже важко* або *це треба більш досконало вивчити*. Велике значення в цій країні надається неформальним відносинам. Декілька практичних порад: японець віддає перевагу не ру-

костисканню, а поклону; візитівки та важливі документи, листи необхідно передавати японцеві двома руками. На обіді, якщо їжа гостеві не смакує, слід хоча б доторкнутись до неї, потім змішати все виделкою.

Японці нормально сприймають подарунки, але розгортати їх у присутності того, хто подарував, неетично. Не рекомендується дарувати японцям квіти, бо вони знають і шанують дуже складну мову квітів та букетів. Неправильний їх вибір можуть сприйняти як недоречний натяк.

Необхідно насамперед знати, що, хоч в Індії послуговуються англійською мовою, вона значно відрізняється від класичної за вимовою.

Психологія індійських підприємців базується на національній повазі до *карми* — долі. А тому вони дуже уважно ставляться до прогнозів астрологів та у зв'язку з цим старанно обирають час звершення таких подій, як підписання договору, початок будівництва.

Індійці без поспіху сприймають інформацію та приймають рішення. Просто розуміння часу в них значно відрізняється від європейського, бо одна з життєвих концепцій індуїзму — це вчення про переродження душ та вічність життя. А тому вони порівняно спокійно реагують на затримку виконання обов'язків.

Слід також знати, що в психології індійських підприємців багато чого залишилося від індійського купця, який повинен відчувати, що йому вдалось обхитрити колегу. В переговорах слід звернути увагу на обов'язковість презентації товару, уміня йти на розумний компроміс та поступки.

У зовнішньому вигляді індійців не відбивається ні старомодність, ні багатство.

В Індії не заведено дарувати значки, листівки. Можна подарувати цукерки, настінні годинники. Слід зауважити, що тут цінується сама церемонія вручення подарунка.

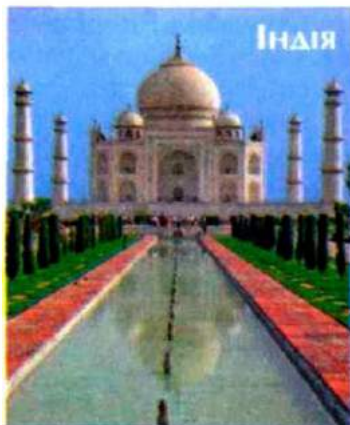
Треба обов'язково подякувати за сприяння та допомогу в переговорах.

Наостанок зазначимо, що знання національного стилю ведення ділових переговорів та ділового етикету важливе, але має слугувати лише своєрідним орієнтиром до того, як партнер діятиме на переговорах. Дотримуватися тільки цього стилю не слід, краще знайти деякий компроміс з урахуванням місця, часу, умов спілкування.

Якщо під час ділових переговорів вдаються до національної атрибутики, слід дотримуватись етикету.

Діловий етикет визнає за необхідне наявність у кожної ділової людини візитної картки, яка робить зручним реагування на різні ділові ситуації.

Дотримання правил привітань, рекомендацій, знайомств сприяє створенню позитивного робочого емоційного клімату в спілкуванні.

Сувеніри і подарунки стали традицією в діловому спілкуванні, але треба дотримуватися правил їх вибору та вручення, щоб не зашкодити діловим відносинам.

Одяг ділової людини повинен свідчити про її смак, не відволікати увагу, наближатися до класичного за стилем.

II. Якщо ви хочете дізнатися більше про ділове спілкування, прочитайте книжку М. Дороніної «Культура спілкування ділових людей».

Комунікативний практикум

 III. Користуючись Інтернетом, з'ясуйте, як називаються пам'ятки архітектури, зображені на фотоілюстраціях до тексту. Підготуйте стисле повідомлення про них і виголосіть його в класі.

 IV. **Поміркуйте.** Яка споруда є знаковою для України? Обґрунтуйте свою думку.

Бібліографічне бюро

Томан І. Мистецтво говорити. — К.: Політвидав України, 1989.
Антисуржик. — Львів: Світ, 1994.

Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. — К.: Довіра, 2007.

Дороз В. Ф. Українська мова в діалозі культур: навч. посіб. — К.: Ленвіт, 2010.

Словник епітетів української мови / С. П. Бирик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт; за ред. С. Я. Єрмоленко. — К.: Довіра, 1998.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Риторика як наука і мистецтво

Красномовство у нас стало настільки почесним, що оволодіти ним прагне ледве не кожний, розуміючи, що тільки дар мовлення підносить людину над тваринами ... через мовлення пізнається істинне благородство і справжнє виховання.

Сократ

51. I. Прочитайте текст. Визначте стиль і тип мовлення. Доведіть свою думку. З якою метою і де він може бути опублікованим?

Риторика — ораторське мистецтво, теорія ораторського мистецтва; наука красномовства, наука про закони управління мисленнево-мовленневою діяльністю. Риторика розвиває в людині цілу систему особистісних якостей:

- культуру мислення (самостійність, самокритичність, гнучкість, оперативність, відкритість мислення, ерудицію);
- культуру мовлення (правильність, виразність, ясність, точність, стислість, доцільність);

- культуру поведінки (ввічливість, тактовність, толерантність, коректність, розкутість);
- культуру спілкування (повагу до співрозмовника через вивчення його інтересів, управління поведінкою аудиторії, залучення однодумців, відповідальність за своє слово);
- культуру виконавської майстерності (виразність та доцільність жестів, міміки, правильність дикції та інтонації).

Риторика як мистецтво мовлення зародилася в Давній Греції. Основою зародження ораторського мистецтва як соціального явища стала гостра потреба в обговоренні й вирішенні питань, що мали громадську значущість. Щоб обґрунтувати той чи інший погляд, довести правильність висунутих ідей і положень, відстояти свою позицію, треба добре володіти мистецтвом слова, уміти переконати слухачів і вплинути на їхній вибір.

Протягом багатовікової історії свого розвитку ораторське мистецтво використовувалося в різних сферах життя суспільства: духовній, ідеологічній*, соціально-політичній.

Ораторське мистецтво було важливою політичною силою в Давній Греції, Давньому Римі. У середні віки риторика входить до ряду шкільних та університетських дисциплін різних країн. Високий рівень викладання риторики був у Києво-Могилянській академії.

До середини XIX століття в багатьох європейських країнах риторика зазнала різкої критики. Її звинувачували в рецептурності, схоластиці*, схематизмі.

Відродження риторики почалося в другій половині XX століття, коли стало очевидним, що людина хоче оволодіти знаннями, які б давали їй можливість повноцінно спілкуватися.

Риторика формує в людини незалежно від того, чи пов'язана її професійна діяльність з активною потребою спілкуватися, говорити, уміння управляти своїм мисленням і мовленням. Це дає змогу повніше реалізувати себе як особистість в обранні спеціальності. Ефективна мисленнево-мовленнева діяльність — основа професіоналізму. Знання з риторики сприяють повнішій, успішнішій самореалізації, соціалізації людини (За А. Нікітіною).

*Рафаель Санті.
Афінська школа
(Платон та Аристотель).
Фрагмент фрески XVI ст.*

- II. Виконайте завдання за текстом.
1. Сформулюйте визначення понять *риторика*, *мовленнєва культура*.
  2. Складіть цитатний план тексту.
  3. **Поміркуйте.** Чому, на вашу думку, риторику вважають мистецтвом слова?

52. I. Прочитайте висловлювання видатних людей. Що ви про них знаєте? Підтвердіть або спростуйте висловлені думки, спираючись на свої знання з історії, інших дисциплін.

1. Риторика... — найбільше для людей добро ... джерело влади (*Платон*). 2. Навіть зброя схиляється перед ораторським словом (*Цицерон*). 3. Хто не вміє говорити, кар'єри не зробить (*Наполеон*). 4. Справжнє красномовство — це вміння сказати все, що треба, і не більше, ніж треба (*Ф. Ларошфуко*). 5. Молоді оратори! Вступивши до школи красномовства, знайте, що ви прагнете до такої почесної справи, яка сама по собі настільки корисна, що її належить викладати не лише для вашого добра, а й на благо Батьківщини! (*Ф. Прокопович*).

II. **Поміркуйте.** Прочитайте епіграф до теми. Чи актуальні слова Сократа? Обґрунтуйте відповідь.

53. Розгляньте схему. **Зробіть висновок.** Чому, на вашу думку, про риторику говорять як про науку і мистецтво?

Комунікативний практикум

54. Один із відомих лінгвістів ХХ ст. Гюстав Гійом писав: *Мости споруджувалися шляхом будівництва мостів, але ця експериментальна наука будівництва мостів дала теоретичну науку будівництва мостів, яка стала наукою інженерною. Не існує інженерів-лінгвістів і не існує науки будівництва мовленнєвої діяльності.* **Поміркуйте.** Чи правий учений? Висловіть свій погляд на проблему.

Це варто знати

55. I. Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку.

...Демосфену довелося взятися за красномовство випадково. Тільки для того, щоб повернути собі майно. Його перший

виступ народ зустрів невдоволеними вигуками й насмішками над безглуздою побудовою виступу: періоди видались заплутаними, а докази надто неприродними... До того ж, кажуть, додавалась деяка слабкість голосу, нечітка вимова й уривчасте дихання, що створювало паузи...

Він улаштував під землею помешкання й щоденно спускався туди відпрацьовувати сценічні прийоми й зміцнювати голос. А нерідко проводив два-три місяці поспіль*, поголивши півголови, щоб від сорому неможливо було з'явитися на люди, навіть якщо дуже захочеться... Свої фізичні вади намагався подолати артикуляційними вправами.

Нечітку, шепеляву вимову виправляв тим, що, набравши в рот камінців, старався ясно й виразно читати уривки поезій. Голос свій зміцнював тим, що розмовляв під час бігу або підіймаючись на гору. Виголошував вірші чи якісь речення, не перекладаючи подиху. Вдома в нього було велике дзеркало, стоячи перед яким, він виконував свої вправи (*З посібника*).

II. Чи доводилося вам виступати публічно? Які труднощі виникли? Яких знань вам не вистачало?

Кроки до успішного спілкування

56. I. Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовки. Визначте стиль і тип мовлення.

Ця вправа є однією з найпопулярніших та ефективних для розвитку дикції. Рекомендується покласти за щоку невеликі предмети (горішки, цукерки, камінці) й намагатися говорити так, ніби в роті нічого немає. При цьому, звичайно, необхідно бути дуже обережним, щоб не вдавитися. Спочатку мовлення буде нерозбірливим, але через напруження м'язів артикуляторних органів нерозбірливість можна подолати. У цьому й полягає тренування. Людина поступово звикає говорити, напружуючи артикуляторні м'язи, і ця звичка зберігається в повсякденному мовленні (*За О. Гойхманом, Т. Надєїною*).

? II. Виконайте завдання за текстом.

1. Повторіть пропоновану в тексті вправу.
2. Розкажіть, які ще вправи для тренування дикції ви знаєте. Спробуйте виконати їх.

 57. Знайдіть в Інтернеті фото письменників, політиків, діячів культури, журналістів, які є для вас взірцем красномовства. Які особливості мовлення цих людей вам імпонують?

 58. Розгляньте репродукцію картини Юрія Камишного «Театр життя» на с. 42. Висловіть свої думки щодо задуму картини, її змісту і назви, дібраної художником.

Ю. Камишний. Театр життя

Комунікативний практикум

➡ 59. Прочитайте скоромовки вголос спочатку повільно, а потім — у швидкому темпі, чітко промовляючи звуки.

1. Чом чорне чорнило чорнить чорний рядок? 2. Добра та рада, де щирая правда. 3. У щедрий вечір щедрувати — щастя людям дарувати. 4. Ворона проворонила вороненя. 5. Годувала гава гавенят на ганку, готувала в горщику гарну запіканку. 6. Вір своїм очам, а не чужим речам. 7. Той, хто нічого не знає і знає, що він нічого не знає, знає більше, ніж той, хто нічого не знає, і не знає, що він нічого не знає.

Бібліографічне бюро

Сагач Г. М. Золотослів. — К.: Райдуга, 1993.

Сагач Г. М. Риторика. — К.: Ін Юре, 2000.

Меш Г. 10 уроків ораторської майстерності тим, хто вчиться виступати публічно. — К., 1993.

3. Особливості вживання простих речень у мовленні. Інтонування різних видів простих речень

Кожне слово вказує на певне поняття. Закінчену ж думку виражає лише речення. Його будівельний матеріал — слова, поєднані у словосполучення.

Н. Клименко

60. I. Розкажіть за схемою про види простих речень. Розповідь ілюструйте дібраними прикладами.

II. **Поміркуйте.** Прочитайте епіграф до теми. Підтвердіть висловлену науковцем думку на прикладах.

61. I. Запишіть речення. Підкресліть граматичні основи. Доведіть, що одні речення з поданих двоскладні, інші — односкладні. Поясніть уживання розділових знаків.

1. Люди — господарі своєї долі (В. Шекспір). 2. Свою Україну любіть! (Т. Шевченко). 3. І возвеличимо на диво і розум наш, і наш язик (Т. Шевченко). 4. Вищим моральним законом для людини є любов до людства (Р. Фергюссон). 5. Історія проситься в сни нащадків (Л. Костенко). 6. Світло й тьма, тління і вічність, віра і безчестя складають світ цей і потрібні одне для одного (Г. Сковорода). 7. Одійуй себе за наслідками своєї діяльності (З журналу). 8. Не міряй всіх на свій аршин (Нар. творчість).

II. Складіть алгоритм розпізнавання двоскладних і односкладних речень для учнів 8 класу.

62. I. Прочитайте виразно мініатюру. Поясніть стилістичну роль називних (номінативних) речень. Яке явище висміює автор?

БЮРОКРАТИЧНА ЕЛЕГІЯ

Штат. Зарплата. Установа.
Малий циркуляр.
Пункт. Параграф. Постанова.
Акт і формуляр.
Резолюція. Розписка.
Справи... Цілий ряд.

Звіт. Інструкція. Записка.
Зведення. Наряд.
Підпис. Довідка. Печатка.
Віза. Договір.
Протокол. I — все спочатку.
I — папір, папір.

Г. Гарченко

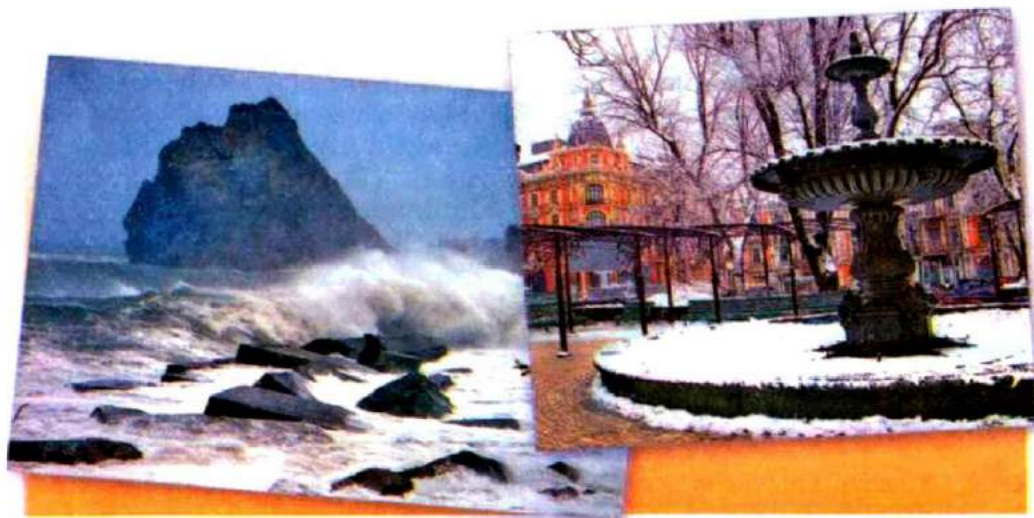
II. Визначте відміну іменників, ужитих у тексті. Іменники II відміни поставте в родовому відмінку й запишіть.

63. I. Запишіть спочатку поширені речення, потім — непоширені. Умотивуйте свій вибір.

1. Став Дніпро. Зомліли в сумі сніжно-білі явори (Г. Чупринка). 2. Надходить дощ. Шумлять бліді берези... (Є. Плужник). 3. Одшуміло літо... Одспівало жито. Тільки вітер креше іскри по стерні... (Д. Фальківський). 4. Гроза росла. Купали гострі крила столітні чайки в голубій воді (Л. Первомайський). 5. Я спняти тебе не буду. Ти проходи. Не спиняйся (К. Герасименко). 6. Море бушувало (В. Чемерис). 7. Завмирає місто. Тишина і спокій. Тільки сніг синіє (В. Сосюра).

II. **Поміркуйте.** У текстах якого стилю мовлення найчастіше використовуються непоширені речення? Чому?

 III. Розгляньте краєвиди на слайдах. Доберіть до кожного фото поетичні заголовки, спираючись на речення вправі. Непоширені речення поширте.

64. I. Відредагуйте діалог, надавши йому властивих розмовному стилю невимушеності й лаконізму.

— У нашому класі є два спортсмени.

— А решта учнів вашого класу не займається спортом?

— Решта учнів нашого класу хотіли б займатися спортом, але вони ще не визначили, яким видом спорту їм хотілося б займатися.

— Хіба у вашій школі немає спортивних секцій?

— У нашій школі є спортивні секції, але учні нашого класу ще не виявили інтересу до них.

— Тоді приходьте всім класом у спортивний зал школи після уроків, і там ми порадимось, до якої секції хоче записатися кожний з вас.

— Добре. Ми сьогодні після уроків усім класом прийдемо у спортзал.

II. Проведіть дослідження. Чи змінилися структура і забарвлення тексту? Завдяки чому ви досягли цього?

65. I. Прочитайте текст. Знайдіть неповні речення, визначте їхню роль у тексті.

Юнак повернувся обличчям до капітана і пішов просто до містка, мабуть, збираючись спуститися по трапу вниз. Обличчя в нього видалося капітану знайомим. Він уже десь бачив і оці темні великі очі, і оцей трохи облуплений сонцем ніс, і оце круте, як сани-козирки, підборіддя.

— Ти не Коваленків? — несподівано для самого себе спитав капітан.

— Коваленків, — зупинився здивований юнак.

— Василя Коваленка?

— Ні, Дмитра.

— А-а, знав я колись Коваленка, тільки Василя. Біля Дніпра разом росли.

— Я біля Дніпра виріс.

— Та воно так. Коваленків на Дніпрі багато.

— Багато.

— А тепер їдеш?

— Їду.

— Їхати добре діло.

Юнак постояв, сподіваючись, що капітан ще щось скаже, але той і так уже вичерпав весь свій запас балакучості й замовк. Коваленко бачив багато дніпровських капітанів і знав, що вони люди неговіркі. Цей теж був такий, хоч попервах можна було подумати інакше (II. *Загребельний*).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте стиль тексту.
2. Випишіть із тексту спільнокореневі слова. Виконайте їх розбір за будовою.
3. Визначте розряд ужитих у тексті займенників.

66. Прочитайте текст. Сформулюйте призначення наданої інформації та її пізнавальну цінність. Порівняйте подану в тексті інформацію з уже відомою вам. Що нового про стилістичні засоби синтаксису ви дізналися?

Великі синтаксичні можливості мають *синоніми простого речення* — ствердні й заперечні, розповідні, питальні й спонукальні, односкладні й двоскладні, повні й неповні речення. Вони забезпечують синтаксичну різноманітність тексту, його виразність. Уживання повних і неповних речень зумовлене сферою їх використання. Повні речення переважають у книжних стилях, а неповні — у розмовному.

Речення з однорідними, відокремленими членами найчастіше вживаються в книжному мовленні. У діловому, науковому і рідше в публіцистичному стилях вони використовуються для передачі точного, логічного викладу думок, класифікації предметів і явищ, виділення й уточнення їхніх суттєвих ознак тощо. У художньому і зрідка в публіцистичному стилях однорідні й відокремлені члени речення виражають емоційно-експресивне забарвлення тексту, поєднання логічно несумісних понять, створення контрастних картин, метафоричних порівнянь тощо (З кн. «Культура мови і стилістика»).

67. 1. Прочитайте тексти. Визначте стиль кожного тексту. Обґрунтуйте свою думку.

1. «Дорогий Дмитре, ну от тобі вже й сімнадцять... Бери від кожної пори свого життя те, що воно пропонує тобі. Вимагати од часу не мудро і не гідно. Але і не пливи за течією. Тобто, вибравши тверді орієнтири, що таке добро і що зло, виростає у їхньому полі, аби по ньому все тобі скристалізувалося... Ідеал є один — добра і справедливості, чесності й любові. Іншого, мабуть, немає. Ще додаю — ідеал краси» (З листа В. Стуса до сина).

2. У підлітковому віці відзначається виразне спрямування свідомості на самого себе. Усвідомлення себе особистістю відбувається в підлітка, передусім, внаслідок спілкування з ровесниками. Саме спілкування є одним із провідних видів діяльності в підлітковому віці. Самопізнання, виокремлення і зіставлення свого «я» з іншими особами створюють умови для самовдосконалення особистості.

Підліток, оцінюючи свої здібності, успіхи, зовнішню привабливість, моральну сутність, соціальну роль у колективі, не-

доліки, емоційно переживає і намагається завоювати повагу та довіру. На основі співвідношення між рівнем домагань і реальними успіхами в підлітка формується відповідно висока або низька самоповага. Не меншою мірою вона залежить також від оцінки підлітка людьми (*osvita.ua*).

3. Може, у цьому найприкметніша риса людського життя: доки ти дитина — не помічаєш краси дитинства. Доки юний — не вмієш цінувати дар юності, рідкісний, скороминущий. Оціниш і станеш це помічати... І все пережите лиш самою згадкою стане для тебе... (За О. Гончаром).

? II. Проаналізуйте тексти за планом:

1. Хто може бути адресатом кожного з текстів?
2. Якими синтаксичними засобами характеризується кожен текст?
3. Використовуючи подану вище інформацію, з'ясуйте, у якому стилі синтаксична будова тексту характеризується різноманітністю речень і чому?

III. Виконайте синтаксичний розбір виділеного речення.

Зверніть увагу! Різні за метою висловлювання речення вимовляються по-різному: рівним тоном (розповідна інтонація) з його підвищенням на наголошеному слові і зниженням у кінці; з питальною інтонацією при підвищенні тону на слові, пов'язаному зі змістом питання; з наказовою інтонацією — високим або низьким тоном залежно від того, що виражають: наказ, заборону, заклик чи просьбу, пораду, застереження; з окличною інтонацією — виділяється слово, що виражає емоцію.

Певні особливості інтонування в усному мовленні мають звертання, вставні слова, однорідні члени речення. Наприклад, звертання відокремлюється паузою і вимовляється залежно від місця в реченні та ступеня вираження почуття високим або низьким тоном. Вставні слова і словосполучення вимовляються прискорено і відділяються від інших слів у реченні зниженим голосом. В усному мовленні характерною ознакою для однорідних членів є перелічувальна інтонація. Узагальнювальне слово перед однорідними членами вимовляється з попереджувальною інтонацією, після — з підсумковою (За О. Біляєвим).

Правописний практикум

68. І. Спишіть речення, ставлячи розділові знаки.

1. На жаль дерево росте повільніше ніж людина (*І. Цюпа*).
2. На думку античних мислителів досконалим ораторське мистецтво може бути лише в руках хорошої людини (*Г. Сагач*).
3. Я знаю вас нащадки запорожців я вірю вам і низько б'ю чолом (*Олександр Олесь*).
4. Здається ще ніколи не вбирив у себе так глибоко картини звичного з дитинства світу і дивні

контури схожої на велетенського тріснутого дзвона Дівич-гори розчахненої крутим узвозом і верстований старими вербами Чумацький шлях і схилі кручі посмуговані червоною білою блакитною глинами наче розписні глечики (В. Дрозд). 5. Людські стосунки це обмін цінностями (І. Томан). 6. Добром сину платять за добро заступаючи дорогу злу і кривді (І. Цюпа). 7. Тільки рідне слово виплекане твоїм родом і народом має таємничу здатність тримати людину в повноті її історичного й духовного буття (І. Драч).

II. Прочитайте записані речення, дотримуючись відповідної інтонації. Поясніть, чим ускладнені речення і з якою метою.

III. Виконайте повний синтаксичний аналіз одного речення (за власним вибором).

Комунікативний практикум

69. Поясніть, як ви розумієте вислів Іржі Томана: *Людські стосунки — це обмін цінностями*.

70. I. Прочитайте, виділяючи паузами та зміною інтонації відокремлені другорядні члени речення.

Обережно гортала сторінки, поглинаючи кожне надруковане слово. **Моє знайомство з журналом було ніжним, як перше побачення, трепетним, як перший сором'язливий поцілунок.**

Так сталося, що мені потрібно було їхати у справах із Полтави до Кременчука. Щоб не сумувати, взяла з собою «Березіль». У вагоні швидкого потяга «Харків-Кременчук» було тихо й затишно. Ніхто не заважав. І мені здалося, що я не читаю, а ніби повністю розчинилася в надрукованому, поєднуючи в пам'яті минуле і майбутнє...

Ковтала поезію Миколи Рачука. Тремтячою рукою гортала сторінки, затамувавши подих, ледве стримувала емоції... Проза Олесі Шепітько і фрагменти нової повісті Галини Пагутяк настільки глибоко змістовні, що я змушена була час від часу відкладати часопис, щоб осмислити їхні добірні думки. Ці десять аркушків я прочитала на одному подиху, намагаючись не відволікатися і не відривати погляду. «Що ж буде далі?» — подумки запитувала себе, машинально гортаючи кожну наступну сторінку... (З. Гурбанова).

? II. Виконайте завдання за текстом.

1. Доберіть до тексту заголовки.
2. Виконайте повний пунктуаційний аналіз виділеного речення.
3. Добираючи приклади з тексту, розкажіть про правопис часток *не і ні* з дієсловами.

Комунікативний практикум

III. Підготуйте огляд статей одного з українських часописів.

Сучасні українські журнали

Правописний практикум

71. I. Прочитайте. Визначте однорідні та відокремлені члени речення. Виконайте повний синтаксичний аналіз одного речення (за власним вибором). Поясніть уживання розділових знаків.

1. Розмовляючи з ким-небудь, важливо зосередитися на темі бесіди, узяти в ній участь, підтримати її плавність, зробити її цікавою. Жартувати треба обережно, не ображаючи оточуючих (*З журналу*). 2. День видався сонячний, лагідний, здавалось, високі небеса дзвеніли блакитним кришталем, скликаючи дітей до школи (*І. Цюпа*). 3. Юна душа завжди шукає в житті щось істинне, справжнє, тобто неминуще, для формування своєї структури, їй, певне, саме такий вітамін потрібен... (*О. Гончар*). 4. Належачи до певного соціуму*, індивідуум* зі своєю появою на світ органічно входить у вироблену його співвітчизниками культуру, стає її користувачем і носієм (*З кн. «Культура української мови»*). 5. Людина, здатна проїнятися чужим горем, духовно сильніша (*В. Іваніна*). 6. Уміщуючи різноманітну інформацію, словники відіграють надзвичайно важливу роль у духовній культурі народу (*В. Русанівський*).

II. Поясніть стилістичну і змістову роль відокремлених та однорідних членів речення.

Це варто знати

72. I. Прочитайте текст, дотримуючись правильного інтонування речень з однорідними членами. Доберіть заголовок. З'ясуйте стиль мовлення. Визначте пізнавальну цінність прочитаного.

Важко дібрати слова, щоб показати всю велич і значущість Миколи Михайловича Амосова як для України, так і для світової медицини. Це — людина-епоха, зразок інтелекту та професіоналізму. За тих часів він був одним із небагатьох, хто міг залишитися самим собою. «Напевно, не було, немає і не

Микола Амосов

буде більш безкорисливого лікаря, ніж Микола Амосов», — говорять про нього його колеги і приятелі. За своє життя він прооперував понад 50 тисяч осіб і жодного разу не дозволив собі взяти навіть скромного подарунка. Він навіть повісив біля входу до свого інституту оголошення: «Від пацієнтів подарунки не беремо». Можливість урятувати життя була для нього справжнім щастям. «Так, я щаслива людина», — говорив він іноді своїм друзям. Хоч багатьом його підлеглим так не здавалося. Вони просто не знали, що

під суворою маскою ховалася щира, добра, вразлива, нескінченно безкорислива людина (О. Омельченко).

II. Поясніть уживання розділових знаків у реченнях тексту.

III. **Проведіть дослідження.** Поясніть мету використання в тексті речень з однорідними членами. Що втратить текст, якщо опустити в ньому однорідні члени речення?

Комунікативний практикум

IV. Ознайомтеся на сайтах Інтернету uk.wikipedia.org, cylib.iit.nau.edu.ua, greatukrainians.com.ua з інформацією про Миколу Амосова. Підготуйте повідомлення з теми «Людина, яка дарувала життя».

73. Складіть і запишіть речення з поданими словами таким чином, щоб в одному випадку вони виконували роль вставних слів, а в іншому — членів речення.

Здається, може, видно, кажуть, головне.

Кроки до успішного спілкування

74. I. Прочитайте текст. Доберіть заголовки, що відповідав би темі чи основній думці. Аргументуйте свій вибір. Визначте стиль тексту.

Ми говоримо висловленнями (реченнями). Прикметою речення як найменшої комунікативної одиниці мови є інтонація, якій як виражальному засобові належить дуже важлива роль. Наприклад, репліку *Дякую!* можна вимовити рвучко або стримано, м'яко або грубо, тепло або холодно, сором'язливо або безпардонно, відкрито або скрадливо. Якщо вона прозвучить іронічно, глузливо, ехидно, то така інтонація справить на адресата сильніше враження, ніж сам зміст слова *дякую*. Інтонація — явище фонетично складне. Кожен з її компонентів має своє функціональне призначення у вираженні змісту мовлення, емоційного стану мовця, досягненні комунікативної мети, отже, належить до сфери культури й етикетності мовлення (За Я. Радевичем-Винницьким).

II. Продовжіть висловлену науковцем думку, використовуючи як аргументи знання про інтонування різних видів простих речень і як приклади — самостійно складені речення.

 75. I. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Спрогнозуйте ситуацію спілкування, описану в тексті.

— Так-так, Сашко, що ти нам розповіси? — звернувся до нього директор.

— Та... тут про... Лесю Українку, — прочитав той із папірця.

— Ну, розкажи!

— Леся Українка... вона написала...

— «Лісову пісню», — пошепки підказала своєму учневі Віра Василівна.

— А, так, «Лісову пісню»! — зрадів Сашко.

— Про що цей твір? — наполягав директор.

— Про Мавку, — знову вирішила допомогти вчителька, вже інша, Тамара Сидорівна.

— Про Мавку!

— А хто ж така Мавка? — продовжував директор.

— Мавка...

— У неї зелені коси, — підказувала вчителька.

— У неї зелені коси, — упевнено повторив Сашко.

— А ти що, бачив її? — здивувався директор.

Тамара Сидорівна згідно підморгнула Сашкові, мовляв, кажи: бачив.

— Бачив! — упевнено сказав Сашко, ще й кивнувши головою.

Директор підвів погляд, на Сашковім обличчі на посмішку не було й натяку, на те вчительки покотилися зі сміху.

— Де ж ти її міг бачити? Може, коли повертався додому зі школи? Та йди вже! — відправив за двері Сашка директор (З. Луценко).

 II. Виконайте завдання за текстом.

1. Як впливає на стиль інтонаційне оформлення речень? Яка роль різних за метою висловлювання речень у створенні стилю мовлення?
2. У якому стилі переважають різні типи речень за метою висловлювання та інтонацією? Як вони впливають на емоційне забарвлення тексту?
3. Яку роль виконують питальні речення?
4. Випишіть словосполучення. Виконайте розбір 3—4 з них за власним вибором.

III. **Зробіть висновок.** Які інтонаційні особливості властиві розповідним, питальним і спонукальним реченням? Відповідь проілюструйте власними дібраними прикладами.

76. Складіть і розіграйте діалог із поданими фразеологізмами, використовуючи різні за метою висловлювання речення.

Будуть з вас люди; вивести в люди; ні собі ні людям; скільки душа забажає; похолонуло в душі.

Бібліографічне бюро

Островський В. І., Островська Г. Ф. А українською кажуть так... — Одеса: Астропринт, 2008.

Данильцова У. Д. Українська мова. Повторюємо шкільну програму. — К.: Літера ЛТД, 2009.

Стоян Л. М. Українська мова. Посібник з орфографії і пунктуації. — К.: Наукова думка, 2005.

Караванський С. Секрети української мови. — Львів: БаК, 2009.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Риторичні вимоги до мовця. Іміж оратора. Професійний іміж

Поетами народжуються, ораторами стають.

Цицерон

! 77. І. Кожна епоха і кожен народ протягом тисячоліть висували власні вимоги до мовця. Ознайомтеся з вимогами до оратора, сформульованими Цицероном і Феофаном Прокоповичем. Що в них спільного, а що відмінного? Залежно від чого, на вашу думку, можуть змінюватися й корегуватися вимоги до оратора?

На думку Цицерона, оратор повинен дотримуватися певних вимог.

1. Першою і неодмінною умовою для оратора є природне обдаровання.

2. Для красномовства необхідна особливого роду жвавість (гнучкість) розуму й чуття, яка сприяє швидкому знаходженню в промові будь-якого предмета і робить прикрашання численням, а запам'ятовування — надійним і міцним.

3. Основний інструмент формування людини — слово. Бути людиною — означає володіти словом, суспільно дієвим і тому художньо досконалим.

4. Зразок оратора — античний ритор, промова якого вирізняється чистотою, простотою і правильністю.

5. Оратор повинен володіти дотепністю діалектика*, думками філософа, словами мало не поета, пам'яттю законодавця, голосом трагіка*, грою такою, як у кращих лицедіїв*.

6. Найкращий оратор той, хто своїм словом і навчає слухачів, і приносить задоволення, і справляє на них сильне враження.

7. Оратором буде той, хто будь-яке питання, що потребує словесної розробки, зуміє викласти «доступно, струнко, гарно, пам'ятливо й у достойному виконанні».

8. Справжній оратор повинен дослідити, переслухати, перечитати, обговорити, розібрати, виправити все, що трапляється людині в житті, оскільки в ньому обертається оратор і воно є матеріалом.

9. Серед найважливіших рис і вмінь оратора на перше місце повинна виступати гармонізуюча функція мовлення, її естетичний ефект, що породжує в учасників спілкування задоволення і позитивні емоції, а також ревність і захоплену любов до справи; добродушність, благородство, лагідність, поштивість, чесність, досконалість; прагнення бути гарною людиною, бути достойною людиною; намагання багато чути, бачити, осмислювати і засвоювати; бути всебічно освіченим; висловлювати думку доладно і з достоїнством; мати м'який голос, скромний вираз обличчя, ласкавість мовлення.

Слов'янський риторичний ідеал найповніше сформований у 10 книгах «Про риторичне мистецтво» Феофана Прокоповича, який насамперед наголошував на патріотичності й почесності місії* оратора, на його таланті, наполегливості в навчанні й працьовитості. Теорія риторичного ідеалу Прокоповича базується на античних засадах, однак, на відміну від Цицерона і Квінтіліана, найважливішим умінням оратора вчений вважає дотримання відповідності між стилем, ділом і часом.

Давньоукраїнський ідеал мовленнєвої поведінки, на думку дослідників, передбачає дотримання основних християнських заповідей: лагідності, покірливості, смиренності, любові до ближнього, поваги до нього, заборони брехливого й особливо наклепницького слова. Мовлення повинне бути стриманим, не дозволялися крик, роздратування, вияв презирства, гріховним вважалось бажання засудити, усіляка хула*.

Українськими вченими розроблено основні вимоги до промовців:

1) сповідування певного риторичного ідеалу, тих принципів, що визначають обраний ідеал, реалізація ідеалу в риторичній практиці через дотримання певних рис;

2) моральний обов'язок оратора — бути чесним, справедливим, добродійним, відкритим для людей;

3) висока освіченість оратора;

4) обов'язковим для оратора є вільне володіння сучасною українською літературною мовою, зокрема її стилістичною системою, функціональними стилями та жанрами, способами та прийомами організації художніх засобів для підготовки й виголошення промов;

5) виразне індивідуальне мовомислення;

6) промовець має бути національно свідомою особистістю й позитивно впливати на мовну практику (За Н. Голуб).

Кроки до успішного спілкування

II. Об'єднайтесь у групи. Доповніть перелік сформульованих риторичних вимог до мовця власними. Чи обов'язково їх дотримуватися в будь-якій ситуації спілкування?

III. **Поміркуйте.** Прочитайте епіграф до теми і вимоги, висунуті Цицероном до оратора. Щоб мав на увазі філософ?

Це варто знати

78. Прочитайте текст. Доберіть власні приклади приказок і прислів'їв, у яких сформульовано вимоги до мовця.

Кожен мовець повинен засвоїти чинники, що впливають на вибір мовних засобів в конкретній комунікативній ситуації: чинник адресата (вік, стать), комунікативні умови (місце, час, тривалість спілкування), характер взаємин між співрозмовниками тощо. Важить тут і знання особливостей усього спектру супровідних засобів (жестів, міміки тощо), а ще — мелодика мови, тембр і тон голосу мовця, приязнь і прихильність до співрозмовника. Однак, навіть поєднання всього сказаного разом виявиться недостатньо, якщо мовець не враховує національну специфіку спілкування, бо попри безліч спільних рис, вона в кожного народу своєрідна.

Увібравши найдавніші звичаї й традиції, український народ також утворив цілісну систему, що слугує у найрізноманітніших ситуаціях спілкування і є одним із кодів, які відкривають своєрідність національно-мовної картини світу. Так, наприклад, вимоги до мовця відбито в приказках і прислів'ях, які можна вважати скарбницею перевірених поколіннями істин і знань, на основі яких формувалося цивілізоване суспільство. Наведемо лише кілька з них: *Бережи хліб на обід, а слово на відповідь; Не хочеш почути дурних слів, не кажи їх сам; Від теплого слова і лід розмерзає* (За Н. Голуб).

! 79. Прочитайте визначення поняття *імідж*. Якщо це можливо, доберіть український відповідник до слова *імідж*.

Імідж — 1. Рекламний, представницький образ когось-небудь (напр. громадського діяча), що створюється для населення. // Образ фірми, організації або товарного знака (бренда), який формується у споживача на підставі виняткових і оригінальних, але обов'язково корисних сторін діяльності і якостей товарів (послуг). 2. Уявне зображення предмета в геометричній оптиці (*Тлумачний словник української мови*).

Імідж — певний образ відомої особи або речі, створюваний засобами масової інформації, літературою або самою особою (*Словник іншомовних термінів*).

Імідж — образ людини, уявлення оточучих про неї, часто створене цілеспрямовано (*Ф. Бацевич*).

 80. І. Перекладіть текст українською мовою. Визначте стиль і тип мовлення. Складіть за змістом тексту кілька запитань.

Самопрезентація, самоподача, самопредъявление — все эти слова означают, что оратор предъявляет себя аудитории. Самопрезентация в публичном выступлении — это умение направить восприятие аудитории по определённому пути, выгодному оратору.

Разговор о самопрезентации имеет смысл связать с понятием «имидж». *Имидж* дословно с английского означает «образ». Но в нашем понимании *имидж* и *образ* не одно и то же. Прежде всего потому, что в нашем родном языке слово *образ* имеет пять разных значений: вид, облик, характер, порядок, отражение.

Ближе всего к английскому слову *имидж* термин «мнение». *Имидж* — мнение, суждение, содержащее оценку и отношение. В результате самопрезентации и формируется имидж. Имидж оратора важен, поскольку он формирует готовность слушателей действовать тем или иным образом.

Например, представьте, что происходит выступление двух ораторов перед аудиторией. Цель: в результате выступления аудитория должна совершить необходимые оратору действия — проголосовать, купить, прийти, принять решение, утвердить план и т.п.

Первый оратор производит такую самопрезентацию: появляется перед аудиторией точно в условленное время, начинается минута в минуту, одет современно, в деловом стиле,

владаєт правильною реччю, говорить доходчиво. Другой оратор опаздывает, на глазах аудиторії п'єт таблетки, виглядит неопратно, притопывает ногами, вертит в руках листы с текстом, редко смотрит в глаза слушателям, злоупотребляет словами-паразитами. Очевидно, что первый оратор скорее вызовет интерес и доверие, чем второй.

Вопрос: на чей призыв к действиям отреагирует аудитория? (За В. Кобзевую).

II. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання за текстом.

1. Які складові іміджу оратора виділяє автор? Доповніть їх власне сформульованими.

2. Продовжіть текст відповіддю на поставлене автором запитання. Скористайтесь фотоілюстраціями на с. 55.

81. I. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Визначте основну думку тексту, тип зв'язку між його частинами. Назвіть слова, що здійснюють смисловий зв'язок.

Імідж — це форма відображення об'єкта, яка цілеспрямовано створена або стихійно відображається у свідомості людей (на їх свідомому і підсвідомому рівнях). Об'єктом чи носієм іміджу може бути людина, група людей, організація, фірма, установа. Імідж може бути особистісний (персональний) та професійний. Він тісно пов'язаний з середовищем, у якому перебуває людина (кабінет, житло, автомобіль, продукти діяльності); габаритами людини (її конституція — пікнік, атлетик, худорлявий і відповідно підібраний стиль одягу); вербалікою (грамотне мовлення); умінням тримати своє тіло та користуватись невербальними знаками (поза, постава, міміка, жести). У свідомості інших людей імідж про конкретну особу формується з перших моментів контакту, під впливом першого враження, надійність візуальної оцінки становить 80 відсотків. Аби справити добре враження на партнера, деякі закордонні фахівці рекомендують користуватись **правилом 12:**

- **перші 12 кроків** назустріч партнеру повинні бути впевнені, рішучі;
- **перші 12 слів** — приємні;
- **перші 12 дюймів*** зверху та **перші 12 дюймів** знизу — бездоганні.

Домінантами в іміджі є вираз обличчя людини та її руки. Псують імідж розкуйовджене, несвіже волосся, облізлий лак на нігтях та недоглянуті руки, брудне, стоптане взуття, «бігаючі» очі, жаргонне мовлення, жуйка в роті, неприємний запах тіла та різкі парфуми, похмурий вираз обличчя, невміння користуватись мобільним телефоном у товаристві тощо. Невдала манера одягатися, погана фізична форма, неохайний вигляд, недоглянуті зуби — усе це може призвести до невпевненос-

ті у своїх силах, а в деяких випадках і до депресивного стану. Складовими професійного іміджу є:

- ансамбль одягу, аксесуари та макіяж;
- хороші манери;
- приємна зовнішність;
- візитка;
- демонстрація своєї впевненості (невербалікою і мовленням);
- грамотне мовлення;
- дотримання правил і засад ділового етикету.

Дрібниць у його формуванні немає. Адже те, як ми ставимося до свого зовнішнього вигляду, засвідчує наше ставлення і до інших людей, і до себе, нашу самооцінку. Ключовими чинниками, які створюють позитивне враження на присутніх, є: елегантний одяг, приваблива зачіска, тонкий макіяж, гарні аксесуари і, звичайно, бездоганне мовлення (*О. Лавриненко*).

II. Визначте складові професійного іміджу, користуючись поданим текстом.

Комунікативний практикум

III. Складіть пам'ятку «Що формує імідж ділової людини?».

Бібліографічне бюро

Сагач Г. М. Риторика: Навчальний посібник для середніх і вищих навчальних закладів — К.: Ін Юре, 2000.

Меш Г. 10 уроків ораторської майстерності тим, хто вчиться виступати публічно. — К., 1993.

4. Угосконалення правописної грамотності

Пунктуація — важливий інструмент мови. Кожний розділовий знак завжди має свій смисл.

І. Вихованець

82. I. Прочитайте речення. **Пригадайте.** Обґрунтуйте вживання тире між підметом і присудком.

1. З дитинства **прицеплювати** любов до природи — наш обов'язок (*Остан Вишня*). 2. «Кобзар» — це Біблія українського народу, виражена мислю Генія в художніх образах (*М. Міщенко*). 3. Людські стосунки — це обмін цінностями (*І. Томан*). 4. Найбільша з усіх таємниць — таємниця твого обличчя (*Д. Павличко*). 5. Молодість — буйність, а старість — не радість (*Нар. творчість*). 6. Рідна мова — найбільша духовна коштовність, у якій народ **звеличує** себе (*І. Вихованець*).

7. Барвінок — це символ краси, квітка щасливого подружнього життя. Перша пелюстка — краса, друга — ніжність, третя — незабутність, четверта — злагода, п'ята — вірність (З журналу). 8. Пісня — це голос, душа народу, поетичний вияв його працелюбності і співучої вдачі, образне втілення його історії, мрій, прагнень (А. Добрянський). 9. Ім'я людини — це і перша згадка, і загадка в естафеті поколінь (А. Непокунний).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Випишіть із тексту 2—3 слова, утворені суфіксальним способом.
2. Поясніть правопис виділених слів.
3. Виконайте повний синтаксичний розбір восьмого речення.

III. **Поміркуйте.** Прочитайте епіграф до теми. На прикладі речень із вправи доведіть правильність висловленої думки.

Це варто знати

 83. Проведіть дослідження. Прочитайте. Чи погоджуєтеся ви з висловленою науковцем думкою? Доведіть на прикладах.

Знак тире вперше був описаний у роботі відомого лінгвіста Антона Олексійовича Барсова. Він називав цей знак «мовчанка» і стверджував, що вона «розпочате мовлення перериває або зовсім, або на деякий час для підготовки читача до якогось надзвичайного або неочікуваного слова чи дії згодом».

Складаймо професійне портфоліо

84. I. Прочитайте речення за напрямом, обраним вами. Поясніть уживання розділових знаків у виділених реченнях із прикладкою.

1. Природничий напрям

Каракумський канал у Туркменії — найдовший зрошувальний канал у світі. Рукотворна ріка подає живлющу вологу річки Амудар'ї в пустелю Каракуми. «Чорні піски» — так у перекладі українською мовою звучить слово *каракуми*. Канал неспізнанно змінив прилеглі до нього землі, і тепер пустелею їх не назвеш.

Каракум-рікою вода прийшла також у столицю Туркменії — Ашгабад. Канал використовують і як транспортну магістраль, ним проходять річкові судна. На чудо-ріці розвивається також нечуване раніше рибальство (З кн. «Рекорди географії. Таємниці планети Земля»).

2. Математичний напрям

Софія Василівна Ковалевська — перша російська жінка — професор математики. За словами вченої, пристрасть до науки вона отримала від предка, угорського короля Матвія Корвіна, любов до математики, музики і поезії від діда Шуберта, вільнолюбну вдачу — від Польщі, потяг до мандрування і невміння

підкорятися загальноприйнятим звичаям — від прабабки циганки, а все інше — від Росії.

Спочатку арифметика аніскільки не цікавила дівчинку, і її вчитель Йосиф Малевич докладав максимум зусиль, щоб зацікавити свою ученицю наукою про числа. У своїх спогадах Ковалевська писала про цікавий випадок, що збудив у ній інтерес до чисел. На дитячу кімнату в батьків не вистачило шпалер, і стіни в ній обклеїли листами з виданих у той час популярних лекцій Остроградського про інтегральне числення. Незрозумілі таємниці-формули на стінах дитячої кімнати привернули увагу маленької дівчинки, і нерідко вона просиджувала перед ними цілими годинами, намагаючись зрозуміти загадкове значення знаків. І хоча багато що, звичайно, залишалось для неї неясним, але, цілком можливо, що ці формули на рівні підсвідомості збереглися в її пам'яті на все життя (З журналу).

3. Спортивний напрям

Чимало українців здобули перемоги в різних видах спорту. Всій Європі було відоме ім'я українського борця греко-римського стилю Івана Піддубного. Багато перемог здобули українські спортсмени, виступаючи у складі збірних команд СРСР із різних видів спорту. Легендами минулого століття є такі українські імена, як стрибун Сергій Бубка (35 світових рекордів), футболісти Олег Блохін та Ігор Беланов, яких було нагороджено «Золотим м'ячем» як найкращих футболістів Європи.

Сучасна Україна відкриває багато нових зірок, які сяють на спортивному небосхилі світу. Боксерів Віталія і Володимира Кличків, плавчиху Яну Клочкову, гімнастку Ганну Безсонову, легкоатлетку Жанну Пінтусевич, тенісиста Андрія Медведєва та багатьох інших знають далеко за межами України. Нещодавно з'явилася ціла плеяда молодих шахістів, які один за одним здобувають титули у цьому інтелектуальному виді спорту. Серед них наймолодший в історії шахів чемпіон світу Руслан Пономарьов, 12-річна Катерина Лагно — наймолодший міжнародний шаховий гросмейстер серед жінок і Сергій Карякін — серед чоловіків (З книги).

II. Виконайте завдання до обраного вами тексту.

1. Доберіть заголовок. Визначте стиль і тип мовлення.
2. Сформулюйте цільове призначення наданої інформації та її пізнавальну цінність.
3. Випишіть із тексту слова на орфограму «Правопис власних назв».
4. Визначте належність до частин мови слів виділеного речення.

III. **Пригадайте.** Повторіть правила написання прикладок через дефіс і окремо. Складіть по три речення на кожне правило відповідно до обраного напрямку.

85. І. Запишіть речення, розставляючи розділові знаки. Прочитайте вголос речення, дотримуючись правильної інтонації.

1. Мово моя Дзвонкова криниця на середохресній* дорозі нашої долі (С. Плачинда). 2. Сяяла черешня над горою зблискувала цвітом як алмаз (Д. Павличко). 3. А сад мов білий світ серед весни чарує вабить і не відпускає (М. Сингаївський). 4. І зітхали вітри у траві і колосся промінням політі ворушилися мов живі (В. Симоненко). 5. Сивочола моя Батьківщино я до тебе всім серцем горнущь (Ф. Тишко). 6. Хай весна приносить щастя в кожну хату хай життя весною як сади буя! (В. Сосюра). 7. В небі хмарки білосніжні, легкі ніби мрія (П. Тичина). 8. Повій вітре тихесенький з-за синього моря та принеси в Україну козацьку волю (О. Кониський). 9. Високий правий берег бовванів* за рікою мов далекі гори (Ю. Яновський).

? II. Виконайте завдання.

1. Запишіть фонетичною транскрипцією слова *колосся*, *сяяти*, *тихесенький*.
2. Поясніть значення слів *бовваніти*, *середохресний*.
3. **Пригадайте**. У яких випадках ми не ставимо кому перед *як*? Відповідь ілюструйте прикладами.

86. І. Прочитайте речення. **Пригадайте**. У яких реченнях є вставні слова, а в яких — вставлені конструкції? Розкажіть про вживання розділових знаків при вставних словах, словосполученнях, реченнях.

1. Кажуть, мудрість **приходить** з роками (Л. Дмитерко). 2. Найвища краса — це краса вірності. Люди, які накидаються на все, які розмінюють свої почуття направо і наліво, **по-моєму, кінець кінцем** мусять відчувати себе злидарями. А хто не звідав цього щастя, цієї краси вірності, той, на мою думку, не жив **по-справжньому...** (За О. Гончаром). 3. Коли обрій починає світлішати, кажуть: займається зоря. А подивіться зараз на зірки: здається, ніби тоненькі промені, як золоті ниточки, висотуються на землю, іскряться (В. Сухомлинський). 4. Ще побутує хибне уявлення, ніби митець, що тяжіє до романтичних барв, неодмінно щось **прикрашає** (ніби від цього гарантована **будь-яка** інша течія) (О. Гончар). 5. Звали нашого діда, як я вже потім довідався, Семеном (О. Довженко).

? II. Виконайте завдання.

1. Поясніть правопис виділених слів.
2. Складіть речення за поданими схемами:
  1. [Вст. сл., ...].
  2. [... , вст. словоспол.].
  3. [... — вст. реч. — ...].
3. Як ви розумієте вислів *краса вірності*?

87. І. Запишіть текст, ставлячи пропущені розділові знаки. Поясніть уживання розділових знаків при однорідних членах речення, використавуючи подані нижче схеми.

У календарі кожного народу багато свят урочистих днів присвячених видатним подіям або пам'яті людей. У ці дні люди від малого до великого прикрашають свої вулиці будинки самих себе. Вони готують різноманітні смачні страви грають розважаються. Найцікавіше у цей день обряди чарівні дійства у яких беруть участь і дорослі і діти. Кожний учасник обряду перетворюючись в артиста виконує встановлені народними звичаями дії говорить казкові обрядові слова танцює та співає повчальні й веселі пісеньки по-особливому розповідає про зміст свята.

Обрядовість це душа народу найзаповітніші його бажання світлі мрії і думки. Із століття в століття переходять обряди від старшого покоління до молоді. Вони передають життєрадісність волелюбність гостинність емоційність найкращі українські чесноти* (За Т. Зеленченко).

Кома ставиться:	Кома не ставиться:
1. ○, ○, ○ ...	1. ○ чи ○ ...
2. ... або ○, або ○ ...	2. ні вдень ні вночі; ні туди ні сюди; ні риба ні м'ясо та ін.
3. ... ○, проте ○ ...	
Тире і двокрапка ставиться:	
1. ○, ○, ○ — УС	2. УС: ○, ○, ○ ...
3. ... УС: ○, ○, ○ — ...	

- II. Виконайте завдання до тексту.
- Прочитайте виразно записаний текст. Доберіть заголовки до тексту. Визначте основну й додаткову інформації.
  - Визначте тип мовлення тексту. Доведіть свою думку.
  - Визначте ступінь порівняння прикметників *найцікавіший, найзаповітніший, найкращий*.
  - Накресліть схему одного з простих речень (за власним вибором).
  - Складіть речення з однорідними членами за поданими схемами.
  - Поясніть, як уживання однорідних членів допомагає точніше та образніше зображувати події, явища, предмети дійсності.
- III. **Зробіть висновок.** Доведіть, що різниця між однорідними й неоднорідними членами речення пов'язана із встановленням смислових зв'язків між словами.

88. Ознайомтеся на сайтах Інтернету ukrainica.org.ua, spogad.at.ua з інформацією про календарну обрядовість українців. Підготуйте повідомлення про обряди й прикмети, пов'язані зі святкуванням Покрови Пресвятої Богородиці, використовуючи однорідні члени речення.

Правописний практикум

89. Відредагуйте речення.

1. Згадуючи дитинство, у моїй уяві постають образи дорогих мені людей. 2. Поламана рука була дуже болісна. 3. Львів був оснований Данилом Галицьким. 4. Дослідницька робота учнів вимагає перш за все вмілого добору і тонких спостережень над мовними фактами. 5. Потрібно виконати вказані умови у місячний термін.

Правописний практикум

90. І. Спишіть текст, ставлячи пропущені розділові знаки. Поясніть уживання розділових знаків при відокремлених членах речення.

Озеро Синевир справедливо вважається найкоштовнішим природним скарбом Національного природного парку «Синевир» і однією з візитних карток Українських Карпат. Воно розташоване на висоті 989 метрів над рівнем моря має середню площу 4—5 гектарів.

Існує легенда згідно з якою мальовниче озеро утворилося від потоку сліз графської доньки Синь на місці де її коханого простого верховинського пастуха Вира було вбито камінною глибою за наказом підступного графа.

Насправді ж озеро утворилося в результаті потужного зсуву викликаного землетрусом близько 10 тисяч років тому. На висоті 989 м гірські кам'янисті породи як природна огорожа вирости на шляху швидкого струмка утворивши греблю і повністю перегородивши вузьку долину. Улоговина що при цьому виникла заповнилася водою трьох гірських струмків.

Озеро Синевир

Краєвиди відзначаються надзвичайною мальовничістю й величністю. Стрімкі схили вкриті струнками ялинами вік яких становить 140—160 років спадають прямо до водної поверхні. Посередині ж озера розмістився немов зіниця блакитного ока невеликий острівець площею всього кілька метрів. Звідси і народна назва — Морське око.

Люди своєю творчою фантазією намагаються доповнити красу природи. Архітектор Юрій Соломін вдало вписав оглядові площадки в навколишній ландшафт. А на півострівці височить скульптурна композиція «Синь і Вір» (скульптори Іван Бродин і Михайло Саніч) вирізана із червоного дерева. Висота монументу 13 метрів. Відображаючись у воді він сприймається таємниче як чудова казка про безсмертне кохання (7chudes.in.ua).

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Провідмініайте словосполучення *навколишній ландшафт, швидкий струмок*.
2. Випишіть із тексту числівники. Провідмініайте 1—2 за вибором.
3. Виконайте синтаксичний розбір виділеного речення.
4. Знайдіть у тексті речення, яким відповідатимуть такі характеристики:
  - а) розповідне, просте, двоскладне, поширене, ускладнене відокремленою обставиною;
  - б) розповідне, просте, двоскладне, поширене, ускладнене однорідними додатками;
  - в) розповідне, просте, двоскладне, поширене, ускладнене відокремленою обставиною й порівняльним зворотом.

Антисуржик

91. I. Прочитайте вислови у правому стовпчику, обґрунтуйте їх правильність. Чим зумовлені помилки у лівому стовпчику?

Я хотів би совершити подорож по Україні.
Будь ласка, дайте білет ...
Скільки коштує білет?
В якому часу відкривається музей?
Можно фотографувати експонати?
Він не звернув увагу на ...
Це в мене від несподіванки

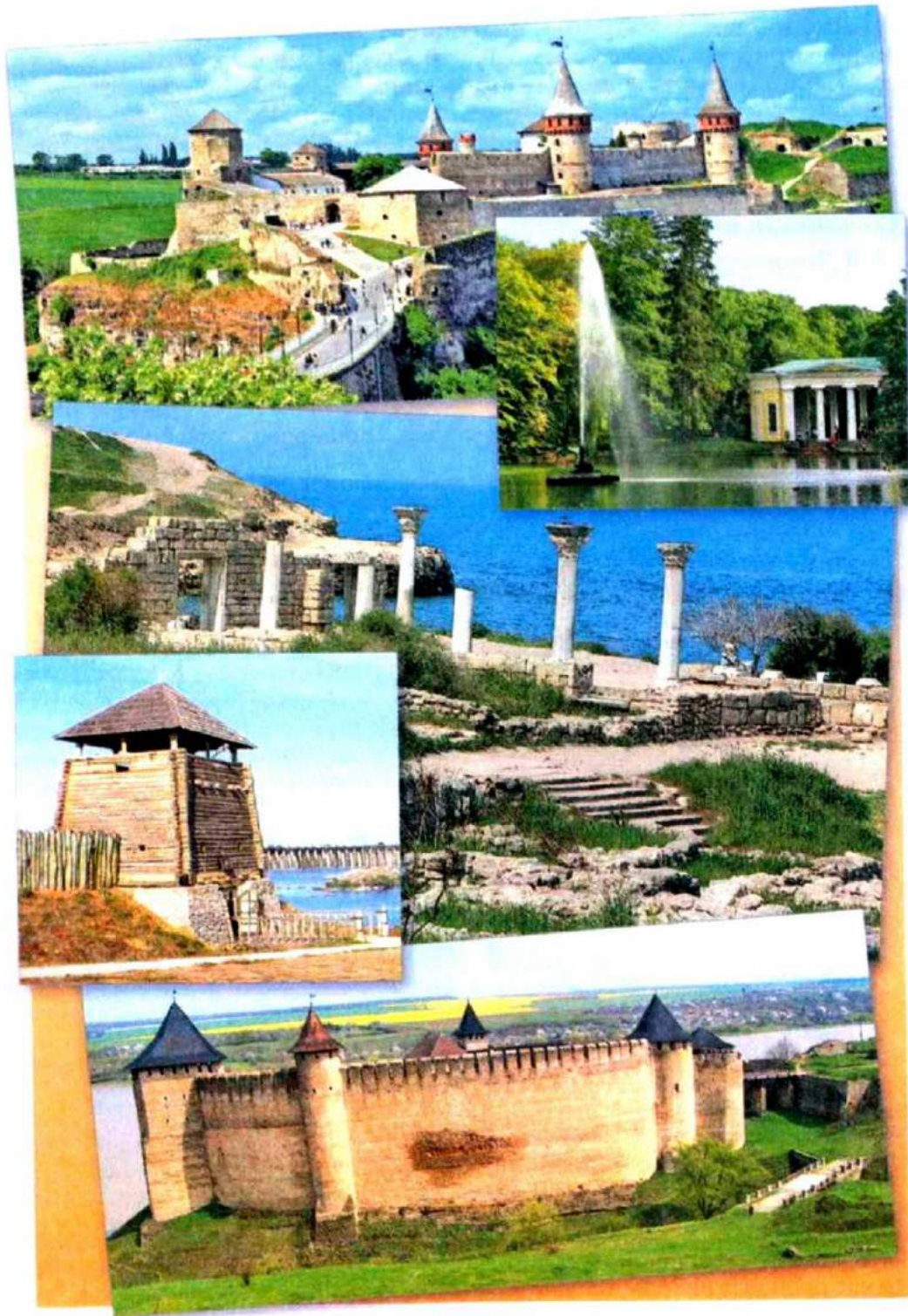
Я хотів би здійснити подорож по Вашій області.
Будь ласка, дайте квиток ...
Яка вартість квитка?
О котрій годині відчиняється музей?
Чи можна фотографувати експонати?
Він не звернув уваги на ...
Це в мене з несподіванки

Мангруємо Україною

II. Розгляньте фотоілюстрації на с. 64. Доберіть до них підписи: а) дендропарк «Софіївка»; б) острів Хортиця; в) місто Херсонес; г) Хотинська фортеця; ґ) місто Кам'янець-Подільський. Здійсніть заочну екскурсію до одного з цих чарівних куточків. За необхідності скористайтеся матеріалами, розміщеними на сайті Інтернету 7chudes.in.ua. Не забувайте під час розповіді використовувати речення з відокремленими членами.

92. I. Прочитайте текст і письмово перекладіть його українською мовою. Зверніть увагу на переклад відокремлених членів речення.

Овладевая изобразительными средствами языка, вы постепенно будете проникать в тайны художественного слова и словесного искусства. Это не только обогатит вашу речь, сделает её более выразительной и яркой, но и, развивая чувство языка, поможет научиться ценить литературные произведения. Изучая язык как словесное искусство, вы подойдёте к всестороннему изучению художественного произведения, открывая себе путь к проникновению в глубь литературы. Не зная всего многообразия языка, нельзя понять многообразие мира.

Слово — удивительный дар, которым обладает человек. Слово вместе с мыслью и творчеством — это самое ценное и важное из того, что есть у человека. Они дают ему возможность познавать мир, подчиняя себе силы природы. Но это не всё. Слово — могучее средство самовыражения, потребности, свойственной каждому человеку. А для этого необходимо, хорошо зная свой язык, понимать и ценить поэтическую речь. Познавая слово, вы познаёте себя (За Л. Новиковим).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Доберіть заголовок, використовуючи слово або словосполучення з тексту.
2. Визначте пізнавальну цінність тексту. Хто може бути його адресатом?
3. Поясніть, виходячи з контексту, смисл останнього речення тексту.

Живе поезія у мові

93. I. Прочитайте виразно уривок із вірша Миколи Вінграновського.

ВЕЧІРНЄ

Чорніє повітря... Шляхи засиніли,
Гойднулися квіти пахучими снами,
Натомлені села вечеряти сіли
Під грушами, вишнями і небесами.

I, тихий туман пригорнувши до себе,
Вечеряє поле піснями з долин.
Над селами й полем вечеряє небо,
Вмокаючи в ріки хлібини хмарин.

I серце вечере своїм сподіванням,
I думка-порадниця мріями свіжими,
Вечеряють очі просторами ніжними,
I губи вечеряють чистим мовчанням.

Чорніє повітря... Гойдається небо,
П'є роси на яблуках вітер заблудний...

Мій світе зелений, мій світе вселюдний!
Всі думи-турботи від тебе й до тебе!

Усе є для щастя!.. Є хліб і покоси,
Є згода життя між тобою і нами,
І сад молодий на вітрах плодоносить,
Як доля моя плодоносить літами...

- II. Виконайте завдання за текстом.
1. Визначте основну думку вірша.
  2. Виконайте пунктуаційний аналіз одного з виділених речень.
  3. Поясніть стилістичну роль звертань у тексті. Визначте їх вид і вмотивуйте правопис розділових знаків.
  4. Визначте розряд ужитих у тексті займенників.
  5. Запишіть фонетичною транскрипцією слова *сьогодні, слов'янський, гойдається*.
  6. Поясніть правопис виділених слів.

Бібліографічне бюро

Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання / С.І. Головащук. — К.: Рідна мова, 2000.

Олійник О. Б. Сучасна українська мова: опорні концепти: навчальне видання / О.Б. Олійник. — К.: Кондор, 2008.

Стахів М. Український комунікативний етикет: навчально-методичний посібник / М.О. Стахів. — К.: Знання, 2008.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Звіт про виконану роботу

94. Пригадайте. Розкажіть про особливості офіційно-ділового стилю й вимоги до ділової документації. За потреби скористайтеся словами й словосполученнями з довідки.

Д о в і д к а: сталі словосполучення, абревіатури, відсутність розмовної, діалектної, жаргонної лексики, канцеляризми, реквізити, штампи.

95. Прочитайте текст. Сформулюйте визначення звіту та особливості його оформлення.

Звіт — це письмове повідомлення про виконання якоїсь роботи. Звіти бувають статистичні (цифрові) й текстові. Статистичні звіти пишуться на спеціально виготовлених друкарським способом бланках, текстові — на звичайному папері. Матеріал звіту охоплює точно визначений період часу.

До обов'язкових для оформлення звіту реквізитів належать такі: назва документа, зазначення періоду, за який складається звіт, назва класу (організації, установи), текст звіту, підпис особи, яка склала документ, дата складання звіту.

Звіт має характеризуватися чіткістю побудови, логічною послідовністю викладу матеріалу.

Звіти про виконання одноразових завдань розпочинаються висловами *Відповідно до Вашого доручення, За Вашим завданням*. Звіти про роботу за певний проміжок часу розпочинаються так: *Протягом звітнього періоду було виконано (організовано, проведено)...*

Текст звіту складається відповідно до пунктів плану роботи. Наприкінці звіту даються пояснення причин часткового або повного невиконання певних пунктів плану роботи.

Звіт допомагає вивчити, перевірити й узагальнити чиясь роботу, знайти позитивне й негативне, зробити висновки, намітити перспективи (*За О. Глазовою*).

96. І. Прочитайте зразок звіту. Чи відповідає він поданим вище вимогам?

Звіт

**старости 11-Б класу Петренка Максима Олександровича
про виконання заходів до Дня довкілля**

Учнями 11-Б класу було розроблено ряд заходів до Дня довкілля, зокрема висадження зелених насаджень на території міського парку, збирання й вивіз сміття з території дитячого майданчика, ремонт спортивного майданчика біля будинку № 8 на вул. Козацькій.

У проведенні цих заходів взяли участь 28 учнів нашого класу. Усі учні працювали активно й завзято. Слід відзначити роботу Борисенко М., Васильченка А., Веселого Д., Кріпаченко М. Проте частина учнів (Корнієнко С., Сизоненко Е., Гришко В.) не взяли участі в проведенні заходів через хворобу.

Під час роботи випадків порушення техніки безпеки, трудової дисципліни, які могли призвести до травматизму, не було виявлено.

Усі заплановані заходи були виконані.

Вважаємо за необхідне проводити такі заходи не лише до Дня довкілля, а щомісячно.

24.04.2011 р.

(підпис)

II. Поміркуйте. Чому необхідно обов'язково дотримуватися всіх вимог до оформлення звіту?

Комунікативний практикум

97. Складіть звіт про виконання заходів до Дня української писемності та мови.

Концевич Є. Голубині пастелі. Оповідання. — Тернопіль: Навчальна книга: Богдан, 2009.

98. І. Прочитайте анотацію до збірки оповідань Євгена Концевича «Голубині пастелі» й оповідання «Пташині торги» з цієї збірки.

У Концевичів біля входу до оселі висить репродукція картини із зображенням льоту голубів. «То симфонія», — каже Євген про голубине дійство в небесах. Такою симфонією, перекладеною на слова, є його «Голубині пастелі».

Голуби в автора є дуже прозорими символами людей, бо й тут мають місце саможертвна любов і вірність, що ведуть до перемоги над смертю, протилежність небезпечної для спокою сміливості й так само небезпечної спокійної зажерливості, лицемірство грубої та аморальної фізичної сили. Голуби — настільки дивна стихія, що крізь призму спілкування з ними навіть проблема спадковості поколінь постає в незвичному ракурсі, коли справа переходить не від батька до сина, а навпаки.

ПТАШИНІ ТОРГИ

Люди, люди, люди... Базар, як усякий базар великого міста, аж кишить, гоготить живими барвами, рухом, гомоном — мов безкрає вогнище...

Фруктовий ряд критих рундуків одтинає від цього нетривкого вогнища відокремлений острівець і тулить його до кута огорожі, чоловік сто, може, і всі двісті — хто їх лічив... Що це за люди, чим вони торгують і який зиск з того мають, — не всім те дано знати, не всім розуміти.

А отой чоловік, що вдягнений в приношений формений костюм і формений картуз невизначеного відомства, той, що картинно обіклався пірамідами яблук, мов гармата ядрами кулями на давній гравюрі, — знає, що то за люди. Він називає їх дуже просто, бо знає, чим вони гендюють і які бариші з того мають...

Очі його час від часу вкрадаються на той острівець, нишпорять там, скільки можуть сягнути, між людьми і тамтешнім крамом, і вертаються до вершин своїх пірамід лише тоді, коли до них підходять покупці. А очі в нього м'які, лагідні й такі добрі, аж солодкуваті.

І, можливо, саме тому — за його очі — в нього більше покупців, ніж у його сусіди, який теж вивершив, ще й вищі, яблучні піраміди, і теж з потугою на картинність. І яблука в нього не гірші, ніж у сусіда в форменому картузі, а от більшість покупців минали його, певне, тому, що не мав він отієї сусідової м'якості в очах, сусідових солодоців. Його глеюваті білки не

могли, та й не прагнули, мабуть, приховати прямої, пекучої, як найдрібніший пил самосуду, жадібності, загребущості...

Коли покупець обходив його і розбирав, складаючи собі в кошик чи торбу, яблучні піраміди конкурента, він пирхав з-під брів тим пекучим самосадовим пилом на сусіда, і того аж пере-смикувало...

Проте в одному їх очі знаходили спільну мову. Порискавши разом у тому відокремленому людському базарному острівкові, вони обмовлялися майже люб'язно, тільки мовчки.

— Бачили?..

— Ги-ги-ги...

— Мають добрий навар — як з варених яєць...

— Бізнесмени-торбохвати.

— І достобіса ж їх є там...

Правда, замир'я ці ні разу не тривали довше миті і траплялися тільки тоді, коли вже не можна було обійти-уникнути зустрічі поглядами, бо сидіти ж поруч довелося довгенько.

А відтоді, як солодкоокий чоловік виклав з великої, мов шарабан, корзини останні яблука, сусіди вже не стрічались очима зовсім. Ілеюваті білки ще тільки один раз пирхнули тим пекучим самосадовим пилом у бік свого конкурента, і то не в очі — ненависно і мстиво десь униз під гузно, коли той, запхавши глибоко в пазушну кишеню сьогоднішній виторг і не вділивши сусідові навіть кивка, гордо простував собі уже геть від фруктового ряду торгових рундуків.

Формений картуз подався в людський потік і поплив прямо на той острівець, по якому недавно нишпорили з-під його козирка солодкі очі. І не дарма так зверхньо й зневажливо: народу тьма-тьменна, пропахатися з корзиною неможливо, і ще не всі — ще сходяться, — а хоч би тобі малесенька скалочка отого розумного торгового інтересу, який втішав душу господаря вивершених яблучних пірамід.

Цей строкатий натовп скидався скоріше на якесь зборище чи збіговисько характерників, і аж ніяк не на заклопотаних базарувальників, які прийшли сюди, бо знають ціну копійці і гендлю.

Одні ходили-тупцяли туди-сюди, туди-сюди, інші — стояли-стовбичили, як пеньки, поодинці, купками... Чоловіки, підлітки, навіть жінки плутались між ними, і майже в усіх, у кого просто в руках, у кого в корзинах, у клітках — голуби. Голуби! Голуби, голуби... Чорні, білі, червоні... голубі, як сонячне небо над сьогоднішнім базаром.

Солодкоокий з фруктового ряду і собі втиснувся в цей натовп, просто перед ним якийсь випещений, благообразний на лице довгань з витягнутим, як гостро заточений олівець, облич-

чям, патетично трясучи білою кистю перед співрозмовником, палко заперечував:

— Ні, ні, ні! З вашого дозволу, колего, — ні!.. Він літає краще моєї гречаної? Щиро дякую!.. Не вірю! З вашого дозволу не вірю... А чи відомо вам, колего, що вона ввечері як піде за хмари, то ще й вранці по кілька годин сідати не хоче...

А той колега — цілковита протилежність довганя: куций, мізерний, і з обличчя — ніби тупо загострений, іще й заслинений невмілим школярем хімічний олівець. Він скептично посміхається і, тримаючи в руці чорнохвостого голуба, манірно махає ним, як китайським віялом. Від цього біла випечена кисть сіпається ще патетичніше, а вологий м'який бас переходить на сухі металеві нотки...

Приношена форменка проштовхується з корзиною далі: такі змагання нікого не цікавлять, солодкі очі прилипають до кожного, хто пропонує на продаж багато голубів, а вуха під форменим картузом накозирено прислухаються до цін.

— Та йому ж красна ціна — карбованець!

— А я більше і не прошу.

— То чого комизишся — я ж даю тобі п'ятірку, на весь базар нема сьогодні такої ціни.

— А я тобі й за десять карбованців не віддам його! Щоб за картопляним лушпинням здох у тебе? Та й голубка твоя не пара йому. Я хочу, щоб він потрапив у добрі руки. І відчепися, не мороч мені голову, бо так пошлю, що й дороги не налапаєш...

— То в тебе голуби кращі, ніж у мене?.. — не відчіплювався причепа. — Оце новина — держіть мене, бо сконаю зо сміху!..

Корзина і тут не затримується надовго...

— Ну, друже, вік не забуду такої ласки... Щоб жінка пропала, я так не тужив би, як побивався за цією голубкою... За таку голубку — з мене могорич! Який хочеш могорич — по саму зав'язку! З мене могорич!.. — хтось ущасливлений сповіщав на весь базар.

І раптом закличний бадьорий голос:

— Налітайте, налітайте! По рубчику, по рубчику! По рубчику за штуку віддаю! Березневий молодняк — налітайте! Налітайте — майже дарма віддаю! Очаківські по рубчику!..

На хазяйновито заґратованій клітці сидить веселенький дядечко. Він устиг, певне, ще вдома розмочити своє базарювання і з доброю душею згукує тепер собі покупців. З його клітки полохливо визирають гордогруді птахи, видивляючись у перехожих на свою майбутню долю. І до цього згукала проштовхалися кілька підлітків, не торгуючись, вибрали пару птахів, але від клітки не відходили, ще щось прикидали собі, придивлялися до голубів.

— Беріть, хлоп'ята, беріть — не пошкодуєте, — припрошував дядечко, — це ж серпасті-святкові, справжні очаківські. Батьків їхніх я з самого Очакова привіз, навмисне їздив, по сто рублів за пару платив. Жінка, щоб знала, — роздерла б мене... А це ж — даремно віддаю, по рублю за штуку — хіба це гроші?.. А ось перелиняють — об сонце крилами дзвонитимуть. Беручкі ж до лету, як чорти, а вже літають — мереживо з сонячного проміння плетуть крилами, душа розтає — дивитися на їхній лет... Недарма ж святковими їх зовуть...

— Рекламуй, рекламуй, дядьку, славно виходить. Святкові вони й справді, бо раз у рік на велике свято літають, — втручається збоку якийсь знавець серпастих-святкових.

А дядечко й до кишені не поліз — відразу йому:

— Еге ж, видно хазяїна по халявах: раз у рік погодуеш — раз у рік і політають, якщо не виздыхають. А з очаківськими серпастими-святковими як з діточками панькатися треба, це правда, але тоді від них щодня матимеш свято, а не раз у рік на Великдень...

Солодкоокий з фруктового ряду наблизився до клітки, спер на неї свою корзину і сказав господареві серпастих-святкових:

— З половини — сватами будемо, по п'ятдесят копійок — усіх заберу. З половини, кажете?

II. Якщо ви хочете прочитати інші оповідання Євгена Концевича, шукайте книжку «Голубині пастелі».

Бібліографічне бюро

Бондарчук Л. І. Культура ділового мовлення / Л. І. Бондарчук. — Житомир : Полісся, 2005.

Ділова українська мова : навч. посіб. / О. Д. Горбул, Л. І. Галузинський, Т. І. Ситнік та ін.; за ред. О. Д. Горбула. — К. : Знання, 2007.

5. Особливості вживання в мовленні різних вигів складних речень. Інтонавання різних вигів складних речень. Синтаксичний аналіз

Єдиний вихід — старанно відточувати думку. І навчитися виражати її досконало реченнями.

І. Вихованець

99. І. Підготуйте лінгвістичний твір-мініатюру «Складні речення в нашому мовленні», використовуючи поданий текст. Доберіть приклади.

Для називання явищ, подій навколишньої дійсності, для характеристики зв'язків між цими подіями ми користуємось не тільки простою комунікативною одиницею — простим реченням, а й **складним реченням**. Складне речення, подібно до про-

стого, характеризується інтонаційно-змістовою завершеністю. Проте як одиниця спілкування більш глибокого змісту складне речення має й складнішу будову. В ньому виділяється не одна, а кілька граматичних основ.

Частини складного речення об'єднуються в одне змістове й граматичне ціле за допомогою сполучників (чи сполучних слів) або тільки за допомогою інтонації. Тому розрізняють сполучникові і безсполучникові складні речення.

Сполучникові складні речення, залежно від значеннєвих відношень між частинами складного речення і відповідно до характеру сполучників і сполучних слів, поділяються на складно-сурядні і складнопідрядні (За В. Русанівським).

 II. Складіть алгоритм розпізнавання простого і складного речення для учнів 9 класу.

III. **Поміркуйте.** Прочитайте епіграф до теми. Як ви думаєте, єдиним виходом для чого є вміння старанно відточувати думку?

100. I. Прочитайте речення, дотримуючись правильного інтонування. Запишіть речення у такій послідовності: а) складносурядні; б) складнопідрядні; в) складні безсполучникові; г) складні речення з різними видами зв'язку.

1. Хату було видно здалеку: на осонні, з червоними віконцями, **жовтогарячою** призьбою, вона була схожа на розлогий кущ калини (*І. Цюпа*). 2. Пливли, курликаючи, журавлині ключі; мостили свої гнізда **бусли-лелеки**, падали лебедині зграї на плеса тихих лагідних річок та озер довкола Києва-града (*Р. Іванченко*). 3. Думи людські ясні, коли на землі тепло й сонячно, і барометр епохи ніякої **негоди не віщує** (*С. Пушик*). 4. Кругом трави й трави, суцільна розкіш квітучого **різнотрав'я**, і тільки **де-не-де** над цією зеленою повинню трав пробивається випадковий житній колосок (*О. Гончар*). 5. **Життя** — то **неповторна** пісня, яку треба вміти проспівати, **не збиваючись** на фальш, уникаючи різноголосся (*І. Цюпа*). 6. Український мовленнєвий етикет — то велика духовна сила, яка відстоює нас як націю (*М. Стельмах*). 7. Заповіт роду — його одвічний скарб, а зберегти цей скарб — велика мудрість життя (*Я. Гоян*).

- II. Виконайте завдання.
1. Зробіть фонетичний розбір слова *різноголосся*.
  2. Поясніть правопис виділених слів.
  3. Виконайте морфологічний розбір двох дієприслівників (за власним вибором).
  4. На прикладі речень поясніть уживання тире між підметом і присудком.

101. I. **Пригадайте.** За допомогою яких сполучників з'єднуються частини складносурядного речення? Під час відповіді скористайтеся схемою.

СПОЛУЧНИКИ

єднальні

*і, й, та; та ... та,
ні ... ні*

протиставні

*але, та, проте,
однак, зате*

розділові

*або, чи, то,
чи то ... чи то*

II. Спишіть речення, вставляючи сполучники сурядності. Накресліть схеми виділених речень.

1. На Україну подивлюсь — ... любе серце одпочине (*Т. Шевченко*). 2. ... шелесту не було чути, ... колихання не було помітно (*Марко Вовчок*). 3. Десь далеко в урочистій тривозі, рожево-синіми барвами обвиті, бились і коливались святочні дзвони, ... лагідно десь вдалечині скрипів сніг під ногами (*М. Івченко*). 4. А наді мною вечір жменями засіває зорі, ... біля мене арфами бринять підморожені верби, ... під ногами голубі тіні бавляться зі снігом (*М. Стельмах*). 5. Тупіт уже за спиною, чути мову вершників, ... не оглядався мандрівник, задивлений у плін ріки, заглиблений у себе (*Р. Іваничук*). 6. А мати хоче научати, ... соловейко не дає (*Т. Шевченко*).

III. Виконайте синтаксичний розбір одного речення (за власним вибором) за схемою.

1. Визначте тип речення за метою висловлювання, інтонацією.
2. Визначте кількість частин (двокомпонентне чи багатоконпонентне).
3. З'ясуйте смислові зв'язки між частинами.
4. Назвіть вид речення за групами сполучників сурядності.
5. Поясніть розстановку розділових знаків.
6. Розберіть кожну частину як умовно просте речення.

102. I. Усно відновіть текст, уставляючи на місці пропусків потрібні, на вашу думку, слова.

У складносурядному реченні інтонація своєрідна: кожна з частин інтонується, але на речення-частину накладається ще одна, ... інтонація кінця. Реченням з протиставним зв'язком властива ... інтонація, коли ... наголосом виділяються ті члени, зміст яких ... .

Є й ... інтонація, яка властива реченням, що передають ... або ... дій (*З підручника*).

II. **Пригадайте.** Випишіть із художньої літератури складносурядні речення із значеннєвими відношеннями одночасності, послідовності дій, чергування, протиставлення, з умовно-наслідковою залежністю між діями. Прочитайте їх, правильно інтонуючи кожне. Поясніть уживання розділових знаків.

103. I. Прочитайте текст. Розкажіть про стилістичну роль складних речень, використовуючи інформацію з тексту.

Складні речення найчастіше вживаються в книжних стилях, хоч зустрічаються і в розмовному мовленні. У своїй більшості складні речення стилістично нейтральні. У науковому стилі переважають складнопідрядні речення, які виражають складні причинові, часові, наслідкові та інші стосунки.

У діловому стилі поряд із складнопідрядними значне місце посідають прості речення, ускладнені однорідними й відокремленими членами.

Складносурядні речення використовуються в художньому стилі для змалювання описових картин. Такі описи зустрічаємо у творах М. Коцюбинського, Панаса Мирного, І. Нечуя-Левицького, М. Стельмаха, О. Гончара та ін.

Для передачі динамічності мовлення використовуються безсполучникові складні речення, що теж характерно для художнього стилю. Стилiстичне використання складних речень залежить від тих частин, що їх утворюють, смислових зв'язків між ними, засобів граматичного зв'язку (сполучників, сполучних слів, інтонації) між їх частинами тощо (З кн. «Культура мови і стилістика»).

II. Прочитайте тексти. Зробіть висновок про роль складних речень у них.

1. У будинку людського щастя дружба зводить стіни, а любов утворює купол. У цих словах Козьми Прутькова образно виражена роль дружби в людських стосунках. Дружба ушляхетнює життя, її шанували та возвеличували мислителі давнини. Дружба, в оцінці Аристотеля, — **найнеобхідніше** для життя: адже ніхто не воліє жити без друзів, навіть якби він мав усі інші багатства. Звичайно, час вносить свої корективи, але такі поняття, як дружба, любов, завжди залишатимуться **найвищими** цінностями. Вони являють собою якийсь таємничий процес, який неможливо запрограмувати, наповнюють життя радістю спілкування, взаєморозуміння, емоційно збагачують його (Л. Сохань).

2. Мене все життя ваблять і хвилюють зорі ... Я згадую далеке вечірнє стависько, потемнілі в жалобі трави, що завтра стануть сіном, велетенські шоломи копиць, останній срібний дзвін коси. І перший скрип деркача, і соняшник вогника під косарським таганком, і пофоркування невидимих коней, що зайшли в туман, і тонкий посвист дрібних чирят*, що струшують зі своїх крилець росу, і дитячий схлип річечки, в яку на все літо входили м'ята, павині вічка*, дикі півники, та й не журяться, а цвітуть собі.

А над усім цим світом, де пахощі сіна злегка притрушує туман і дух молодого, ще не затужавілого зерна, сяють **найкращі** зорі мого дитинства.

І здається мені, що, минувши потемнілі вітряки, я вхожду в синє крайнебо, беру з нього свою зірку та й навпростець полями поспішаю в село. А в цей час невидимий сон, що причаївся в узголів'ї на другому покосі, торкається повік і наближає до мене зірки (*М. Стельмах*).

III. Виконайте завдання за текстами.

1. Поясніть уживання розділових знаків у виділеному реченні.
2. Визначте частину мови слів *злегка*, *навпростець*.
3. Поясніть творення ступенів порівняння виділених прикметників.

104. Складіть речення за поданими схемами.

- I. 1. [ ] — і [ ].
2. [ ], проте [ ].
3. Або [ ], або [ ].
4. [ ], чи [ ].
- II. 1. [ ], що ( ), що ( ).
2. [ ], (так що ...).
3. (куди ...), [ ].
4. (коли ...), [ ], (щоб ...).
- III. 1. [ ], [ ].
2. [ ] : [ ].
3. [ ] — [ ].
4. [ ] ; [ ] ; [ ].
- IV. 1. [ ], [ ], [ ], (коли ...), (коли ...).
2. [ ], і [ ], (якщо ...).

Складаймо професійне портфоліо

105. Перекладіть текст українською мовою (за обраним вами напрямом). Порівняйте вживання розділових знаків у складних реченнях у російській та українській мовах.

1. Технологічний напрям

Знакомство професора Патона с електрической дуговой сваркой произошло в 1928 году, когда он принимал работу по реконструкции небольшого моста на безымянном полустанке. Уже немолодой учёный очень захотел совместить несовместимое — мостостроение и сварку.

Если в первом вопросе равных ему не было, то по поводу второго Евгений Оскарович столкнулся с твердолобой оппозицией. Научный коллектив, подобранный Патонем из молодых людей, месяцами не выходил из цехов, разрабатывая сварочные флюсы, экспериментируя с металлом и техникой. Они решали важнейшую оборонную задачу: сварка металла позволяла отказаться от клёпаных конструкций в бронетехнике, военном судостроении и при строительстве подводных лодок. А параллельно провели сравнение исследования однотипных клёпаных

и сварных пролётных строений и убедились, что сварочные легче (*3 журналу*).

2. Природничо-математичний напрям

Теория, что континенты движутся, впервые была выдвинута немецким учёным Альфредом Вегенером в 1912 году.

Он обратил внимание, что каменный уголь залегают во всём Северном полушарии, хотя каменный уголь получается из растений, растущих в тропических лесах. Кроме того, он заметил, что западное побережье Африки и Восточное побережье Южной Америки так по форме подходят друг к другу, что кажется, что они были просто разорваны.

Вегенер решил, что все континенты были сначала объединены в один большой континент. Потом они разошлись и заняли сегодняшнее положение. Большинство геологов не соглашалось с ним, потому что никто не представлял, что континенты могут двигаться.

Тогда учёные начали думать, как это могло случиться. Одна гипотеза предполагает, что жар в недрах Земли создаёт встречные течения, которые заставляют континенты двигаться. Сейчас учёные считают, что дно океана движется под воздействием смещения мантии земной коры (www.samoeinteresnoe.com).

3. Спортивний напрям

Любая живая клетка в процессе жизнедеятельности нуждается в восполнении входящих в состав материалов. Для поддержания здорового образа жизни необходимо, чтобы траты целиком покрывались пищей. Совершенно естественно, что безупречное питание человека должно включать компоненты, которые входят в состав его организма, т.е. белки, жиры, углеводы, витамины, минералы и воду. Так как расход этих материалов зависит от ряда факторов: возраста, рода труда, окружающей среды и состояния самого человека, то необходимо иметь представление о значении отдельных материалов и потребности в них для безупречного питания и здорового образа жизни.

Значит, без белка невозможна жизнь. В состав питания человека входят различные продукты живой и неживой природы, которые и являются источником белка. Так, известны белки мяса, яйца, рыбы. Это белки животного происхождения; их определяют наиболее выгодными для организма или, как принято говорить, полноценными белками. Крупы, хлеб, овощи, картофель и другие продукты неживой природы тоже содержат белки, которые также важны в безупречном питании ведущего *здоровый образ жизни человека*. Белки — сложные материалы; от жиров и углеводов они отличаются тем, что в их состав входит азот. Заменить их невозможно (*3 посібника*).

! 106. I. Прочитайте текст. Підготуйте 4—5 запитань за його змістом, які дали б змогу краще зрозуміти написане.

Сполучні слова виконують таку саму роль, що й сполучники, але це — відносні займенники *хто, що, який, чий, котрий, скільки* і прислівники *де, куди, звідки, коли, як, навіщо, чого*. Як повнозначні частини мови сполучні слова завжди є членами підрядних речень.

Для того щоб відрізнити сполучники від сполучних слів, можна скористатися такими прийомами:

1. Коли слово *що* піддається заміні на займенникове *який*, то тут *що* — займенник, сполучне слово: *Проходячи мимо горобини, що стояла поміж розлогих вільх і білокорих беріз, не можна було втриматись від того, щоб не поглянути на її радісну поставу* (Є. Гуцало).

2. Коли на слово *що* падає логічний наголос, то це сполучне слово. *Я вдихаю повітря, але не знаю, що пахне* (М. Стельмах).

3. Слово *як* у складнопідрядних реченнях з підрядними часовими, умови, способу дії, порівняльними — завжди сполучник: *Як задумали, так і сталося*. Коли ж словом *як* приєднується до головного підрядне з'ясувальне речення, то *як* — завжди сполучне слово, відносний прислівник: *Розкажи, як за горою сонечко сідає* (Т. Шевченко).

4. *Коли* — це сполучне слово у складнопідрядних реченнях із підрядними означальними і з'ясувальними; у складнопідрядних реченнях із підрядними умови і часу *коли* — сполучник (З посібника).

II. Прочитайте речення. Визначте вид кожного складнопідрядного речення. У яких реченнях частини з'єднані сполучником, а в яких сполучними словами? Об'єднайтесь у пари й аргументовано доведіть свою думку однокласникові.

1. Страшні слова, коли вони мовчать, коли вони зненацька причаїлись, коли не знаєш, з чого їх почать, бо всі слова були уже чіємись (Л. Костенко). 2. Нехай буде вечір тому, що вечірні дороги завжди короткі, бо вони повертають нас додому, бо вечірня дорога — це завжди повернення (В. Яворівський). 3. Хотіла б я піснею стати у цюю хвилину ясну, щоб вільно по світу літати, щоб вітер розносив луну* (Леся Українка). 4. У юності так хочеться, щоб виповнилося тобі вісімнадцять і ти став по-справжньому дорослим (І. Цюпа). 5. Уміщуючи різноманітну інформацію, що відбиває рівень знань, якими володіє суспільство в певну епоху*, словники відіграють надзвичайно важливу роль у духовній культурі народу (В. Русанівський). 6. Хоч багато витрачаєш часу для підготовки до уроку, проте користь від цього відчутна (З журналу). 7. Теплий туман слався по полю і наливав балку по самі вінця, так що дерева по-

топали в ньому (В. Коцюбинський). 8. Коли б знав чоловік, що доля готує йому за якийсь проміжок часу, тоді б неодмінно обминав непевні стежки (М. Стельмах). 9. Куди б не закинуло тебе життя, пам'ятай про хліб, яким тебе щедро годували (З журналу). 10. Розкажи нарешті, як ти відпочив цієї зими в Карпатах (З газети). 11. У кожної людини буває такий день, коли вперше радієш сонцю, коли вперше деревами тішишся (Д. Павличко). 12. Опале листя лежить лапатими зірками, й ти ступаєш по тих зірках, наче йдеш по мініатюрному небу (Є. Гуцало).

107. I. Розгляньте фотоілюстрації. Складіть за ними речення, яким відповідали б подані схеми.

1. (Куди...), [ ], (яким...).
2. [ ], (коли), (коли).
3. [ ], (так що ...).

II. Виконайте синтаксичний розбір записаного вами складнопідрядного речення (на вибір) за схемою.

1. Визначте тип складнопідрядного речення за метою висловлювання.
2. Виділіть граматичні основи у складному реченні. Яке з речень головне, яке підрядне?
3. Визначте місце підрядної або підрядних частин і засоби зв'язку з головною (підрядний сполучник або сполучне слово, вказівне слово).
4. Визначте вид підрядної або підрядних частин.
5. Поясніть розділові знаки.
6. Розберіть кожную частину складнопідрядного речення як просте речення.

На Сорочинському ярмарку

108. І. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Визначте стиль мовлення. Доведіть свою думку.

З цікавістю переглядаю **примірники** журналів про Україну і Салерно. Пригадую поїздку в Салерно на звітний концерт вокального ансамблю «Калина», що пройшов у зворушливій атмосфері. Запам'яталася також розмова з Ольгою Тарасюк про те, що залишилося в Україні, про наболіле, що **ятрить*** душу, і про плани, наповнені силою віри у важливість справи, за яку вона так самовіддано взялася. Тоді я мала **нагоду** тримати в руках журнал «Україна», започаткований Ольгою ще в грудні 2002 року. Він був також двомовний: 200 примірників були надруковані італійською мовою, а 200 — українською. Матеріали українськомовного журналу були виведені стараним учительським почерком. Це ж якої сили було бажання розповісти італійцям, хто ми такі, українці, і що ми за нація; бажання об'єднати і зігріти рідним словом співвітчизників! Це ж як треба любити і відчувати коріння рідного, українського, щоб по ночах творити рукописний журнал?! (А. Галадій-Умлева).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Випишіть із тексту числівники й провідмініяйте їх.
2. Поясніть значення виділених слів.
3. Доберіть синоніми до слів *самовіддано*, *зворушливий*.
4. У якому значенні в тексті вжито слово *атмосфера*? За необхідності скористайтеся тлумачним словником.
5. Накресліть схеми двох складних речень із тексту (за власним вибором).

Комунікативний практикум

III. Складіть і розіграйте діалог за ситуацією. Ви цікавитесь класичною музикою. Допоможіть одноліткові вибрати диск.

109. І. Пригадайте. Розкажіть про особливості інтонування безсполучникового складного речення, використовуючи подані речення як початок.

1. Для безсполучникового складного речення характерна інтонація... 2. Інтонація переліку виражає ... 3. Інтонація зіставлення характеризується ... 4. Інтонація зумовленості виражає ... 5. Пояснювальна інтонація виражає ...

II. Прочитайте виразно речення. Зверніть увагу на їх інтонування. Визначте смислові відношення між частинами складного речення.

1. Наснився мені чудернацький базар: під небом, у чистому полі, для різних людей, для щедрих і скнар, продавалися різні Долі (Л. Костенко). 2. Ніч прозора, безшумна, тепла; ніби оксамитом огортає людину м'яке степове повітря (О. Гончар). 3. Вдалині край степу, за селом, біліє вузька смужечка по-

між хатами й садами — то повертається зі своєї мандрівки по всіх усюдах на землі новий ранок (*Гр. Тютюнник*). 4. Лиш очерет навстоячки щось пише, навпомацки по шепітній воді, і над водою й очеретом тиша виводить в небо зорі молоді (*М. Вінграновський*). 5. Кричать сови, спить діброва, зіроньки сіяють, понад шляхом, щирцею, ховрашки гуляють (*Т. Шевченко*). 6. Мужність є найвеличніша властивість: народ, нею відзначений, повинен пишатися собою (*В. Стефаник*). 7. Дитинство дивується; молодість обурюється; тільки літа дають нам рівновагу (*О. Довженко*).

110. Виконайте повний синтаксичний аналіз одного з поданих складних речень (за власним вибором).

1. Незримі легіони ранку в золотих панцирах мчали нестримно вперед, і перед їхніми незліченними фалангами тікав, зігнувшись, небесними манівцями останній князь — блідий, ледве помітний місяць (*Б. Антоненко-Давидович*). 2. Жити серед людей — все одно, що ходити в казковому саду. Ніби навколо тебе найтонші пелюстки квітів з тремтливими краплинами роси, і треба іти й так доторкнутися до квітів, щоб не впала з них жодна крапля роси (*В. Сухомлинський*). 3. Прожитий день не вернеш, зроби, що можеш, сьогодні, а завтра буде щось нове (*П. Загребельний*). 4. Западав вечір, я побачив, як горить на виднокрузі світлий обрій, сутінок поплівся по вулицях містечка, хати, покриті дахами, виглядали, як старі гриби; люди здавалися мені барвистими ляльками (*В. Шевчук*).

Бібліографічне бюро

Лаврінець О. Я., Симонова К. С., Ярошевич І. А. Читай і знай! — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009.

Стоян Л. М. Українська мова. Посібник з орфографії та пунктуації. — К.: Наук. думка, 2005.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Підготовка промови

Три завдання оратора: що сказати, де сказати, як сказати.

Цицерон

111. I. Прослухайте текст. Визначте актуальну інформацію в кожному прослуханому абзаці. На підставі визначеного складіть запитання до кожного речення. Законспекуйте текст.

II. Визначте етапи підготовки промови.

Підготовка виступу — важливий і відповідальний етап для кожного промовця. Вона розпочинається з визначення теми ви-

ступу. При доборі теми потрібно виходити з власного досвіду, рівня знань. Важливо, щоб тема була цікавою, актуальною, значущою для вас і слухачів. Іноді доводиться виступати на вже визначену тему, у цьому випадку її треба уточнити, конкретизувати.

Наступний етап — формулювання теми. Назва виступу має бути чіткою, зрозумілою й по можливості короткою. Вона повинна відбивати зміст виступу й обов'язково привертати увагу слухачів. Слід уникати й загальних назв, що вимагають висвітлення багатьох питань, чого не зможе зробити доповідь у межах одного виступу. Наприклад, теми «Будьмо здорові», «Комп'ютер і сьогодення» неможливо висвітлити всебічно, тому серед слухачів завжди будуть незадоволені, які не отримали відповіді на свої запитання. Для конкретизації загального формулювання теми можна використати підзаголовки, наприклад, «Гомеопатичні засоби», «Про шкідливість самолікування» тощо.

Процес підготовки виступу вимагає визначити його мету. Мовець повинен чітко визначитися: для кого, з якою метою він виступає, якої реакції слухачів прагне. Ораторові слід формулювати мету виступу не тільки для себе, а й для слухачів. Чітке формулювання цільової настанови полегшує сприйняття виступу, певним чином настроює слухачів.

Важливою умовою правильного визначення теми й мети виступу є складання уявного психологічного портрета аудиторії: оцінка рівня обізнаності слухачів з темою виступу й зацікавленості в розкритті певних питань, характеристика вікових особливостей, роду діяльності.

Після визначення теми, мети виступу, починається етап пошуку й відбору матеріалу. Уміло дібрані факти, цифри збагачують, увиразнюють мовлення. Критеріями відбору фактів є достовірність, абсолютна точність. Досвідчений оратор підпорядковує факти загальній ідеї виступу.

Основними джерелами нових ідей, цікавих відомостей, фактів, ілюстрацій виступу є:

- наукова, науково-популярна, художня література;
- довідкова література: енциклопедії, довідники, словники, статистичні збірники, таблиці, бібліографічні покажчики;
- статті з періодичних видань тощо.
- радіо-, телепередачі.

Для підготовки цікавого, змістовного виступу краще використовувати не одне, а кілька джерел. Поль Сопер радив ораторам-початківцям: «Не хвилюйтесь, якщо способи відбору матеріалу в бібліотеці та інших місцях спочатку здаватимуться складними. Оволодівши ними, ви уникнете великої витрати

часу і зайвих клопотів. Якщо засвоїте, як користуватися бібліотекою, то ви набудете найважливішого — дослідницьких навичок і невтомного бажання знати досконало все з питань, що вас цікавлять».

Далі рекомендується скласти попередній план виступу, що відобразить власне бачення проблеми, зміст матеріалу. У процесі роботи над виступом план може змінюватися.

Після написання плану ораторові необхідно попрацювати над побудовою окремих частин виступу: вступу, основної частини та висновку.

Експериментально доведено, що найкраще запам'ятовується те, що дається на початку й у кінці виступу. Від того, як оратор почав говорити, наскільки йому вдалося зацікавити аудиторію, багато в чому залежить успіх виступу. Невдалий початок знижує інтерес слухачів до теми. Тому треба починати виступ з цікавого прикладу, афоризму, гумористичного зауваження, розповіді про визначні події, що мають відношення до цієї аудиторії чи теми виступу. Можна використати цитату, що допоможе глибше осмислити почуте. Ефективними прийомами завоювання уваги слухачів є запитання до аудиторії, вдалі етикетні формули: привітання, звернення: *Шановні добродії ..., Шановні друзі..., Я радію щасливій нагоді зустрітися з вами...*

Важливою композиційною частиною є висновок, у якому підводяться підсумки сказаного, робляться узагальнення й висновки, ставляться перед слухачами конкретні завдання, що впливають із змісту виступу.

Необхідно ретельно попрацювати над останніми словами виступу. Якщо перші слова оратора повинні привернути увагу слухачів, то останні покликані посилити ефект виступу, спонукати аудиторію до міркувань, відповідних дій, вчинків, тобто, за Костянтином Станіславським, реалізувати не тільки мету й завдання виступу, а й «надзавдання» (зворотна реакція слухачів).

Добре продуманий вступ і висновок ще не забезпечують успіху. Трапляється, що оратор у вступі зацікавив слухачів, але згодом їхня увага слабне, а згодом зникає зовсім. Тому важливе завдання оратора — не тільки привернути увагу слухачів, а й зберегти її до кінця виступу. Отже, слід відповідально ставитися до підготовки основної частини виступу. Важливо дотримуватися логіки, послідовності розвитку думки, чіткості у викладі матеріалу (3 кн. «Риторика»).

III. **Поміркуйте.** Прочитайте епіграф до теми. Прокоментуйте його.

112. I. Прокоментуйте вислів Дмитра Менделєєва: *Знайдена, але не записана думка — це знайдений і втрачений скарб.*

II. Прочитайте висловлювання відомих ораторів. Про які етапи підготовки промови в них ідеться?

1. Вчити — обов'язок оратора, давати насолоду — честь, яка надається слухачеві, справляти ж сильне враження — необхідно (*Цицерон*). 2. Оратором є лише той, хто в змозі говорити з кожного питання гарно, вишукано і переконливо, відповідно до важливості предметів, на користь часові і для задоволення слухачів (*Тацит*). 3. Невзяття до уваги характеру слухачів зробить безплідними зусилля навіть великого таланту (*А. Бен*). 4. Немає нічого сильнішого за слово (*Менандр*). 5. Оратор користується народною прихильністю лише тоді, коли завчасно продумає, що буде говорити: лише цим доводить він свою відданість народу, а той, хто не турбується, як буде сприйнята його промова, діє... як людина, яка більше спирається на силу, ніж на переконання (*Демосфен*). 6. Справжній оратор прикрашає свою промову тільки світлими істинами, найблагороднішими почуттями, виразами сильними й відповідними тому, що бажає він нав'язати; він мислить, відчуває, і слова йдуть (*Ф. Фенелон*).

III. Знайдіть в Інтернеті інформацію про ораторів, висловлювання яких ви прочитали.

Це варто знати

113. Прочитайте текст. Випишіть ключові слова і словосполучення. Поясніть, у чому полягає відмінність між щоденною підготовкою і підготовкою до конкретного виступу.

Підготовка до виступів може бути щоденною і до конкретного виступу. **Щоденна підготовка** складається з таких чинників: *самоосвіта* — постійне прагнення до нових знань, постійне незадоволення собою; *створення власного архіву* — збирання вирізок з газет, журналів, виписки з прочитаної літератури, прислів'я, приказки, крилаті слова, афоризми; записування запитань, які ставлять слухачі. Як зауважує Е. Адамов, «лектор без архіву — це музикант без інструмента, лекторський архів — це творча біографія, мовчазний свідок його великої праці»; *оволодіння технікою мовлення* — її основні елементи: фонаційне (мовленнєве) дихання, голос (правильні навички голосоутворення), дикція (ступінь виразності під час вимови слів, складів, звуків); *підвищення культури усного й писемного мовлення*: увага до правильного мовленнєвого спілкування в побуті, активна мовленнєва практика (бесіди, дискусії, семінарські й практичні заняття), регулярне листування; *критичний аналіз виступів* — аналіз виступів на зборах, конференціях, по радіо,

телебаченню: зміст промови, форма викладу, мовленнєва майстерність, ораторські прийоми, контакт з аудиторією, що сподобалося, що викликало негативну реакцію, самоаналіз; *оволодіння методикою публічного виступу* — для цього необхідно знати: з яких етапів складається діяльність оратора, як підготуватися до зустрічі зі слухачами, як побудувати промову, які прийоми управління аудиторією можна використати.

Підготовка до конкретного виступу визначається видом ораторської промови, темою, метою й завданнями, індивідуальними особливостями, складом аудиторії (А. Нікітіна).

114. Запам'ятайте поради, наведені в таблиці. Чим заздалегідь підготовлена промова відрізняється від імпрізованої? Спрогнозуйте ситуації, за яких можна виголосити підготовлену й імпрізовану промову.

Заздалегідь підготовлена промова	Імпрізована промова
1. Починайте готувати за кілька днів, це дасть змогу запам'ятати промову	1. Чітко сформулюйте тему й основну думку промови
2. Двічі-тричі прочитайте промову перед дзеркалом	2. Визначте тезу й аргументи (їх не повинно бути багато (2—3))
3. Під час репетиції не «рвіть» текст на шматки, а читайте його повністю. Така тактика дає змогу відтворити ситуацію реального виступу	3. Сформулюйте кілька вступних і заключних зауважень
4. На невеличких аркушиках (які буде зручно тримати в руках) запишіть необхідні дані (цифри, цитати, аргументи тощо) або ключові слова	4. Якщо ще є час, подумайте про факти, приклади, цитати, афоризми, приклади з історії або літератури, які зможете використати
5. Тренуйтеся, спробуйте «змалювати» портрет майбутньої аудиторії	5. Продумайте переходи від однієї композиційної частини до іншої
6. Пам'ятайте: під час кожної репетиції ваша промова буде звучати по-різному. Це добре, бо, можливо, один із варіантів стане вашою реальною промовою	6. Пам'ятайте: імпрізована промова повинна бути короткою (не більше 5—7 хвилин), мати чітку структуру, бути зрозумілою для слухачів, а також яскравою й виразною

115. Зробіть висновок. Часто під час підготовки виступу виникає запитання: *Писати чи не писати текст виступу?* Прочитайте думки відомих ораторів. Якої думки дотримуетесь ви?

1. Як корабель, що продовжує пливати навіть після припинення веслування, так і промова, отримавши поштовх від письмових заміток, продовжує йти своїм ходом, навіть коли за-

мітки вже вичерпалися (*Цицерон*). 2. Тільки за допомогою писання можна досягти легкості мовлення (*Квінтіліан*). 3. Я ніколи не писав промов попередньо і дозволю собі як старому судовому діячеві сказати молодим діячам: не пишiть промов заздалегідь, не витрачайте часу, не розраховуйте на допомогу цих створених у тиші кабінету рядків, що повільно лягають на папір (*А. Коні*). 4. Ораторське мовлення — це не сума матеріалів, зібраних з різних джерел, а оригінальний, народжений у творчих муках твір (*Є. Ножин*).

116. Підготуйте план виступу на одну з тем.

- Кого можна назвати мовною особистістю.
- Освічена людина — корисна людина.
- Навіщо треба вивчати риторику.
- Спортивні новини.

117. Прочитайте подані зразки початку виступів. Визначте й проаналізуйте прийоми цікавого, завоювання уваги.

1. Багата на таланти українська земля. Яким сузір'ям сяють вони в її багатовіковій історії! Серед них і Людина з іменем Дніпра, як назвав Дмитро Павличко Бориса Тена. Щедрою була доля, давши йому хист поета, музиканта, перекладача. Найбільше Бориса Тена знають як автора перекладу Гомерових поем «Іліада» та «Одіссея». Він лауреат премії імені Максима Рильського, заслужений діяч польської культури (*К. Ленець*).

2. Якщо зібрати всі книги, написані про цю людину, то вони становитимуть величезну бібліотеку. А картини різних художників, що його зображують, не помістяться в найбільшому музеї. Чим же він, уродженець невеликого французького острова Корсика в Середземному морі, вразив не тільки своїх сучасників, а й людей наступних поколінь? (*П. Таранов*).

Антисуржик

118. Прочитайте вислови у правому стовпчику, запам'ятайте їх.

Доповідач торкнувся питань ...
Хотів би зупинитись на питанні...
Не все вирішено в питанні ...
План по продажу
Не мішай мені
Промова по темі

Доповідач говорить про ...
Хотів би сказати про те, що ...
Не все зроблено, щоб ...
План продажу
Не заважай мені
Промова на тему

119. І. Проведіть дослідження. Прочитайте висловлювання. Спрогнозуйте, якою композиційною частиною промови воно може бути.

Моя цивілізація тримається на культурі людини, що пробивається крізь осіб. Віками вона прагне показати людину, так само, як вчить крізь каміння бачити Собор (*А. де Сент-Екзюпері*).

ІІ. Поміркуйте. Як ви розумієте слова відомого французького письменника?

Зверніть увагу! Заздалегідь підготовлений план, тези або концепт допоможуть дотримуватися логіки під час виступу, а заготовлені приклади, цитати, логічні переходи допоможуть зацікавити слухачів.

Комунікативний практикум

120. Підготуйте виступ на одну з тем.

- «А кожен фініш — це, по суті, старт» (*Л. Костенко*) (*Виступ на святі останнього дзвінка*).
- Афоризми — перлини народної мудрості (*Виступ на засіданні гуртка української мови*).
- «Я вибрала долю собі сама...» (*Л. Костенко*) (*Виступ про людину з цікавою долею*).

Бібліографічне бюро

Сагач Г. Золотослів. — К. : Школяр, 1998.

Сагач Г. Риторика : навч. посібник для серед. і вищ. навч. закл. України. — К. : Ін Юре, 2000.

Скуратівський Л. Українська мова: Елементи практичної риторики: додаток до підруч. «Українська мова, 10—11 кл.» загальноосвіт. навч. закл. з укр. та рос. мовами навч. — К. : Освіта, 2004.

6. Удосконалення правописної грамотності

Правила пунктуації дають змогу відповісти на два запитання: чи потрібний в цьому місці розділовий знак, і якщо потрібний, то який. Відповідаючи на перше запитання, ми обираємо між знаком пунктуації й пустим пробілом. Відповідаючи на друге, робимо вибір між різними знаками.

Словник юного філолога

Правописний практикум

121. І. Прочитайте речення. Поясніть уживання розділових знаків. Складіть пам'ятку для учнів 9 класу «Правопис розділових знаків у складносурядному реченні», спираючись на подані речення.

1. Раптом над верховіттям далеких дерев блиснула сліпуча іскра й виглянув краєчок сонця (*Б. Антоненко-Давидович*).

2. Зима по-святковому прибирає опустілі ниви, і тоді Чумацький Шлях довго дивиться згори на засніжену хату і будить мрії про ніким ще не бачені досі світи (А. Чайковський). 3. Була метелиця — і тиша залягла (М. Рильський). 4. Перед намісними* образами у високих ставниках* горять зелені свічки, а кругом них коло самих образів мигкотять цілі сотні манесеньких свічечок жовтих, скрашаючи сизі прозористі хмари червоними зірками... (М. Старицький). 5. Мало не врізавшись човном у пісок, товариш різко загальмував, розвернувся — і тепер ми пливли вздовж пляжу (Є. Гуцало).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте частини мови слів у п'ятому реченні.
2. Поясніть правопис виділених слів.
3. Поставте іменники *краєчок*, *шлях*, *образ*, *пісок*, *пляж* у родовому відмінку однини.

III. **Поміркуйте.** Прочитайте епіграф до теми. Чи погоджуєтеся ви з висловленою думкою? Чому?

Правописний практикум

122. I. Спишіть речення, уставляючи пропущені букви й розділові знаки.

1. З височини будинок привітно дивився на велику улоговину* з блискотливим ставом за яким високою горою підіймався ліс (М. Старицький). 2. Проходячи мимо горобини що стояла поміж вільх і беріз у захистку їхнього рясного віття не можна було втриматись від того щоб не поглянути на її радісну поставу що виражала щиру-щирісіньку втіху (Є. Гуцало). 3. Традиційна українська хата це колиска нашого народу де творилася його журлива й оптимістична доля жеврів* і вибухав його гнів напиналися струни болю складалися пісні та легенди де люди переймалися буденними клопотами народжувалися і вмирали щоб поступитися місцем прийдешнім поколінням (А. Данилюк). 4. Не поет хто покидає боронить народну справу щоб своїм словам блискучим золотую дать оправу (Леся Українка). 5. Коли ми появляємось на світ доля ставить кожному на серце й чоло знак приналежності саме до цієї землі де ти народився саме до цього народу чию конфігурацію* душі ти повториш своєю душею саме до цієї жінки що стала твоєю матір'ю саме до цієї мови яку вона вклала у твої уста (С. Андрусів). 6. Якщо ти чимось не сподобався другові якщо через тебе страждають батьки рідні якщо тобою невдоволені вчителі ти теж повинен бути невдоволений собою (З журналу). 7. Коли сперечаються двоє ті що давно колись запряглися вічно любити одне одного тоді від розпуки й болю меркне довкола чиста прозорість і день стає схожим на ніч (І. Цюпа).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте вид кожного складнопідрядного речення.
2. Виконайте синтаксичний розбір одного з речень (за власним вибором).

123. Проведіть дослідження. Прості речення з відокремленими означеннями та обставинами замініть складнопідрядними реченнями. Поясніть, як ви здійснили заміну. Чи доцільна така заміна?

1. За лісом починалося село, розкидане на горах та в глибоких ярах (*І. Нечуй-Левицький*). 2. Село, зачароване зоряним небом, синіє розкиданими хатками (*М. Стельмах*). 3. Здивований лагідним тоном, хлопець мовчав (*М. Коцюбинський*). 4. Надихавшись вдосталь упоєного травами повітря, вони сідали на якомусь горбочку й слухали тишу (*А. Давидов*). 5. Виблискуючи проти молодого місяця мокрим днищем, серединою ріки повільно плив за течією перекинутий човен (*Ю. Збанацький*).

124. Складіть і запишіть речення за поданими схемами. Виконайте синтаксичний розбір одного зі складних речень.

1. [ ], що ( ), (бо ...).
2. (що ...), [ ], і [ ], (оскільки...).
3. [ ], проте [ ], коли ( ), коли ( ).
4. (Коли...), (коли...), [ ], (який ...).
5. [ ] — [ ], і [ ], (щоб ...).

125. I. Прочитайте речення. Поясніть уживання розділових знаків.

1. З трьох кінців світу вдарили вітри — браму землі розчинили (*Т. Осьмачка*). 2. Заходило сонце, у вузеньких хутірських вуличках стояла червона курява*, у садках варилася на триніжках вечерея, гупали об землю спілі яблука... (*Гр. Тютюнник*). 3. Защебетав соловейко — пішла луна гаєм (*Т. Шевченко*). 4. Бачу здалека: хвиля іскриста грає вільно по синьому морі (*Леся Українка*). 5. Старі люди кажуть: два хитрих мудрого не переважать (*Л. Глібов*). 6. Змахнула своїм широким рукавом осінь — зеленокосі дерева одягли своє святкове вбрання (*Р. Іванченко*). 7. Недарма говорять люди: у хаті, на якій поселиться лелечина пара, пануватиме тільки добро і злагода (*В. Олексієнко*). 8. Люди переконані: коли зруйнувати гніздо, то лелека неодмінно принесе в дзьобі жарину й спалить хату або нашле грозову хмару (*З журналу*).

II. Складіть і запишіть по два речення на кожне правило вживання розділових знаків у складному безсполучниковому реченні.

126. I. Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовок. Випишіть ключові слова і словосполучення.

Кожна нація, кожен народ, навіть кожна соціальна група мають свої звичаї, вироблені протягом багатьох століть і освячені віками.

В. Лопата. Великдень

Староукраїнські традиції ввійшли у плоть і кров наших звичаїв, і тепер ми собі не уявляємо Різдва без куті, Великодня — без писанки, Святої трійці — без клечання. Ми відзначаємо свято Купала, закликаємо щастя на майбутній рік на Введення, кличемо долю на Катерини, ворожимо на Андрія.

Це наша культура, наша найстарша традиція. Кутя — символ урожаю, а писанка — символ народження весняного сонця. Зеленим гіллям наші предки охороняли своє житло від нечистих духів, що прокидаються разом з воскресінням природи.

Про все це співається в колядках, що були відомі далеко ще до початку християнських часів в Україні. Це виявляється й у звичаєвих обрядах, наприклад: дванадцять полін, дванадцять святвечірніх страв, дідух* на покуті*, сіно на столі, закликання на вечерю мороза, вовка, чорної бурі та злих вітрів.

Усі ці рухи, дії та слова, що на перший погляд не мають ніякого значення в житті людини, віють у серце кожного з нас чаром рідної стихії і є для душі живлющим бальзамом, який сповнює її могутньою силою (За О. Воропаєм).

II. Поясніть уживання розділових знаків у реченнях перших двох абзаців.

Комунікативний практикум

III. Перекажіть текст, доповнюючи його розповіддю про роль родинних обрядів у нашому житті. Уведіть у текст опис репродукції картини Василя Лопати. Не забувайте використовувати різні види складних речень.

127. I. Прочитайте текст. Визначте, хто може бути його адресатом.

На жаль, у нас дехто вважає, що культурне мовлення потрібне лише представникам таких професій, як учителі, журналісти, дипломати і под. Ця хибна думка породжує скептичне

ставлення майбутніх «технарів» до мови. І тоді в їхньому мовленні звичними стають стилістичні помилки на зразок: «у місяці березні», «витрачання коштів за цільовим призначенням», «кількісне збільшення», «для здійснення перевірки», «мозолі на долонях рук», «відступати назад», «моя власна думка», «моє особисте враження», «температура повітря — плюс 5 градусів тепла». А в побутовому вжитку часто чуємо «кровать», «форточка», «ковьор», «полотенце», «тряпка», «убрано», «часи», «прийомник» і т. ін. Така мовна неохайність негативно позначається на чистоті мовлення, яка є свідченням і культури мислення, і культури поведінки (За Н. Бабич).

II. Виправте наведені автором як приклад мовні помилки. Поясніть, чому їх припускаються.

Допоможіть знайти помилку!

— Необхідно написати об'яву про завтрашнє міроприємство. Хто зможе? — запитала староста Марічка.

— Навряд чи саме таке завдання ми зможемо виконати, — відповіла Тетяна.

128. I. Прочитайте і визначте вид кожного складного речення. Запишіть їх, розставляючи розділові знаки. Підкресліть граматичну основу кожної частини складного речення.

1. І впливає із золотистих серпанків мамина усмішка і слово ревної молитви стоїть на колінах перед образами і сестриця-пісня на крилах високого голосу літає під білою стелею хати і мають крилами вишивані рушники зі стін як райські птахи і великодня паска сяє на маминих руках як сонце і вишня притулилася до вікна та заглядає в шибку кожним листочком ніби зійшла з небес щоб на землі берегти отчу хату (За Я. Гояном).

2. Слово ніжне будить у нас людину слово ніжне освячене любов'ю до найдорожчого на землі слово ніжне сходить зорею й яскравіє доки людина живе для добра доки мудрість і праця квітчають землю доки живе в людині жага творення... (І. Вихованець).

3. Споконвіку в народі побутує думка хто першим побачить цвіт ліщини тому весь рік посміхатиметься щастя (П. Стефанов).

4. Чумацький Шлях лежить над степом і мабуть не знає що давно вже він перестав бути чумацьким, що не скриплять попід ним лозяні мажі* наповнені сиваською сіллю не розвіває вітер чуби-оселедці запорізьких вершників, що одна назва лишилась у нього чумацька (М. Руденко).

5. Бувалі люди запевняють коли з неба сиплються блискавиці то взагалі не варто роззявляти рота аби туди випадково не заплигнула погань рятуючись від Божого гніву (З журналу).

II. Накресліть схеми першого та п'ятого речень.

III. Доберіть ілюстрації до речень, використовуючи Інтернет.

129. I. Спишіть текст, уставляючи пропущені літери й розділові знаки. Умотивуйте уживання розділових знаків.

Значні здобутки мають українські **вчені-мовознавці** в ділянці орієнталістики (сходознавства). Щоправда імен тут не густо але чого варте **одне-єдине** ім'я Агатангела Юхимовича Кримського. Його учень колишній професор Київського університету Тауфік Кезма назвав Кримського сонцем науки. Справді чи може ще хтось зрівнятися з А. Кримським ш..ротою наукового д..апазону? Він знав понад 60 мов залишив після себе близько 1000 наукових праць а ще літературні твори вірші, в..ликий роман, п..р..клади з інших мов. Учений об'єднував у собі сходознавця славіста п..сьменника і перекладача. Він знав арабську фінікійську арамейську **вавилоно-ассирійську** хамітську та інші мови.

Агатангел
Кримський

А. Кримський один з видатних **сходознавців** світу. Знають його і в країнах Близького Сходу шанують іранці таджики туркмени. А ефіопс..кі школярі в далекій афр..канській країні й досі вивчають мову за підручником написаним українським ученим.

Дослідник обрав не звідану до нього в Україні царину* сходознавство аби якнайкраще пр..служитися рідному народові, підняти його на вищій щабель* духовного розвитку. Завдяки А. Кримському не стало білої плями в нашій науці вона була заповн..на більш ніж достойно (За А. Матвієнко).

II. Складіть за текстом кілька запитань для однокласників.

III. Виконайте завдання за текстом.

1. Випишіть із тексту слова на орфограму «Велика літера і лапки у власних назвах».
2. Поясніть значення виразів *біла пляма*, *сонце науки*.
3. Визначте розряд за значенням ужитих у тексті прикметників.
4. Поясніть правопис виділених слів.
5. Виконайте пунктуаційний аналіз одного складного речення (за власним вибором).

130. Ознайомтеся на сайті Інтернету uk.wikipedia.org з інформацією про українських мовознавців і підготуйте стисле повідомлення про них.

Бібліографічне бюро

Тележкіна О. О. Українська мова. Навч.-практ. довідник. — Харків: Ранок, 2009.

Годована М. П. Словник-довідник назв осіб за видом діяльності. — К.: Наук. думка, 2009.

Конспект публічного виступу

Конспектування — це процес розумової обробки і письмової фіксації прочитаного чи проаудійованого тексту, результатом якого є запис, що дає змогу його авторові одразу чи через деякий час із необхідною повнотою відновити отриману інформацію.

О. Шуневич

131. Пригадайте. Що таке конспект? З якою метою ви використовуєте конспект у своїй навчальній діяльності? З якою метою складають конспекти вчені, лектори, учителі?

Зверніть увагу! *Конспект* — це особливий вид тексту, в основі якого лежить аналітико-синтетична переробка інформації (вихідного тексту). Мета цієї діяльності — виявлення, систематизація й узагальнення (з можливою критичною оцінкою) найціннішої (для того, хто конспектує) інформації.

Конспект є вторинним щодо вихідного тексту, тобто конспект — це самостійний вторинний текст. Як будь-який текст, конспект має його основні ознаки: змістову, смислову й структурну цілісність.

132. Прочитайте текст. Розкажіть, які бувають види конспектів. Що лежить в основі кожної класифікації конспектів? Складіть схему «Види конспектів».

Конспекти класифікують:

- за обсягом (за ступенем стиснення): короткі, детальні (розгорнуті), змішані. Для короткого конспекту відбираються лише найважливіші положення, факти: у детальному конспекті фіксуються також докази висунутих положень, пояснення, ілюстративні матеріали; змішаний конспект передбачає поєднання цих двох способів фіксації інформації, він припускає викладення деяких елементів першоджерела у вигляді пунктів плану, тез, схеми тощо;
- за кількістю опрацьованих джерел: монографічні (складені за одним джерелом), оглядові (зведені), складені за кількома джерелами на одну тему;
- за ступенем відповідності першоджерелу: інтегральний і селективний. Інтегральний передає всі основні положення й найважливіші смислові зв'язки, тобто всю смислову сітку першоджерела. Селективний конспект містить окремі елементи першоджерела, що мають новизну й значущість для

упорядника, але в сукупності не відображають основних положень першоджерела. Селективний конспект має індивідуальний характер, відображає конкретні потреби упорядника в певній інформації.

Конспект може складатися для особистого користування (для себе) й для інших (*За Ю. Виборною*).

 133.1. Опрацюйте матеріали виступу відомого вітчизняного мовознавця Любові Мацько на радіо в передачі «Говоримо українською». Складіть конспект.

Добридень, шановні телеглядачі! Моє поважання Вам! Сьогоднішня передача «Говоримо українською» — це наша листовно-ефірна розмова.

Вітаючись із Вами, думаю, як це зробити так, щоб відповідало і ситуації спілкування, і законам та традиціям нашої мови, і не було так дуже офіційно.

Вітання, прощання, вибачення, побажання, пошанування, зичення, знайомство, прохання, згода, відмова, подяка, співчуття, розрада, схвалення або заперечення, сумнів, докір, зауваження. Це мовний етикет, усталені віками вирази, які допомагають нам спілкуватися й порозумітися один з одним, через які вираджується наше ставлення до співрозмовників, а відтак і наша особиста культура.

Українська мова, окрім цього, звичного, загального *Добридень!*, *Добрий день!*, *Добрий ранок!*, *Добрий вечір!*, має і такі більш урочисті вітання: *Чолом Вам!*, *Моє шанування!*, *Моє поважання!*, *Мир вам у хату!*, *Слава Ісусу!*, *Слава Богу!* (*Навіки слава!*), більш конкретні побутові: *Дай Вам, Боже, щастя!*, *Здоров'я, розум добрий!*, інтимніші форми: *Здоров'ячка!*, *Вітаннечко!*, *Привіт!*, *Гратулюю!*, *Як ся маєш?* тощо.

Про потребу ширше вводити українські вітання пише депутат Нововолинської міськради Ярослав Федорович Федина. Він пропонує відродити народне вітання *Бог на поміч!* Окрім поширеного літературного *До побачення!*, пропонуємо й інші формули прощання: *Всього найкращого!*, *Щасливо!*, *Всього доброго!*, *До зустрічі!*, *Щастя Вам!*, *Щасливої дороги!*, *Прощайте!*, *Хай щастить!* До них можна додати ще й такі: *На все добре!*, *Будьте здорові!*, *Хай Бог помагає!*, жартівливе: *Бувайте та нас не забувайте!*

Українська мова має чимало варіантів формул ввічливого вибачення. Це: *Вибачайте!*, *Вибачте!*, *Пробачте!*, *Простіть!*, *Даруйте!*, *Перепрошую!* та вирази: *Я не хотіла Вас образити;* *Якщо можете, простіть мені;* *Шкодую, що образила Вас;* *Мені соромно за свою необачність;* *Боже, як це було нетактовно з мого боку!;* *З мого боку це було нетактовно;* *Не гнівайтесь на*

мене; Не ображайтесь; Я завинила перед Вами; Маю надію, що Ви мені вибачите; Чи можу сподіватися на прощення? Сподіваюсь на Вашу доброзичливість. І звичайне: Я більше не буду!

Особливим колоритом забарвлені українські звертання, бо українська мова має для них окрему кличну форму (це її сьомий відмінок): *мамо!*, *тату!*, *бабусю!*, *дідусю!*, *брате!*, *сестро!*, *паничу!*, *панночко!*, *пане!*, *пані!*, *панове!*, *земле!*, *Україно!*

До громади, гурту можна звертатися: *Шановна (вельмишановна, високоповажна, достойна) громадо!*, *Шановне (вельмишановне, високоповажне, достойне) товариство!*, *Шановні (вельмишановні, дорогі) товариші!* (бо це ближчі люди), *Шановні добродії, добродійки!*, *Колеги!*, *Шановне (вельмишановне) панство!*, *Панове!*, *Високодостойні пані й панове!*, *Високоповажні гості!*, *Шановні, любі панни й паничі!*, *Шановні, високі (дорогі) гості!*, *Дорогі (любі) друзі!*, *Дорогі учні (студенти, випускники)!*, *Дорога родино!* Отже, вибір є.

Багатьох людей хвилює доля слів *пан* і *товариш*. Класова пильність, до якої нас привчили у ХХ столітті, розводить ці слова на різні сторони барикад. А між тим, вони не антагоністи*. І звертання *панове товариші!*, *панове товариство!*, *панове громадо!* в багатьох ситуаціях може бути цілком слухним.

Слово *товариш* дуже давнє в нашій мові. Воно походить від слова *товар*, яким називали великі гурти худоби. І зараз слово *товар* має це значення. Худобу переганяли на далекі відстані на нові пасовища та на великі ярмарки для збуту чи обміну. Перегони ці були важкими, виснажливими. Людей, що займались ними і витримували ці незгоди, називали товаришами. Це надійні, перевірені і вірні люди. Слово *пан* також є дуже давнім. Учені вважають, що воно прийшло в нашу мову з давньоіндійської і означало й означає «просвітлений, освічений, благородний», той, кому Творцем дарована інтелектуальна вищість. Значення «багатий, багатій» додалося до цього слова значно пізніше, бо такі люди, як правило, не були бідними.

Щоб переконатися, наскільки приємними можуть бути привітальні формули, звернімося до українських письменників, чия творчість залишила нам кращі взірці українського мовлення.

Панас Мирний починав свої листи такими звертаннями:
до Михайла Старицького — *Вельмишановний добродію Михайле Петровичу!*;

до Миколи Лисенка — *Славетний наш Бояне, сьогочасний Кобзарю Миколо Віталійовичу!*;

до Марії Заньковецької — *Дорога і вельмишановна добродійко Маріє Костянтинівна, ясна зоре нашого кону, славетна пані добродійко!*;

до Михайла Коцюбинського — *Вельмишановний пане добродію Михайле Михайловичу!*;

до Марка Кропивницького — *Батьку нашого кону, високо-талановитий артисте Марку Лукичу!*;

до Олени Пчілки — *Сестро по зброї, високошановна добродійко Ольго Петрівно!*; *До Вас завжди душею і серцем прихильний Панас Мирний!*;

до Олександра Русова — *Невсипущий наш трудівнику та щирій громадянине Олександрє Олександровичу!*

Леся Українка також дуже шанобливо і сердечно зверталася до адресатів:

до Агатангела Кримського — *Вельмишановний і дорогий товаришу!*;

до Михайла Павлика — *Шановний друже!; Любий друже!*;

до Івана Франка — *Високоповажний добродію! Метре!*;

до Ольги Кобилянської — *Дорога товаришко! Любий, далекий лотосовий квіте!*;

до родини — *Дорогі мої!; Люба мамочко!*

Михайло Коцюбинський звертався у листах до друзів і рідних так:

до Наталі Кобринської — *Високоповажна добродійко!*;

до Нечуя-Левицького — *Високоповажний і дорогий Іване Семеновичу!*;

до Тичини — *Любий пане Павле!*;

до дружини — *Серденько моє любе!; Серденько моє миле!; Добридень тобі, моя дружинонько!; Добрий вечір моє серденько!; Дорога Вірунечко!; Дорога моя голубонько!*

Завершуємо передачу замальовками-вузликками на пам'ять Валерія Маслюка:

— О, **пані** Маріє! О, **пані** Маріє! Ім'я це мене і бентежить, і гріє.

— О, **панно** Марічко! О, **панно** Марічко! Моя ви волошко! Моя ви смерічко!

II. Який вид конспекту ви обрали? Чому?

Бібліографічне бюро

Учіться висловлюватися / П. І. Білоусенко, Ю. О. Арешенков, Т. М. Віняра та ін. — К.: Рад. школа, 1990.

Антисуржик. — Львів: Світ, 1994.

§ 7. Основні пунктограми у простому і складному реченнях, у реченнях із прямою мовою та в діалозі. Пунктуаційний аналіз. Способи цитування

... Писати й читати, не знаючи правил пунктуації й не вмюючи їх використовувати у своєму повсякденному житті й роботі, — неприпустимо не лише для філолога, але й для лікаря, для інженера, для агронома...

А. Шапіро

134. I. Поміркуйте. Прочитайте епіграф. Чи погоджуєтеся ви з думкою, висловленою відомим лінгвістом Абрамом Шапіро?

II. Пригадайте. Прочитайте речення. На їх прикладі сформулюйте правила вживання коми, двокрапки й тире при однорідних членах речення.

1. Деревя, мов люди: гомінкі й мовчазні, гнучкі та несхитні, кволі й дужі, засмучені й у доброму настрої (*А. Матвійчук*).
2. Плоди глибоких сердечних рухів, плоди історичних подій, вірування, погляди, сліди пережитого горя й пережитої радості — усе дбайливо зберігає народ у слові (*К. Ушинський*).
3. Садок і церква, верби й вітряки мали якийсь фантастичний вигляд палаців, зубчастих стін (*І. Нечуй-Левицький*).
4. Уся природа з небом і землею, водою, квітами, травами, лісами й горами здавалась однією прекрасною піснюю, однією гармонією (*За І. Нечуєм-Левицьким*).

135. I. Доповніть текст власними прикладами.

Кома в простому реченні ставиться:

1. Для виділення вставних слів, словосполучень і речень. Наприклад: ... Але слід розрізнати вставні слова та словосполучення від подібних до них слів, які є членами речення й комами не виділяються: ...

2. Для виділення порівняльних зворотів, що вводяться словами *як, мов, наче, немов, ніби, як і, ніж* та ін. Наприклад: ... Звороти, що вводять у речення за допомогою сполучника *як* і мають значення «у ролі кого, чого», комою не виділяються: ... Також кома не ставиться перед *як, ніж* у виразах (*не*) *більш як, (не) раніше ніж, (не) довше ніж*: ...

3. З метою виділення однослівних або поширених звертань: ... (*З посібника*).

Комунікативний практикум

II. Використовуючи як приклад текст вправи, сформулюйте правила вживання розділових знаків при відокремлених членах речення для учнів 8 класу. Які приклади ви використовували й чому?

Правописний практикум

136. Спишіть речення, ставлячи пропущені розділові знаки. Які правила регулюють вибір розділового знака в поданих реченнях?

1. Я зирнув у небо святочне й погоже сонце золотим клубком стояло над старезною липою пливло павутиння листя шаруділо в ногах (*В. Шевчук*). 2. Тільки вдивляючись проти молодого місяця можна було помітити як вони щедро розщеплювалися на крихітні сніжинки-іскорки творячи навколо невідчутну золоту метелицю (*М. Стельмах*). 3. На правий берег Дніпра заволочений прозоро-бузковою млою вже лягли нерівними плямами перші сутінки й поповзли наче розколини по зеленому шумовинню густих заростей (*І. Ющук*). 4. По вулиці ідуть співаючи дівчата (*В. Сосюра*). 5. Обтяжений думками охоплений надіями хлопець блукав до пізнього вечора містом (*З газети*). 6. Марічка йшла назустріч не поспішаючи. 7. До мене підходить батьків давній друг Андрій Сергійович лікар (*П. Петренко*). 8. На заняттях були присутні всі крім Романа й Валентина.

Антисуржик

137. Прочитайте вислови в правому стовпчику, запам'ятайте їх.

По створенню
Не дивлячись на...
Нуждатися в до-
помозі
Область науки
Перечислені гроші
Перетворювати в
життя

Для створення
Незважаючи на...
Потребувати до-
помоги
Галузь науки
Перераховані гроші
Втілювати в жит-
тя

Правописний практикум

138. І. Спишіть текст, уставляючи пропущені розділові знаки. Прочитайте текст. Назвіть засоби і способи зв'язку речень у тексті.

Тихо-тихо зазвучав голос дедалі все дужчаючи та піднімаючись угору. Усі зразу стихли слухаючи пісню. І було що послухати. У кожного перед очима встала ніч тиха та зоряна. Сизим мороком* криє вона страшенні скелі. Здається гори ворущаються скелі шепочуть між собою дослухаючись до того гомону. Серце завмирає душа ширшає. Ніби чуєш як кидається всесвітнє серце.

Пісня завмерла проте луна* від пісні бриніла в кожному серці ворущачи якісь глухі почування. Всі мовчки схилившись сиділи (*За Панасом Мирним*).

К. Крижицький. Вечір на Україні

? II. Виконайте завдання за текстом.

1. Поясніть, як ви розумієте вислів *кидається серце*.
2. Визначте, які художні засоби використав автор у тексті.

III. Розгляньте репродукцію картини Костянтина Крижицького. Опишіть зображене, використовуючи речення з відокремленими членами.

Складаймо професійне портфоліо

139. Відредагуйте речення. Поясніть причину виникнення таких помилок.

1. Обговорюючи проблеми захисту рослин, була створена екологічна інспекція по охороні навколишнього середовища. 2. Не дивлячись на труднощі в організації, поїздка на конференцію відбулася. 3. Для Максима Петровича характерні найкращі риси характеру. 4. Відновлювальні роботи після пожежі в лікарні почалися зразу, однак питання виділення обладнання ще остаточно не вирішене. 5. Перевірка виявила цілий ряд недоліків та упущень в роботі підприємства. 6. Дане питання знайшло відображення в центральній пресі. 7. Припинена подача води по причині аварійного становища водопроводу.

140. I. Спишіть текст, ставлячи пропущені розділові знаки.

Настає літо і розлившись **нестримною** повинню хату затоплює зелень здіймаються **темно-зелені** хвилі кукурудзи водоспадами ллється в'юнка квасоля пливуть задумливо погойдуючись **ясночолі** соняшники.

Наближається осінь і дорогою повз неї проїжджають навантажені зерном автомашини. А над нею вдень і вночі ключами і

зграями поодиноці пролітають птахи лелеки і журавлі дикі гуси і стрижи і граки.

Зима по-святковому прибирає опустілі ниви і тоді Чумацький Шлях довго дивиться згори на засніжену хату і будить мрії про ніким ще не бачені досі далекі світи.

Людину прив'язує до певного місця дім де вона народилася природа знайома їй змалку. Звідси від цього острівця землі і починається Вітчизна (А. Чайковський).

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Прочитайте текст, доберіть заголовок. Визначте тему, основну думку та стиль мовлення.
2. Поясніть правопис виділених слів.
3. Визначте частини мови в реченнях другого абзацу.
4. Виконайте пунктуаційний аналіз одного речення (за власним вибором).

Складаймо професійне портфоліо

141. I. Прочитайте текст відповідно до обраного напрямку. Проаналізуйте його в такій послідовності:

1. Яке слово або словосполучення з тексту можна використати як заголовок?
2. Визначте стиль і тип мовлення.
3. Сформулюйте пізнавальну цінність тексту.
4. Випишіть із тексту складнопідрядні речення. Визначте вид підрядної частини. Поясніть уживання розділових знаків.
5. Виконайте повний синтаксичний розбір одного з виписаних речень.

1. Технологічний напрям

Фотографія потребує повсякчасної уваги і працелюбності, роздумів, безнастанного творчого пошуку. З моменту першого знайомства з фотомистецтвом ви постійно відчуватимете, бачитимете, яке насичене й розмаїте життя. У людях, яких ви знаєте не один рік, відкриватимете нові, незнайомі вам риси й жести.

Дедалі частіше ви вийматимете фотокамеру, щоб увічнити на плівці незвичний стан цілком звичних речей. Так, крок за кроком, наблизитиметесь ви до тієї галузі фотографії, яку по праву називають мистецтвом. Ви не раз почуватиметесь чарівником, бо є у фотографії дещо магічне, коли вона, зупинивши мить, починає жити своїм власним життям. Та станеться все це не одразу. Скоріш за все тоді, коли ваш знімок сприйметься не як копія когось або чогось, а як образ, як щось узагальнене, осмислене, наділене такою силою впливу, яка не залишить глядача байдужим... (За О. Поліщуком, В. Орловим).

2. Природничо-математичний напрям

Коли по осені дні стають все коротшими і холоднішими, більшість дерев починає скидати листя. Феномен настільки по-

мітний і незмінний, що українською мовою останній осінній місяць так і зветься листопадом.

Початок листопаду підказує деревам світловий день, що скорочується при одночасному зниженні температури. Коли поєднання цих двох чинників досягає певної критичної точки, широколисті дерева створюють бар'єр з особливих пробкових клітин у томі місці, де черешок листа сполучається з гілкою. Таким чином, лист, відрізаний від системи постачання, від судинної системи дерева, гине. Навколо того місця-ранки, яке утворилося при відділенні листа, виникає шар особливих клітин, що перешкоджають втраті вологи та захищають дерево від проникнення патогенних* грибків.

Отже, основний сенс цього щорічного скидання листа не порятунком від холоду, як деякі з нас думають, а збереження вологи (*З енциклопедії*).

3. Спортивний напрям

Сучасний олімпійський рух не можна розглядати без вивчення постаті його засновника — французького вченого та громадського діяча П'єра де Кубертена, оскільки саме цій людині належить ідея відродити спортивні змагання на зразок тих, які проводили древні греки.

Вивчаючи життя та культуру цієї країни, він дійшов висновку, що система фізичного виховання в ті часи була поставлена на значно вищій рівень, ніж у цивілізованій Європі.

І ось 25 листопада 1892 року, після вивчення різних систем фізичного виховання молоді, на ювілеї Французького атлетичного союзу він офіційно пропонує розпочати нову еру олімпізму.

Барон завжди знаходив послідовників. На власні збереження він проводить конгрес у Сорбонні, делегати якого одноставно проголосували за відродження олімпійських ігор.

А ще через кілька днів, 23 червня 1894 року, було визначено програму та порядок проведення змагань, створено Міжнародний олімпійський комітет (МОК), до складу якого обрали представників Аргентини, Бельгії, Великої Британії, Угорщини, Греції, Італії та інших країн (*За В. Куликом*).

4. Суспільно-гуманітарний (економічний) напрям

Економічна думка України за часів феодалізму своїм корінням сягає становлення та розвитку могутньої держави — Київської Русі, видатною пам'яткою економічного життя якої є «Руська правда». Це своєрідний кодекс цивільного права, що містить норми майнових відносин, принципи відшкодування за втрати і злочини. Положення Правди, звід звичаїв, судові встановлення, термінологія допомагають уявити правові та господарські основи життя Київської Русі.

«Руська правда» — джерело зведень про норми господарського життя, економічних відносин, оскільки з неї ми довідуємося про грошову систему, металеві гроші та хутра, що виконували функцію товарних грошей, про торговельні відносини Русі із сусідами, про ціни на товари, про норми стягування відсотків із грошової позички.

Цей юридичний документ, складений спочатку Ярославом Мудрим, доповнювався, редагувався його синами, а потім Володимиром Мономахом, використовувався й іншими слов'янськими князівствами впродовж XIII—XVII ст. (За В. Кириленком).

Комунікативний практикум

II. Складіть та розіграйте діалог за змістом обраного вами тексту.

142. I. Спишіть речення, уставляючи пропущені букви та розділові знаки.

1. Уперта й постійна праця невдовзі почала давати наслідки Демосфен уже вільніше й природніше тр..мався на тр..буні слабенький від пр..роди голос наб..рав сили гаркавість зникла дикція вирівнялась (В. Чемерис). 2. Б..шкетному цьому створінню дорога вже пахне пр..годами ніч обіцяє ризики й тр..вожності передгрозя таємно тішить д..тячу душу оч..нята грають змішаною з острахом цікавістю до тих просторів до оч..ретів, тихих плес до насупленого потемнілого небосхилу (О. Гончар). 3. Коли я втомлююсь або коли сум облягає душу в уяві моїй постає батьківська хата (А. Чайковський). 4. На південному схилі сонце вже розтопило сніг і вітер ш..лестить густою торішньою травою (М. Коцюбинський). 5. Карпатська ніч справді казкова бо тільки в казках бувають такі осяйні ночі коли он у куточку видно навіть маленького павучка що задрімав на сплет..ній павутині утомившись од цілоденної ткацької роботи (За Я. Гояном). 6. Повіє вітер по долині пішла дібровою луна (Т. Шевченко). 7. Стоїш високо не будь гордим стоїш низько не гнися (Нар. творчість).

II. Виконайте завдання.

1. Установіть смислові відношення між частинами складних речень.
2. Накресліть схеми другого і шостого речень.
3. Визначте, якому з речень відповідає така характеристика: складне, двокомпонентне складносурядне речення, частини з'єднані сполучником сурядності і.

Скарби фразеології

143. Складіть і запишіть речення з прямою мовою за поданими схемами, використовуючи фразеологізми від аза до іжиці, третій калач, бити по кишні.

1. «П, — а, — п».
2. «П. — а. — П».
3. А: «П!».

144. I. Прочитайте текст. Поясніть способи введення цитат.

Сьогодні ми впевнені: не в кожного є музичні здібності, не кожна людина може співати. Але це, мабуть, помилка, бо є багато доказів, що раніше співали всі. І не дивно! Якщо дитина від народження жила в атмосфері обрядів, супроводжуваних піснями, чула пісні молоді з вулиці, то вона природно става-ла й активним учасником цих музичних спектаклів, розви-ваючи свої здібності. Та й М. Гоголь засвідчував: «Найкращі пісні й голоси чули тільки українські степи: тільки там, під покровом низеньких глиняних хат, увінчаних шовковицями і черешнями, у сяйві ранку, півдня і вечора, при лимонній жовтизні колосся пшениці, лунають вони, і тільки степові чайки, зграї жайворонків та іволги своїм стогоном перери-вають їх».

А австрійський учений і романіст Еміль Француз, який жив в українському середовищі, а потім друкував статті про наші пісні, перекладав їх на німецьку мову, свідчив: «В Україні всі співають: пастух біля череди, хлібороб за плугом, мисливець у лісі, кожен фабричний робітник, кожна дівчина і молодиця, навіть діти».

Якщо хтось подумає, що М. Гоголь, закоханий у рідний на-род, не міг бути об'єктивним, то Е. Францоza в цьому не зви-нуватиш. Оцю потребу співати відзначала й Леся Українка. Її героїня Оксана з драми «Бояриня», перебуваючи в Москві, ра-дить своїй зарученій родичці:

Чого ж ви сидите? Пішли б укупі
Кудись на вигін або в гай на річку
Та й заспівали б. Я, бувало, дома
Годинку в хаті не посиджу святом... (За Ф. Пустовою).

II. Поясніть, з якою метою використовується цитування в тексті.

III. Ознайомтеся з сайтом Інтернету www.pisni.org.ua. Доберіть доречні приклади, цитати і напишіть продовження тексту.

Мангруємо Україною

145. I. Прочитайте текст. Поміркуйте, як автор домагається сприйняття і розуміння своїх думок читачем.

Блакитний океан над головою. Золоте море хлібів перед очи-ма. Спекотне сонце і сухий **легкокрилий** вітерець, що приємно освіжає. **Прохолодно-сині** озера попереду: вони «всихають», щезають, коли підходиш ближче...

Степове безмежжя хвилює, бентежить, забиває дух. Тут дихається вільно й легко. Тут думається красиво. Тут бачиш **далеко-далеко**: за видолинками*, за зеленими гребінчиками лі-**сосмуг** — тремтливе (від жаркого подиху степів!) видноколо. За

ним, оповита сизим манливим серпанком, друга смуга обрію. А там, далі, ледь вгадуються треті горизонти... Степ велетенськими хвилями розбігається в усі боки.

Скіфські кургани, високі козачі могили — величні знаки вічного нашого буття на цій землі. Густі сірі шлейфи куряви тягнуться за прудкими вантажівками — степова пилюга не ядуча, не гірка, а терпка, вона пахне пшеничним колоссям і теплою землею. Мов хрущі, діловито й однотонно гудуть степові невгомони — трактори. Сонце вгорі і мільйони сонць на землі: соняшникове поле. І **жовтогарячі**, у грайливій веселій короні золотавих пелюсток, соняшникові голови, мов радари, звернуті до світла, повертаються за ним.

Соняшник — емблема України... З-поміж густих малахітових джунглів конопель у видолинку майне блакитна блискавка — степова річечка. Очеретяна сага*. А теплою **переджнив'я** степ бринить від ніжних дзвінких мелодій — в осяйній високості виспіває незримий (здається, то кришталево видзвонює саме небо!) і найневтомніший співець українського степу — жайворонок. Лише кілька місяців він сурмить у небі, але сріблясті скалочки* його мелодій надовго западають у душу хліборобові. І навіть узимку, коли віхола стугонить над степом, здійсмаючи у білу безвість курай* та соняшникове паліччя*, довгими ночами степовикові вчуваються весняні співи — переливи маленької чубатенької пташки, яка першою будить степ напровесні... (С. Плачинда).

❓ II. Виконайте завдання за текстом.

1. Запишіть фонетичною транскрипцією слова *безмежжя*, *переджнив'я*.
2. Доберіть синоніми до слова *видноколо*.
3. Випишіть з тексту 3—4 слова, утворених суфіксальним способом творення.
4. Поставте у родовому відмінку однини іменники *вітерець*, *степ*, *жайворон*, *радар*, *трактор*, *дух*, *горизонт*, *місяць*.
5. Визначте ступінь порівняння прикметника *найневтомніший*.
6. Поясніть правопис виділених слів.
7. Доберіть із тексту слова на орфограму «Правопис прислівників разом, окремо, через дефіс».
8. Використовуючи текст, розкажіть про основні випадки використання в письмовому мовленні коми, тире, дужок.

Допоможіть знайти помилку!

- Сьогодні на зборах підніmemo питання про підготовку до зовнішнього незалежного оцінювання, — повідомив Іван.
- А на яку висоту ми підніmemo це питання? — зіронізував Юрій.
- Треба казати *порушимо питання*, — зауважила Ліза.
- Так, це непорушне питання вже пора порушити, — додав Юрій.

О. Писемський. Маки

Комунікативний практикум

146. Розгляньте репродукцію картини. Порівняйте, якими засобами скористалися письменник (текст попередньої вправи) і художник, щоб передати емоції, враження, ставлення до побаченого. Складіть уявний діалог між екскурсоводом та відвідувачем художньої виставки.

Читайте українською

Ющук І. Троє на Місяці.— К.: Грані-Т, 2010.

147. І. Прочитайте анотацію до повісті Івана Ющука «Троє на місяці» й уривок із повісті.

Як можна поєднати граматику і фантастичні пригоди юних українців на Місяці? Виявляється, зі скрутного становища й у космосі можна вийти переможцем, коли дбати про друга і пам'ятати про силу рідного слова.

Та коли ви поринете в карколомні пригоди трьох друзів — не забудьте разом із ними розв'язувати граматичні задачі, щоб збагнути, про що мовиться у важливих шифрованих повідомленнях. Тим паче, що ті таємничі письмена ще не раз вам у житті знадобляться — найперше на іспитах і тестах з української мови.

XVI. НА МІСЯЦІ ТРАВА НЕ РОСТЕ

— Капітан і Граматик у небезпеці, — занепокоївся Друг, як тільки обірвався Граматиків голос у радіоприймачі. — З наявних фактів можна зробити висновок, що вони потрапили під камінний дощ. Їхній передавач, а можливо, й скафандри

пошкоджені. Неясно лише, що передавав Граматик: «На Місяці кос...»

— А що тут гадати? — здвигнув плечима Незнайко. — «На Місяці косовиця». Бо що ж іще може означати «кос...»?

— На Місяці трава не росте, — поправив його Друг. — Отже, й косовиці не може бути... Кос... Косинус... Косметика... Костюм... Космос... Космічний... Космічний вітер... Космічне проміння... Космічна ракета... Я мушу йти на допомогу Капітанові й Граматикові. Ти залишаєшся на кораблі.

— За кого ти мене маєш? — обурився Незнайко. — Там товариші в космічну бурю під камінним дощем знемагають, а я сиди в затишку склавши руки. Ні, я теж піду.

Друг застиг нерухомо, аналізуючи те, що сказав Незнайко.

— Космічної бурі не буває. Але ти можеш іти зі мною, — погодився нарешті пес.

— Буває чи не буває — мені байдуже. А товаришів, якщо вони потрапили в біду, треба виручати, — заявив Незнайко і, опустивши забороло* на шоломі та одягнувши рукавиці, рішуче рушив до дверей. — Ходімо швидше.

Проте Друг, не поспішав виходити. Він стояв між дверима й Незнайком.

— Скафандр у тебе добре загерметизований? Перевір.

Незнайко хоч-не-хоч мусив перепробувати всі з'єднання, змійки, застібки.

— Акумулятори заряджені, сонячна батарея підімкнута?

— Так.

— Який тиск у твоєму кисневому балоні?

— Там товариші в космічну бурю... в космічний вітер під камінним дощем знемагають, а ти про тиск мені торочиш...

— Який тиск у твоєму кисневому балоні? — не відступався пес.

— Сорок дві атмосфери.

— Мало. Кисень, можливо, буде потрібний і Капітанові та Граматикові. Заряди балон повністю.

Незнайко збагнув, що опиратися Другові марно, і тепер виконував усі його вказівки.

Коли Незнайко ступив на місячну поверхню, він одразу відчув, що скафандр на ньому роздувся й напружився, як велосипедна камера. Особливо туго згиналися ноги в колінах. Тепер йому стало зрозумілим, чому Капітан і Граматик на фізкультурі так ретельно виконували вправи на присідання. Ще й змагалися, хто більше разів підряд присяде і встане.

Пес легко біг попереду слідами, залишеними Капітаном і Граматиком. Незнайко ледве встигав за ним, широко розставивши руки, щоб не впасти. На лобі в нього виступив піт, соло-

ні крапельки скочувалися на очі, попадали в рот. А він навіть обтертися не міг — адже увесь був закутий у скафандр, наче той рак у шкаралупу.

І навіть йому було залазити в камеру для пального? Закортіло, бачиш, на Море Ясності... А як же ото гарно було б зараз босим по траві бродити! Ідеш, і прохолодна трава приємно лоскоче тобі підшви, ноги самі підіймаються і несуть тебе в далечінь. Від Дніпра вітерець подихає. І ти незчувся, як уже стоїш над водою.

Шубовснув із берега — бризки довкола розлетілися. Спочатку холодно: бр-р-р! Потім з води виходити не хочеться. А вийдеш — то сонце не пече, а тільки вливається теплом у кожну твою жилку...

А тут перемішалися нестерпна спека і лютий-прелютий мороз. І не розбереш, що воно і як. Ух, і пече ж!

— Скажи, Друже, що робити, духота, — не витерпів Незнайко. — Я не можу.

— Перемкни терморегулятор на охолодження, — незворушно порадив пес.

Хоч би тобі який-небудь обскубаний кущик, не те що дерево. Та хоч би жмут зеленої травички, а то якийсь рудий попіл довкола, наче його позносили сюди з усієї Келеберди, та що там з Келеберди — з усієї області, з усієї України. Єдина розрада — це два ланцюги слідів. Ось, видно, Капітан і Граматик зупинялися, але ненадовго — Граматик не встиг стоптати багато місячного пилу. Бо він, як тільки десь постоїть довше на одному місці, починає переступати з ноги на ногу.

А все-таки, де вони? Чому їх досі ніде не видно?

Друг, який біг попереду, раптом зупинився. Місячний ґрунт біля нього був густо стоптаний — хлопці, очевидно, довго радилися про щось. Але що це? З ким це вони зустрілися? Між їхні два сліди вмішався третій. І ось ліворуч уже три сліди помережили місячний попіл, а праворуч — один.

— З ким це вони зустрілися?

— Капітан і Граматик ні з ким не зустрілися. Третій біля них не зупинявся, — дійшов висновку Друг. — Вони помітили чужий слід і пішли по ньому.

— Отже, крім нас, на Місяці є ще хтось?..

II. Якщо ви хочете дізнатися про пригоди героїв далі, прочитайте книжку Івана Ющука «Троє на Місяці».

Бібліографічне бюро

Олійник О. Знаки-чаклуни: навч. посібник для учнів старших класів, слухачів підгот. відділень та вступ. до вузів — К.: Хрещатик, 1994.

Ющук І. Практикум з правопису української мови. — К.: Освіта, 2006.

Коспектування висловлювання, що сприймається на слух

У роботі думки є радість, сила, що захоплює дух, гармонія.

В. Вернадський

148. I. Прослухайте текст. Визначте тему й основну думку. **Пригадайте.** Назвіть основні ознаки наукового стилю. Яким стилем написано текст?

Під час сонячних затемнень увагу астрономів завжди привертав променистий вінець світила — корона. Що ж відомо про сонячну корону сьогодні?

Корона являє собою найбільш зовнішні, надзвичайно розріджені шари сонячної атмосфери з температурою в один-два мільйони градусів.

Досі не відомо, які саме фізичні процеси розігрівають корону. А знати їх дуже важливо, адже власне сонячна корона — це безперервний потік речовини, що виходить із Сонця, так званий сонячний вітер. Саме висока температура корони спричиняє його. Вітер дме безперервно, обтікає атмосфери планет, здуває і витягує довжелезні шлейфи — хвости комет. Можливо, від нього залежить і погода на нашій планеті.

Корона має променисту структуру. Під час затемнення з-за темного диска Місяця виглядають промені, спрямовані в різні боки від Сонця. Але красиве променисте сяйво неможливо сфотографувати з поверхні Землі — надто яскрава наша земна атмосфера. Тому сучасні астрономи виводять прилади у космічний простір за допомогою ракет та супутників.

Останнім часом виявилось, що сонячний вітер не завжди рівний. Досить часто в нього бувають могутні «пориви». Тоді збурюється геомагнітне* поле і на Землі відбувається магнітна буря. Отже, Сонце, що дає нам життя, все ще є загадкою для нас (*За О. Поповим*).

II. Складіть план почутого і стисло перекажіть.

III. Прослухайте ще раз текст і запишіть його головні думки у формі тез.

Зверніть увагу! *Тезами* називають стисло сформульовані основні положення тексту, що вбирають суть висловленого... Якщо план допомагає нам представити структуру тексту та назвати його основні теми, то тези розкривають суть усієї текстової інформації.

Обидві форми записів тісно взаємодіють: змістовні тези неможливі без попередньо складеного чіткого плану.

149. І. Прослухайте уважно текст. Складіть план і тези тексту і впишіть у таблицю, попередньо накресливши її в зошиті.

ЗАГАДКОВИЙ ДЕЦИБЕЛ

Світ сповнений звуків. Спів птахів, шум хвиль, шелест листя — ці звуки природи, відбиваючись у нашій свідомості з дитячих літ, складаються у звичну і знайому звукову картину світу.

Звуки — наші постійні супутники. Вони по-різному впливають на людину: радують і дратують, заспокоюють і лякають своєю несподіваністю. Збагнути і вивчити звук люди прагнули споконвіку. Протягом тисячоліть звуки, які ми сьогодні називаємо голосами природи, оточували наших предків. І тільки в першій половині минулого століття звукове середовище різко змінилося. Бурхливий розвиток техніки, будівництво великих індустріальних центрів започаткували так звану акустичну* добу. Найголоснішими звуками сьогоденного світу стали звуки техніки...

Чому ж шум дратує, відвертає увагу, заважає зосередитись?

Медики встановили, що рівень звукового тиску не повинен перевищувати 85 децибел*. Якщо ж звуковий тиск відповідає рівневі 130—140 децибел, він підходить до порога больового відчуття і нормально не сприймається вухом. Людина починає гірше чути, несподіваний сильний звук викликає посилене серцебиття і підвищує кров'яний тиск. Унаслідок дії безперервного сильного шуму звужуються кровоносні судини. Особливо шкідливо діє шум на нервову систему, спричиняючи виснаження клітин мозку.

Але шум часто є і нашим спільником. Ось хоч би й функціональна музика. Вона звучить у промислових цехах, на підприємствах, у торгових залах. Заспокійливо діють на організм записані на магнітофонну плівку звуки лісу — спів птахів (За О. Василичиним).

План

Тези

II. На основі виконаної роботи складіть конспект почутого.

III. **Поміркуйте.** Що спільного мають і чим різняться поняття *план*, *тези*, *конспект*?

150. **Пригадайте.** Що вам відомо про конспект і конспектування з 9 класу? Прочитайте текст. Що нового ви дізналися про конспект як форму передачі почутого своїми словами?

Запам'ятайте, що почуте в аудиторії (класі) швидше відкладається в пам'яті, ніж прочитане в підручнику. Конспектуючи лекцію, намагайтеся осмислити основне, а потім його записати.

У процесі конспектування дотримуйтеся таких порад:

- не намагайтеся записати почуте слово в слово;
- пам'ятайте, що слухання (аудіювання) включає такі три етапи: *сприймання, розуміння, запам'ятовування*;
- у верхній частині аркуша чітко запишіть тему і план лекції, рекомендовану літературу;
- на аркуші паперу залишайте поля, на яких нотуйте свої коментарі, запитання тощо;
- особливу увагу зверніть на фіксацію основних положень, визначень;
- виробляйте свою систему скорочень слів та словосполучень і користуйтеся ними під час конспектування;
- дбайте про точність запису таблиць, схем (*З посібника*).

151. І. Прослухайте текст. Визначте тему й основну думку. Якого стилю текст? Аргументуйте свою відповідь.

МОВА ЗАПАХІВ

«Мова запахів? — здивуєтесь ви. — Чи є така?»

Так, є! Така мова виникла мільйони років тому. І, звичайно, протягом часу розвинулась і вдосконалилась. Цю дивовижну мову вивчає нова наука — хімічна екологія*.

За допомогою запахів тварини можуть повідомити одне одному багато чого з того, що ми, люди, можемо висловити, користуючись звичайною мовою. Постійне вдосконалення здібностей розрізняти запахи привело багатьох тварин до чудових результатів. Та ви й самі знаєте, що собака швидко може знайти по сліду людини, якщо дати йому обнюхати що-небудь з її речей.

Риби теж навчилися користуватися мовою запахів. І використовують її досить вправно. Мова запахів дає змогу підводним мешканцям не лише спілкуватися між собою, а й захищатися від тварин-хижаків. Восьминіг, наприклад, зачувши наближення небезпеки, випорскує у воду хмарину чорнильної рідини. По-перше, щоб налякати супротивника, по-друге, щоб непомітно зникнути. Залози окремих риб виділяють отруйний секрет*. Це не стільки знак попередження, скільки виклик на дуель: «Я готовий оборонятися!» Кожна тварина користується притаманним тільки їй запахом. А тварин на нашій планеті — мільйони. Отже, виходить, що мова запахів налічує тисячі й тисячі слів.

Хімічна екологія — наука молода. Але зрозуміло одне: досконале знання мови запахів допоможе нам у вивченні потаємних особливостей життя тварин, отже, і таємниць природи. А розгадані таємниці можна використати на благо людини (*За Н. Галаган*).

II. Skorиставшись порадами, поданими в попередній вправі, складіть конспект тексту.

III. Законспекуйте лекцію з профільного предмета, дотримуючись правил конспектування.

Бібліографічне бюро

Сагач Г. М. Золотослів. — К.: Ленвіт, 1993.

Пентиліук М. І. Культура мови і стилістика. — К.: Вежа, 1994.

8. Угосконалення правописної грамотності

Правопис — це, по суті, мовне законодавство.

I. Хом'як

Правописний практикум

152. I. Пригадайте. Як вам відомо, закінчення іменників другої відміни чоловічого роду в родовому відмінку однини залежить від лексичного значення. Опрацюйте таблицю.

Закінчення родового відмінка однини іменників другої відміни

-а (-я)	-у (-ю)
Назви істот і дійових осіб: <i>Володи-мира, kota, Котигорошка, Мороза, диригента</i>	Назви установ, організацій, закладів: <i>театру, палацу, вокзалу, університету</i>
Географічні назви: назви міст, населених пунктів: <i>Глухова, Луганська, Львова, Маріуполя, Скадовська</i> ; назви річок з наголошеним закінченням: <i>Дніпра, Дністра, Дінця</i>	Географічні назви: назви островів, країн, територій тощо: <i>Криму, Байкалу, Уралу, Мадагаскару, Єгипту, Донбасу</i>
Назви мір, днів, місяців: <i>гектара, тижня, місяця, вівторка, вересня</i>	Назви речовин, матеріалу: <i>соку, воску, піску, граніту, ячменю</i> ; але <i>хліба, вівса</i>
Назви чітко окреслених предметів, будівель та їх частин: <i>коридора, гаража, млина</i> ; але <i>поверху, залу</i>	Назви явищ природи, почуттів, дій, ознак: <i>дощу, жалю, сумніву, співу, іспиту</i>
Наукові терміни, процеси, стани: <i>ромба, суфікса</i> ; але <i>розвитку, руху</i>	Збірні назви: <i>люду, колективу, апарату</i> (сукупність людей)

II. Запишіть слова, вставляючи пропущені літери.

Університет..., мотор..., кран..., Роман..., роман..., ковал..., вовк..., токар..., Київ..., Дніпр..., Псков..., Орл..., метр..., загон..., хор..., ліск..., березняк..., цукр..., вівс..., клуб..., кисн..., вокзал..., завод..., гром..., сніг..., протокол..., рок..., вік..., відсотк..., дощ..., льох..., дах..., жал..., біг..., настро..., ромб..., суфікс..., склад..., род..., Алта..., Урал..., Байкал..., Донбас...

III. Чи є нормативною форма *папера* в родовому відмінку? Чи можна закінчення *-а* і *-у* в цьому слові вважати паралельними?

153. I. **Пригадайте.** За допомогою таблиці повторіть правила написання російських прізвищ прикметникової форми.

Літери *и, і, ї; йо, ьо, о; е, є* у російських прізвищах прикметникової форми

російський звук [е]	передається в українській мові	літерою е після приголосних: <i>Петров — Петров, Лермонтов — Лермонтов</i>
		літерою є на початку слів: <i>Ершов — Єршов</i>
		літерою є після приголосних у суфіксах -єв, -єєв : <i>Костусєв — Костусєєв, Малєєв — Малєєєв</i>
літерою є у середині слів після голосного, а також після апострофа: <i>Балуєв — Балуєєв, Астаф'єв — Астаф'єєв</i>		
російська літера ё		сполученням йо на початку слова або у середині після голосних і приголосних б, п, в, м, ф : <i>Ёлкин — Йолкін, Соловьёв — Соловийов</i>
		через ьо в середині слова після приголосних: <i>Ковалёв — Ковалььов, Сёмкин — Сьомкін</i>
		через о під наголосом після ч, щ : <i>Пугачёв — Пугачов, Хрущёв — Хрущов</i>
російська літера и		літерою і на початку слова та після приголосних (крім шиплячих та ц): <i>Иванов — Іванов, Горин — Горін</i>
		літерою ї після голосного й при роздільній вимові після приголосних, ь та апострофа: <i>Воинов — Войнов, Мар'ин — Мар'їн</i>
		літерою и після дж, ж, ч, ш, щ, ц перед приголосним: <i>Паршин — Паршин; Дрожжин — Дрожжин</i>
	літерою и у префіксі при- : <i>Пришвін — Привальцев</i>	
	літерою и в суфіксах -ик-, -ич-, -иц-, -ищ- : <i>Беликов — Беликов, Галич — Галич</i>	

II. Запишіть російські прізвища українською мовою, розташували їх за алфавітом.

Беляев, Ильюшин, Третьяков, Толстой, Донская, Арефьев, Григорьев, Тимофеев, Николаев, Игнатов, Семёнов, Королёв, Писарев, Евдокимов, Воробьёв, Шукшин, Гуцин, Зверев, Андреев, Моисеев.

154. Утворіть чоловічі й жіночі імена по батькові від поданих імен.

Богдан, Віталій, Захар, Ілля, Лука, Лук'ян, Любомир, Олег.

155. I. Спишіть, орфографічно й пунктуаційно оформивши текст, ураховуючи чергування у—в, і—й.

Бе..сумнівним є те що с/пра/віку в людині поєднуються два начала дві натури вічно в душі протиборствують будівник і руйнач. Один зводить храм Артеміди а другий (в,у)же позирає на нього поглядом Герострата. Відколи (і,й) рід людський існує борються (у,в) ньому ці дві сили дві пристрасті одна з яких увінчує нас вінцем бе..смертя а друга стає мовби нашим прокляттям. Тут вічний бій він (і,й) нині триває (і,й) яке з цих двох начал переможе яке візьме гору від цього залежатиме (в,у)се (О. Гончар).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте стиль і тип мовлення тексту, обґрунтуйте свою думку.
2. Назвіть засоби зв'язку речень у тексті.
3. Визначте частини мови в першому реченні.
4. Накресліть схему першого речення, поясніть уживання розділових знаків у ньому.

Скарби фразеології

III. **Поміркуйте.** Чи відомо вам, що означає вислів *лаври Герострата*? Прочитайте довідку про це.

Герострат — грек із міста Ефеса, який, щоб обезсмертити своє ім'я, у 356 р. до н.д. спалив храм Артеміди Ефеської — одне з семи див світу. Ім'я Герострата стало використовуватися для характеристики честолюбних людей, які прагнуть здобути славу будь-якою ціною, навіть знищуючи культурні цінності.

Скарби фразеології

156. Запишіть через риску після крилатих висловів їхні значення. Складіть із ними речення.

Авгієві стайні, скриня Пандори, блудний син, бути чи не бути, вавилонське стовпотворіння, ріг Фортуни, канути в Лету, слуги Мельпомени, спочити на лаврах, Геркулесові стовпи, нитка Аріадни.

Живе поезія у мові

157. I. Спишіть вірш, розставляючи пропущені розділові знаки.

Благословен хто церкву спорудив
 Хто віру повернув людині
 А не віддав лихій годині і гордині
 Душі своєї диво з див.
 Благословен хто разом з нами
 Не тільки йшов поміж заграв

А з чорторіїв* шлях до храму
Для всіх своєю вірою проклав.

П. Линовицький

? II. Виконайте завдання за текстом.

1. **Поміркуйте.** Чому автор так високо цінує тих, хто будував церкви?
2. Поясніть значення фразеологізму *лиха година*.
3. Визначте розряди вжитих у тексті займенників. У чому, на вашу думку, полягає їх роль у тексті?
4. Виконайте пунктуаційний аналіз одного складного речення (за власним вибором).

Манруємо Україною

➡ 158. I. Запишіть назви відомих пам'яток архітектури, уставляючи пропущені літери. Поясніть їх правопис. Які з цих пам'яток вам доводилося бачити? Знайдіть на фото пам'ятки, назви яких виділено.

(Д,д)есятинна (Ц,ц)ерква, (К,к)ієво-(П,п)ечерська (Л,л)авра, (М,м)ихайлівський (С,с)обор, (В,в)олодимирський (С,с)обор, (У,у)спенська (Ц,ц)ерква, (Т,т)рисвятительська (К,к)аплиця*, (К,к)ирилівська (Ц,ц)ерква, (В,в)идубицький (М,м)онастир, (П,п)окровський (С,с)обор, (Ц,ц)ерква св. Миколи, (А,а)ндріївська (Ц,ц)ерква, (Т,т)роїцька (Ц,ц)ерква (Г,г)устинського (М,м)онастиря, (С,с)вятогірська (Л,л)авра.

📷 II. Складіть опис однієї з пам'яток архітектури за фотоілюстрацією, використовуючи однорідні члени речення.

Храми Києва

159. Складіть і запишіть речення з висловами правого стовпчика. Чим зумовлені помилки у висловах лівого стовпчика?

Згідно наказу
Йти по вулиці
Вітер три метра в
секунду
Загальні зусилля
Задавати питання
Задаватися ціллю
Покоління шестиде-
сятників

*Згідно з наказом
Йти вулицею
Вітер три метри за се-
кунду
Спільні зусилля
Ставити запитання
Маючи на меті, з метою
Покоління шістдесят-
ників*

Бібліографічне бюро

Олійник О. Б. Сучасна українська мова: опорні конспекти: навчальне видання — К.: Кондор, 2008.

Тележкіна О. О. Українська мова. Навч.-практ. довідник. — Харків: Ранок, 2009.

Годована М. П. Словник-довідник назв осіб за видом діяльності. — К.: Наук. думка, 2009.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Складання і розігрування діалогів на професійну тему. Ведення переговорів

Переговори — спільна діяльність двох або більше суб'єктів, налаштована на ефективне розв'язання спірних питань з оптимальним урахуванням потреб кожної зі сторін.

Юридичний словник

Складаймо професійне портфоліо

160. Складіть діалог, ураховуючи умови спілкування (за обраним вами напрямом).

1. Технологічний напрям

Ваш сусід придбав новий ноутбук, але програма, яка забезпечує роботу приладу, постійно «зависає». Проконсультуйте свого сусіда.

2. Природничо-математичний напрям

Уявіть собі, що ви начальник відділу кадрів ботанічного саду. Вам дали завдання знайти нову людину для роботи в оранжереї. Проведіть співбесіду з претендентом.

3. Спортивний напрям

Під час телефонної розмови з тренером обірвався зв'язок, і ви не почули, о котрій годині відбудуться змагання з волейболу. Уточніть цю інформацію.

4. Суспільно-гуманітарний (економічний) напрям

Ви телефонуйте за рекламним оголошенням до магазину комп'ютерної техніки. Уточніть комплектацію та вартість комп'ютера, який би ви хотіли придбати. Поцікавтеся можливими знижками, рекламними акціями.

161. Прослухайте два діалоги. **Зробіть висновок.** Визначте, який із них є діловою бесідою, а який — діловими переговорами.

1. — Наша фірма починає свою роботу на ринку промислових товарів. Я прошу вас придумати рекламний слоган*.

— Скільки у мене часу?

— Три-чотири дні.

2. — Шановний пане директоре! Хотів би дізнатися Вашу думку з приводу нашої пропозиції.

— Так, колекція взуття сезону «Весна-Літо» нашим експертам сподобалася. Висловлюю надію на розумну цінову політику з Вашого боку, що врешті-решт сприятиме тривалому й плідному співробітництву.

162. І. Прочитайте опис ситуації з книги Дейла Карнегі.

Кожен сезон я на двадцять вечорів знімав в одному нью-йоркському готелі великий танцювальний зал для читання в ньому циклу лекцій.

На початку одного з сезонів мене несподівано повідомили, що я повинен сплатити за це приміщення втричі дорожче, ніж раніше. Ця звістка прийшла до мене вже після того, як квитки були віддруковані й поширені та були зроблені всі необхідні оголошення.

Звичайно, я не хотів платити зайві гроші, але який смисл мала б розмова з адміністратором готелю відносно того, чого я хотів? Він цікавився тільки тим, чого хотів сам...

Припустімо, що я вчинив би так, як звичайно поведуться в таких випадках, увірвався б у кабінет адміністратора й заявив: «Що це означає — ви збільшуєте втричі орендну плату за приміщення, коли, як вам відомо, квитки вже віддруковані й зроблені відповідні оголошення! Утричі! Це нісенітниця! Я не буду стільки платити!» Що б тоді відбулося? Розпалася б суперечка, а ви знаєте, чим закінчується суперечка. Навіть якщо б я переконав його в тому, що він не правий, то самолюбство завадило б його відступові...

І ось через два дні я пішов до адміністратора...

II. Уявіть себе в ролі орендаря приміщення, продумайте свою поведінку в цій ситуації. Розіграйте в парах можливий діалог між орендарем та адміністратором.

Допоможіть знайти помилку!

— Чи дасте ви добро на оренду приміщення? — запитує бізнесмен.
— Ніколи! — відповідає, посміхаючись, директор. — Свого добра не віддам.

Це варто знати

163. Прочитайте уважно текст. Складіть план.

Підготовка переговорів. Успіх переговорів завжди залежить від того, наскільки добре ви до них підготувалися. До початку необхідно змоделювати хід переговорів:

- чітко уявити собі предмет переговорів і обговорювану проблему; ініціатива під час переговорів буде в того, хто краще знає й розуміє проблему;
- обов'язково скласти приблизну програму, сценарій переговорів; залежно від складності переговорів потрібно мати кілька проектів;
- намітити моменти своєї непоступливості, а також ті, де можна поступитися, якщо несподівано переговори зайшли в глухий кут;
- визначити для себе верхній і нижній рівні компромісів з питань, які, на вашу думку, викличуть гостру дискусію.

Реалізація такої моделі можлива в тому випадку, якщо під час підготовки переговорів будуть вивчені такі питання:

- 1) мета переговорів;
- 2) партнер у переговорах;
- 3) предмет переговорів;
- 4) ситуація й умови переговорів;
- 5) присутність на переговорах;
- 6) організація переговорів.

Завершення переговорів. Якщо переговори пройшли успішно, то на заключній стадії необхідно стисло повторити основні положення, яких стосувалися переговори, і, що особливо важливо, характеристику тих позитивних моментів, з яких досягнуто згоди сторін. Це дасть змогу досягти впевненості в тому, що всі учасники переговорів чітко усвідомлюють суть основних положень майбутньої угоди, у всіх складається переконання, що під час переговорів досягнуто певного прогресу.

За невдалого завершення переговорів необхідно зберегти контакт із партнером. У цьому разі увагу акцентують не на предметі переговорів, а на особистісних контактах, що дадуть змогу зберегти ділові контакти на майбутнє. Слід відмовитися від підведення підсумків з тих розділів, де не було досягнуто

позитивних результатів. Бажано знайти таку тему, що стане цікавою для обох сторін, розрядить ситуацію й допоможе створити дружню, невимушену атмосферу прощання.

Протокольні заходи є невід'ємною складовою переговорів, вони мають важливе значення у розв'язанні поставлених під час переговорів завдань і можуть сприяти успіху або, навпаки, створити передумову для невдачі.

Діловий протокол — це організація зустрічей і обслуговування переговорів, ведення записів бесід, забезпечення сувенірами, форма одягу тощо. Для вирішення цих питань доцільно створити в організації протокольну групу (2—3 особи), яка буде займатися протокольними формальностями.

Умови ефективності переговорів. Передумови ефективності переговорів передбачають ряд як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Партнери переговорів насамперед мають виконати такі умови:

- виявляти інтерес до предмета переговорів;
- мати достатні повноваження в прийнятті остаточних рішень (відповідне право на ведення переговорів);
- бути компетентними, мати необхідні знання стосовно предмета переговорів;
- уміти максимально повно враховувати суб'єктивні та об'єктивні інтереси іншої сторони та йти на поступки;
- певною мірою довіряти одне одному.

Для забезпечення ефективності переговорів необхідно дотримуватися певних правил.

Основне правило полягає в тому, щоб обидві сторони переконалися в тому, що вони щось виграли в результаті переговорів.

Найголовніше в переговорах — партнер. Його треба переконати в прийнятті рішення. Саме на нього слід орієнтувати весь хід переговорів, усю аргументацію.

Переговори — це співробітництво. Будь-яке співробітництво повинно мати спільну базу, тому важливо знайти спільний знаменник для різних інтересів партнерів.

Дуже рідко переговори відбуваються без проблем, тому необхідно схилитися до компромісів.

Будь-які переговори мають бути діалогом, отже, варто вміти правильно поставити запитання й уміти вислухати партнера (За М. Касумовою).

Комунікативний практикум

164. І. Об'єднайтесь у групи й наведіть приклади можливих ситуацій ділових переговорів у підприємницькій (виробничо-господарській) діяльності: назвіть предмет (тему) й мету переговорів, учасників пере-

говорів, характер ділових стосунків між ними, умови, у яких ведуться переговори. Скористайтеся фотоілюстраціями.

II. Виберіть одну з наведених вами ситуацій. Коротко опишіть, як ви уявляєте хід переговорів у цій ситуації, тобто виділіть основні етапи (початок, основну частину, заключну частину) переговорів, визначте мету й зміст кожного з етапів.

Бібліографічне бюро

Томан І. Мистецтво говорити. — К.: Політвидав України, 1989.

Пентиліук М. І. Культура мови і стилістика. — К.: Вежа, 1994.

Учіться висловлюватися / П. І. Білоусенко, Ю. О. Арешенков, Т. М. Віняр та ін. — К.: Рад. школа, 1990.

§ 9. Текст як середовище функціонування мовних одиниць. Основні ознаки тексту

Ах, скільки радості, коли так любиш землю,
Коли гармонії шукаєш у житті.

П. Тичина

165. І. Прочитайте виразно. Доведіть, що це текст. Визначте тему й основну думку.

ПАМ'ЯТНИЙ ДЕНЬ

Стою зачарований серед весняного поля. Рясний, теплий дощ прошумів над зеленими нивами, сіра хмара розтанула, проясніле небо веселкою позичає воду в щедрого Дніпра. Гроза пройшла, тільки десь стороною, за обрієм стугонять віддалено

громи. Стою схвильований серед золотих рос. Мені здається, що осяяні урочистим салютом небеса рокочують залпами могутніх гармат і вітають день нашої Перемоги.

З кожною весною ми відходимо все далі від того пам'ятного травня, коли стихли громи війни і над світом в ясних салютах перемоги народився відвойований мир. І став тоді на площу переможеного Берліна безсмертний солдат з граніту і бронзи, став на варті миру й життя.

В одній руці він затис меч справедливості, а другою притуляє до своїх грудей врятоване ним дитя — надію і майбутнє людства (І. Цюпа).

Пам'ятник
воїнові-визволителю
в Берліні

II. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання за текстом.

1. Визначте, яким способом пов'язані речення в тексті — послідовним (ланцюговим) чи паралельним.
2. Які ключові слова визначають його тему?
3. Яку інформацію містить текст?

Це варто знати

166. I. Прочитайте мовчки.

Текст як лінгвістичне явище характеризується такими ознаками: зв'язністю, цілісністю, інтенційністю (авторською метою), інформативністю, ситуативністю (зв'язністю з контекстом), членованістю (наявністю смислових частин — мікротем), інтегративністю (єдністю цих частин), модальністю (особистісним ставленням), розгорнутістю, послідовністю, динамізмом зображуваного тощо.

Серед названих ознак найважливішими є зв'язність і цілісність. Зв'язність — ознака, що характеризує особливості з'єднання всередині тексту його елементів. Цілісність пов'язана зі смисловою єдністю.

Ознаками, які характеризують текст як результат комунікації, є смислова цілісність (тематична єдність), комунікативна єдність і структурна єдність.

Тематична єдність охоплює змістову структуру елементів тексту і його логічну будову.

Комунікативна єдність визначається комунікативною цілеспрямованістю тексту.

Структурна єдність забезпечується мовними засобами, що використовуються в тексті (З підручника).

II. **Поміркуйте.** Чому саме такими ознаками характеризується текст? Укладіть словничок лінгвістичних термінів.

Живе поезія у мові

167. I. Прочитайте виразно вірш.

РАНКОВИЙ СОНЕТ

Ти — вся любов. Ти — чистота,
Довірливість благословенна.
Твоя краса мені свята,
Твоя любов мені священна.

Трояндо неба і землі,
В тобі всі їхні барви грають...
У мене сльози розцвітають,
Цвітуть думками на чолі.

В будинок твій я входжу, наче в сад.
І для тривог моїх, турбот моїх, досад
Мені дарує він красу землі і неба.

Я першим поглядом завжди дивлюсь на тебе,
Тобі присвячую я літ своїх світання,
Весну думок, весну свого кохання.

М. Вінграновський

- ? II. З якою метою автор використовує особові займенники?
III. Яку функцію в тексті виконує звертання *Трояндо неба і землі*?
IV. Проаналізуйте вірш за планом.
1. Визначте тему й основну думку.
  2. Якими засобами забезпечується зв'язність і цілісність тексту?
  3. Які ще ознаки тексту можна виявити в ньому? Аргументуйте свої міркування.

168. Розгляньте схему. **Пригадайте.** Спираючись на відомості про текст, засвоєні вами в основній школі, побудуйте розповідь у науковому стилі на тему «Місце тексту в спілкуванні людей». Скористайтеся поданим на с. 121 планом.

1. Що таке текст?
2. Чому для нього обов'язкові тема й основна думка?
3. Яку роль у творенні тексту відіграють співрозмовники?
4. З якою метою твориться текст?
5. Чому необхідно у творенні тексту враховувати обставини мовлення?
6. Яку роль у творенні тексту відіграють стиль і тип мовлення?

Комунікативний практикум

 169. I. Побудуйте висловлювання на тему «Краса в моєму розумінні». Як сюжетну канву використайте висловлювання видатних людей.

1. Краса врятує світ (*Ф. Достоевський*). 2. Краса людини — це і досконалість тіла, і сила волі (*Н. Ужвій*). 3. Краса — це вічність, що триває мить (*А. Камю*). 4. Краса — змагання до досконалості (*Леся Українка*). 5. Краса є лише обіцянням щастя (*Стендаль*). 6. Бог творить красу не тільки навколо себе, Він Сам за своєю сутністю також є Красою (*А. Кентерберійський*).

II. **Зробіть висновок.** Чому текст, а не окремі речення забезпечують взаєморозуміння під час спілкування людей?

 170. I. Прочитайте уважно. Доберіть заголовки до тексту і складіть план.

Мова професійного спілкування є соціальним варіантом сучасної літературної мови, якою послуговуються переважно представники певної професії...

Професійна мова забезпечує різні комунікативні потреби в професійній сфері, виділяється відповідно до сфери трудової діяльності.

У кожному виді професійної мови виокремлюють наукову мову, професійну розмовну мову певного виду діяльності, яку формують, зокрема, професіоналізми, жаргонізми, і розподільну мову (наприклад, мова продавця, мова реклами, мова агітації тощо).

В основу професійної діяльності покладено наукові знання. Відповідно мова професійного спілкування тісно пов'язана з науковим стилем. Наукове спілкування теж належить до професійного спілкування, але не тотожне йому, оскільки не охоплює всі сфери трудової діяльності.

Головним завданням мови професійного спілкування є забезпечення професійної діяльності (*З посібника*).

II. Випишіть слова-терміни й з'ясуйте їх значення за тлумачним словником.

III. **Зробіть висновок.** Доведіть, що професійне спілкування можливе у формі діалогу, полілогу й монологу.

171. I. Прочитайте репліки діалогу. Визначте тему й основну думку кожного. Доведіть, що це тексти, яким властиві зв'язність, завершеність.

1. — Як Вас звати, скажіть, будь ласка!
— Лоза Роман Сергійович.

- Скільки Вам років?
- Двадцять три.
- Як довго у Вас болить нога?
- Майже тиждень.
- 2. — Хотів би з вами познайомитися. Мене звати Ігорем.
- Я — Сергій. А це мій брат Сашко.
- Мені про вас багато розповідали!
- Приємно чути.

II. Спрогнозуйте ситуації, в яких відбувається спілкування.

III. Чому в першому варіанті вжито займенник *ви* з великої літери, у другому — з маленької? Назвіть учасників розмови.

Антисуржик

172. Складіть діалог з висловами правого стовпчика.

Грошовий перевод
Електронна
переписка
Проявляти інтерес
В залежності від
Факти говорять
Поступив до інсти-
туту

Грошовий переказ
Електронне
листування
Виявляти інтерес
Залежно від
Факти свідчать
Вступив до інсти-
туту

173. I. Прочитайте уривок із роману Сергія Плачинди «Степова сага». Визначте стиль і тип мовлення.

Якось з'явився у наших краях побіля Понту, моря Чорного, велетень Геракл. Мандрував собі преславний звитяжець і, гуляючи, відібрав у потвори Геріона гарних коней, гарячих, баских, вороних. Попаста погнав їх у напрямку Борисфена. Тут і застала Геракла зима. Одного разу велетень, закутавшись у левину шкуру, премічно заснув, а коні зайшли далеко у володіння Гілеї. Вона помітила їх, загнала у степи.

Прокинувся Геракл і став шукати коней. Довго ходив степом, аж доки, нарешті, забрів, як пише Геродот, у Полісся, — тобто у місцину, що на самій півночі степового океану.

Перед велетенською, гарно розмальованою печерою удрів герой Гілею.

Довго стояв він, зачарований її красою. Глибоко вразили велетня її очі, і коси, і білі груди, і ніжні руки, і вкриті зеленою блискучою лускою округлі стегна.

Нарешті мовив Геракл:

- Царівно Гілеє, чи не бачила ти моїх коней вороних?
- Бачила і заняла їх, бо столочили вони мої сріблясті трави.
- Який викуп візьмеш ти, богине?

— Я хочу, щоб ти став моїм мужем.

З радістю згодився Геракл, бо дуже гарна була Гілея. Зажили вони разом, любо й мило. Народилося в них троє синів: Агатирс, Гельон і Скіф.

Одного разу сказала Гілея своєму чоловікові:

— Бачу, Геракле, сумуєш ти за своєю вітчизною. Що ж, іди собі додому. Я маю трьох синів, і мені більше нічого не треба. Тільки одне прошу порадити: що з ними робити, коли виростуть? Залишити тут? Послати до тебе? Але кого з них поставити володарем країни?

Мовив Геракл:

— Спасибі, що відпускаєш мене до Еллади. Багато зборов я велетнів, а от краси твоєї і чар твоїх здолати не зміг... Ось мій лук і мій золотий черес з мечем, хто з синів у зрілості натягне тятину і кого найтугіше охопить черес*, тому й володарювати в Гілеї. Інші хай ідуть у чужі краї здобувати собі долю...

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте тему й основну думку тексту.
2. З'ясуйте, яку роль у тексті виконує діалог.
3. Визначте, чи забезпечують зв'язність і цілісність тексту репліки діалогу.
4. Випишіть ключові слова, що забезпечують послідовність викладу змісту.

Складаймо професійне портфоліо

174. I. Прослухайте аудіозапис текстів, визначте стиль кожного. Що означає заголовок у першому тексті: тему чи основну думку? Як виражається логічність, аргументованість викладу в науковому стилі?

1. Природничий напрям

ПРИРОДНІ НАЦІОНАЛЬНІ ПАРКИ

Природні національні парки — це природоохоронні, рекреаційні, культурно-освітні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення й ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність. Національними природними парками України є Шацький, Подільські Товтри, Яворівський, Святогірський, Азово-Сиваський, Карпатський, Синевир та інші (Із кн. «Світ моєї України»).

2. Спортивний напрям

Правила малого футболу допускають велику свободу у виборі майданчика, воріт, чисельності команди і тим самим роблять його привабливим і доступним у будь-яких умовах. Ось основне

з цих правил. У міні-футбол грають на майданчиках завдовжки від 30 до 60 метрів і вширшки від 15 до 35 метрів. Для цієї мети використовують також баскетбольні, хокейні майданчики, тенісні корти і спортивні зали.

У грі беруть участь дві команди з 4—8 гравців кожна. Тривалість гри — від 30 до 50 хвилин. Час гри ділиться на дві половини з десятихвилинною перервою. Гру ведуть в основному за правилами великого футболу. Проте є і деякі відхилення. Правило «поза грою» відмінюється. Дозволяється торкання м'яча об бічні борти і стіни, що створює нові можливості для обведення супротивника і розпасовки м'яча. Під час матчу дозволяється замінювати будь-яку кількість гравців необмежену кількість разів (О. Назаров).

3. Суспільно-гуманітарний напрям

ЗОЛОТЕ СЛОВО МОНОМАХА

Володимир Мономах увійшов в історію не тільки мудрим і далекоглядним правителем, однією з найавторитетніших постатей Київської Русі, а й відомим, по-справжньому талановитим письменником, чиє слово ось уже стільки століть не змізерніло і не змаліло в своїй мудрості.

Як відомо, цей князь дбав про просвіту рідної землі, кохався в книгах, вільно володів п'ятьма мовами. Після нього лишилася ціла рукописна збірка творів — знамените «Поученіє» дітям, лист до князя Олега й молитви. Його звертання до дітей не раз вставлялося до літописів, що незмірно посилювало їх моральним пафосом і високою літературною майстерністю.

«Поученіє» — це слова зрілої, вже немолодої людини про те, як належить жити в світі, яких непорушних законів треба дотримуватися. Всі ті закони продиктовані вимогами християнської моралі, спрямованої на очищення помислів людських і виховання в душі доброзичливого ставлення до всіх на світі, а надто — всіх знедолених і нещасних (З підручника).

Комунікативний практикум

II. Виберіть текст, що відповідає вашому профілю навчання, й перекажіть, доповнивши додатковою інформацією. План переказу запишіть.

Комунікативний практикум

175. Побудуйте усне міркування на тему «У щастя людського два рівних є крила — ... красиве і корисне» (М. Рильський).

Бібліографічне бюро

Учіться висловлюватися / П. І. Білоусенко, Ю. О. Арешенков, Т. М. Віняр та ін. — К.: Рад. школа, 1990.

Пентиліук М. І. Культура мови і стилістика. — К.: Вежа, 1994.

Переказ із творчим завданням

Він був і навечно залишиться великим
Літописцем і поборником України-Руси.

Федір Шевченко

Видатні українці

176. І. Прочитайте. Доведіть, що це публіцистичний стиль.

У драматичній історії нашого народу є великі постаті, яких ніколи не огорне темінь забуття, які завжди будуть з Україною, попри лихоліття і незгоди, байдужість і духовне зубожіння. До них насамперед слід віднести Михайла Сергійовича Грушевського — першого Президента України, найвидатнішого нашого історика, ученого світового рівня.

Ми повинні бути сильними, вільними і багатими, щоб нас поважали; ми повинні бути миролюбними, щоб нас не боялись; ми повинні бути розумними, підприємливими, щоб з нами шукали співробітництва; ми повинні бути справді демократичними, щоб допомагати своїм прикладом здобувати свободу іншим. Символічно, що в цьому ми також продовжуємо й розвиваємо ідеї Грушевського.

Наш священний обов'язок — забезпечити духовне відродження української нації, гарантуючи водночас вільний національно-культурний розвиток усім національностям, що складають народ України.

У цьому зв'язку особливо хотів би наголосити на баченні М. Грушевським засад національної політики. Він уважав, що Україна — не лише для українців, а для всіх, хто живе в Україні, а живучи — любить її, а люблячи, хоче працювати для добра краю і його людності, служити їй, а не обирати, не експлуатувати для себе.

М. Грушевський єднав інтереси Західної України й України Східної. Він немовби вивищувався над політичними пристрастями, бо дав для українського народу національну ідею — історичну закономірність здобуття українським народом державності. Лише злагода дасть нам змогу побудувати нову, вільну, суверенну державу — державу народну і для народу, для його блага, процвітання, щастя.

Михайло
Грушевський

Михайло Сергійович Грушевський поклав усе своє життя на вівтар справи українського національного відродження, створення незалежної Української держави. У нашій пам'яті він завжди залишається і як автор монументального дослідження «Історія України-Руси», і як один з головних творців самої історії.

Доки жива Україна — житиме з нею в наших серцях талановитий і самовідданий її син — Михайло Грушевський (Л. Кравчук).

➡ II. Які думки і почуття викликають у вас думки автора? Що єднає двох видатних українців — колишніх Президентів України М. Грушевського і Л. Кравчука?

177. I. Прочитайте текст. Визначте мікротеми й запишіть у формі простого плану.

Пам'ятник
М. Грушевському в Києві

Михайло Грушевський сягнув далі всіх своїх попередників — він перший історик, який досліджував історичне минуле всіх українських земель.

Великий українець був скромною, порядною людиною і водночас титанічним інтелектуальним трударем, який підготував і опублікував близько двох тисяч оригінальних праць не тільки з історії України і світу, а також з української літератури, соціології, етнографії, фольклору та інших галузей знань.

Наприкінці 2011 року Україна та міжнародна громадськість відзначатимуть 135-річчя з дня народження Михайла Сергійовича Грушевського. Знаменна подія стане наступним етапом у справі остаточної реабілітації й справедливого поцінування в нас видатної ролі та воістину золотої спадщини цієї всесвітньо відомої особистості (Ф. Шевченко).

II. Яку сторінку з життя М. Грушевського розкриває автор?

Комунікативний практикум

178. I. Розгляньте фотоілюстрації до попередніх вправ. Яким постає на них М. Грушевський?

II. Складіть усний портрет ученого.

179. I. Прослухайте текст. Визначте тему й основну думку. Доведіть, що це текст наукового стилю й виконує інформативну функцію.

Михайло Грушевський походив з родини Грушів-Грушевських, що загіздила в Чигиринському повіті на Київщині. Цей рід, мабуть, був колись козацький. Уже в часи Богдана Хмельницького виступає військовий писар Іван Груша, «чоловік дуже освічений і розумний», що часто бував у різних посольствах і на переговорах. Пізніше Груші замінили шаблю на хрест — стали панотцями, але багатством ніколи не славилися.

Батько Михайла, Сергій (1833—1901), був сином дякона. Своєю енергією та здібностями добув він вищу освіту, закінчив Київську духовну академію, але свячення не прийняв, а почав учителювати.

Сергій Грушевський був спокійний, урівноважений. Він підтримував зв'язки з визначними українськими діячами і не шкодував грошей на громадські потреби. Свою приязнь до українців зумів він передати своїм дітям.

Мати Михайла Грушевського, Глафіра, походила з давньої священницької родини Опоків-Опоцкевичів, широко розгалуженої в південно-західній Київщині.

Народився Михайло Грушевський 29 вересня 1866 р. в м. Холмі. Батько його був тоді там учителем греко-уніатської гімназії, а проживав у будинку духовної семінарії. Там і побачив світ Михайло (тепер там римсько-католицька духовна семінарія). Через три роки батько переселився на Кавказ, жив то у Ставрополі, то у Владикавказі та займався там організацією шкільництва.

Тут, на чужині, наш великий історик прожив свої дитячі роки. На вразливу душу хлопчини мав великий вплив вид далеких гір із верхами, снігом укритими. Ті гори навівали на нього думки про якесь дивне, казкове царство. Дивували дитину постаті верховинців на конях, у різнобарвних убраннях, зі зброєю, з кинджалами, що з гір з'їжджали на долини. Чудна й незрозуміла була мова всіх тих верховинців — грузинів, черкесів, осетинів та інших народів Кавказу. Займали його уяву їх рухи, сміхи, сварки, небачений побут, звичаї і традиції. І часом тільки серед тої чужоземної юрби ваговитий кубанський козак, який нагадував далеку, незнану ще Україну...

До школи Михайло пішов пізно. Батько, досвідчений педагог, віддав його до нижчого класу, ніж дитині роками належалося, дарма, що він був дуже добре з дому підготовлений до того класу. Боявся, щоб хлопець не мав труднощів у науці. До того ж школа була чужа, російська, і батьки хотіли довше мати дитину під своїм оком...

Кожні три роки батько діставав довшу відпустку на вакації*, і тоді ціла родина виїздила в Україну провідувати широко розгалужену родину. Ці подорожі батько використовував на те,

щоб у синові укріпити й поглибити любов до рідного краю, до його природи, до народних звичаїв, до української мови, пісні й поезії. Отак Михайло не тільки не відчужився від України, а дуже рано цілим серцем і душею припав до свого народу.

Службу Україні молодий гімназист почав з письменницької праці. Вакації 1884 року він призначив на те, щоб добре вправитися в писанні оповідань українською мовою. Перша спроба його пера були оповіданнячка «Страшний свідок», «Остання кутя» (різдвяні звичаї, які знав із власних переживань), — але ці оповідання його самого не вдовольнили.

Таким чином, молодий Грушевський ще гімназистом став уже українським письменником.

Скінчивши гімназію, Михайло вступив до університету св. Володимира в Києві на історико-філософський факультет.

Молодий Грушевський, що здавна бажав потрапити до Києва і сподівався знайти тут огнище української наукової й письменницької праці, з приходом до Києва був прикро розчарований. Не було прихильного проповідника, треба було самому шукати собі шляху. До того ще батько, наляканий тодішніми студентськими розрухами, побоюючись за гарячу вдачу сина, взяв у нього слово, що він не братиме участі в роботі ніяких студентських гуртків. І молодому парубку довелося жити відлюдьком, окремо від живого світу, поринути тільки в науку. Затиснув зуби й виконував усе, що наказувала школа. Але в душі в нього кипіла гаряча кров революціонера. Він поклав собі працювати для України (*І. Крип'якевич*).

? II. Дайте відповіді на запитання й виконайте завдання за текстом.

1. Якого стилю текст?
2. Що нового ви дізналися про М. Грушевського?
3. У якій сім'ї зростав і виховувався майбутній учений і політичний діяч?
4. Знайдіть у тексті й выпишіть слова, що характеризують особу М. Грушевського.
5. З якою метою автор розповідає про батьків ученого?
6. У чому вбачав молодий М. Грушевський служіння Україні?

III. Виділіть у тексті смислові частини і складіть план.

IV. Перекажіть текст, доповнивши відомостями з текстів попередніх вправ.

! 180. Прочитайте текст. **Пригадайте**. Що ви знаєте з попередніх класів про переказ із творчим завданням і які види таких переказів ви вже виконували?

Переказ із творчим завданням у системі роботи над переказами в школі займає вищу сходинку складності, є перехідним етапом до твору, з його допомогою формуються життєво необхідні вміння сприймати (слухати й розуміти) почуте, відтворювати і продукувати (створювати власні висловлювання).

Специфіка переказу з творчим завданням полягає в можливості дати таку установку, яка буде сприяти формуванню та перевірці комплексу життєво необхідних комунікативних умінь, а саме:

- самостійно визначити предмет і завдання висловлювання;
- дібрати для їхнього вирішення необхідні мовні засоби;
- будувати висловлювання відповідно до конкретних комунікативних завдань;
- створювати власні самостійні висловлювання певного стилю, типу й жанру мовлення (*З журналу*).

181. Зайдіть на сайт Інтернету www.greatukrainians.com.ua і дізнайтеся більше про М. Грушевського. Виберіть найцікавіші факти його біографії.

Комунікативний практикум

182. Користуючись текстами наведених вище вправ, напишіть переказ у формі наукового повідомлення на тему «Видатний українець», доповнивши власними міркуваннями про роль М. Грушевського в історії й науці України.

Бібліографічне бюро

Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського. — К.: Веселка, 1992.

Король В. Ю. Історія України. — К.: Академія, 1999.

§ 10. Зміст і будова тексту. Складне синтаксичне ціле. Актуальне членування речення. Способи зв'язку речень у тексті

Україно моя, мені в світі нічого не треба,
тільки б голос твій чути і ніжність твою берегти.

А. Малишко

Манруємо Україною

183. І. Прочитайте. Визначте тему й основну думку тексту. Доберіть варіанти заголовка й доведіть, який з них краще розкриває зміст тексту.

Жоден найточніший і найчесніший підручник історії не замінить спілкування з минулим через дерево, скелі, джерела, які люди пов'язують із конкретними історичними особами.

Воді в цій низці природних пам'ятників відведена особлива роль. Так, чимало джерел в Україні та по інших усюдах мають те чи інше відношення до великого Кобзаря.

Скажімо, у глибокій балці урочища Писарського, що на Черкащині, тече джерельце, яке колись, за народними переказами, розчистив поет. Завжди свіжа й чиста вода в криниці,

що на старій миргородській дорозі. Максим Рильський писав про неї: «Криниця в балці, журавель при ній, тут, кажуть, воду пив колись Шевченко». На далекому Мангишляці, куди в позаминулому столітті був висланий поет, є колодязь, який місцеві жителі називають Тарасовим. Прийнялися й верби, посаджені ним, і перетворились незабаром на затишний гай.

А скільки звичаїв, повір'їв, прикмет пов'язано з річковою й колодязною водою! У підземній воді схована таємниця дощів, снігів, туманів. Стародавні арійці вважали дощові хмари небесними джерелами. «Як у воду дивився», — кажуть про подію, яку вдалося передбачити (За В. Супрунечком).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Випишіть ключові слова з тексту й доведіть, що саме вони забезпечують розуміння його змісту.
2. Доведіть, що текст складається з двох складних синтаксичних цілих, які збігаються з абзацами. Визначте мікротему кожного.
3. У чому автор хоче переконати читача і як це співвідноситься з визначеною вами основною думкою тексту?
4. Випишіть речення з цитатою М. Рильського і поясніть розділові знаки. Які ще варіанти цитування можуть бути? Доведіть це, трансформуючи наведене речення.

Скарби фразеології

184. I. Прочитайте білоруські прислів'я, поясніть їх зміст. Чи можна їх вважати текстом? Чому?

1. Нема добрішої водиці, як з рідної криниці. 2. Хто мову й віру поміняв, той не тільки себе — сусіда продав. 3. Дорога тая хатка, де мене народила матка. 4. Дійду до свого роду хоч через воду. 5. Хто рідного краю цурається, той і матері своєї відцурається. 6. У своїм краї, як у раї. 7. Якби можна було без учителя, то й барани б книжки читали. 8. Думай звечора, як робити зранку.

Комунікативний практикум

II. Побудуйте невелике міркування за змістом другого прислів'я.

III. Що спільного в народній мудрості двох слов'янських народів — українського й білоруського? Пригадайте й наведіть приклади українських прислів'їв цієї ж тематики.

185. I. Прочитайте речення в лівому й правому стовпчиках. Доведіть, що речення правого стовпчика утворили текст. Що їх об'єднало у висловлювання?

1. Оживають ліси, луки, степи.

1. З приходом всевладної весни усе в природі прокидається.

2. Ще не збігли весняні струмки, а магічна сила лагідних променів яскравого сонечка вже кладе перші яскраві барви на неозорий килим степу.

3. А поряд: то тут, то там спалахнули і вже яскраво полум'яніють золотисто-жовті голівки горицвіту весняного, що наче краплини самого сонця, впали й розсипалися по степу.

4. З приходом всевладної весни усе в природі прокидається.

5. Після тривалого зимового сну природа сповнює живі істоти життєдайними силами і надихає енергією, що бурхливо вирує й переливається.

6. Ось виткнулися перші паростки зелені трав, а невдовзі степовий простір уже вцяцькований ліловими квіточками лякливо вкутаної сон-трави чорніючої, що поширює незбагненної насолоди тонкі ніжні пахощі.

2. Оживають ліси, луки, степи.

3. Після тривалого зимового сну природа сповнює живі істоти життєдайними силами і надихає енергією, що бурхливо вирує й переливається.

4. Ще не збігли весняні струмки, а магічна сила лагідних променів яскравого сонечка вже кладе перші яскраві барви на неозорий килим степу.

5. Ось виткнулися перші паростки зелені трав, а невдовзі степовий простір уже вцяцькований ліловими квіточками лякливо вкутаної сон-трави чорніючої, що поширює незбагненної насолоди тонкі ніжні пахощі.

6. А поряд: то тут, то там спалахнули і вже яскраво полум'яніють золотисто-жовті голівки горицвіту весняного, що наче краплини самого сонця, впали й розсипалися по степу (Г. Смик).

II. Випишіть словосполучення, що розкривають основний зміст тексту.

III. Доберіть заголовок, що розкривав би основну думку висловлювання.

Комунікативний практикум

IV. Напишіть твір-опис на одну з тем.

- Весна в моєму краї.
- Квіти для найдорожчої людини.
- На виставці квітів.

186. I. Прочитайте виразно уривок із вірша.

Ми посадили калину у себе в городі,
 Ту калину, що люблять і славлять в народі,
 Нашу радість сумну, нашу втіху єдину,
 Ми посадили у себе червону калину.
 Є на світі плоди і дерева незнані:
 Помаранчі, цитрини, кокоси, банани,
 Виногради солодкі, інжир і маслини,
 А для нас наймиліша — червона калина.
 Ми в калині родились, в калині зростали,
 В калинові сопілки журбу виливали,
 І калину на серці несли в домовини,
 На могилах у нас виростали калини.
 Тож давай-но посадим калину червону,
 Нашу радість гірку і від зла охорону,
 Ми у неї здобудемо мужності й сили,
 Щоб калиновий край врятувати зуміли.

I. Коваленко

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте тему й основну думку поезії.
2. З'ясуйте, з якою метою автор вживає вираз *червона калина* в прямому й переносному значеннях.
3. Чому автор уживає епітети *сумна*, *гірка* до слова *радість*?
4. **Проведіть дослідження.** Перекажіть зміст вірша прозою, порівняйте обидва тексти й доведіть, що поезія не тільки розбуджує розум читача, а й впливає на його емоційний стан.
5. **Пригадайте.** Які ще рослини відносять до символів України?

Це варто знати

187. I. Прочитайте текст мовчки. Визначте тему й основну думку. Доберіть заголовок.

Зміст висловлювання пов'язаний із двома видами інформації: про що говориться і що про це говориться, — ці два види інформації називають **темою й основною думкою**.

Правильно побудований, цілісний у смисловому відношенні текст має початок і кінець. У цих особливостях тексту проявляється його завершеність. Показником завершеності тексту або відносної автономності його частини є наявність заголовка. У заголовку може бути позначена тема або основна думка тексту.

Текст створюється, щоб не просто висловити думку, як це робиться в реченні, а розгорнути цю думку (задум). Розвиток думки вимагає зміни синтаксичних конструкцій. Суть цього явища виявляється в тому, що кожне наступне речення спирається на попереднє, просуваючи висловлювання від відомого (*даного*)

до невідомого (*нового*), внаслідок чого утворюється ланцюжок речень, що має початок і кінець, який визначає межі тексту.

Це явище в лінгвістиці тексту одержало назву *актуальне членування*, — в якому виділяють *тему і рему*.

У темі повторюється частина інформації з попереднього речення, і це повторення виконує функцію сполучної ланки. У ремі міститься нова інформація, котра розвиває, збагачує смисл висловлювання, рухає думку вперед. Так ми виходимо на третю суттєву ознаку тексту — *зв'язність* (За О. Казарцевою).

II. **Пригадайте.** Що ви знаєте про текст з основної школи?

? III. Дайте відповіді на запитання за текстом.

1. Що нового ви дізналися про текст?
2. Якого стилю цей текст і які його особливості?
3. Чому цілісність, завершеність і зв'язність є ознаками тексту?
4. Яку роль у тексті відіграють тема і рема?
5. Чому кожен мовець повинен володіти знаннями про текст?

188. I. **Пригадайте.** Що ви знаєте про діалог з основної школи?

Поміркуйте. Що спільного й відмінного в текстах-діалогах і монологів? У яких життєвих ситуаціях їх використовують?

Комунікативний практикум

II. Розгляньте фотоілюстрації і складіть за ними діалог (полілог), дотримуючись основних ознак тексту.

189. I. Прочитайте уривок зі спогадів Олесея Гончара про Павла Тичину. Доповніть висловлювання своїми словами після першого речення так, щоб спогади письменника логічно завершили розповідь. Запишіть текст, оформивши слова О. Гончара як цитату.

Поезія Тичини вже дістала серед сучасників заслужене визнання.

Пригадалось: у Празі старий професор Карлового університету показав книжечку поезій Павла Тичини, виданих чеською мовою ще десь у двадцятих роках. Чудове видання! На обкладинці — гравюрні тополі, живий, аж фізично відчутний вітер з України... Який же то могутній і прекрасний вітер, що аж сюди, в далекий край, доніс слово нашого народу, правду нашого буремного життя.

— Пишайтеся, — сказав тоді празький професор. — Ця книжечка вашого поета варта стояти в ряду найкращих книг світової лірики.

II. Доберіть заголовок і доведіть, що доповнений вами й авторський текст є цілісним, зв'язним і завершеним висловлюванням.

190. I. Перекладіть текст українською мовою.

С середини позапрошлого века учёные, изучавшие явления и закономерности языка, обратили внимание на интересный процесс. Часть иноязычной лексики воспринималась необычно: вдруг отбрасывался подлинный смысл слова и оно отдавалось во власть звуковой формы заимствующего языка. Происходило своеобразное уподобление (ассимилирование) иноязычных слов словами языка, в который они вошли. И в этом нет ничего удивительного.

Когда слышат новое слово и хотят его запомнить, обычно связывают его с другими, уже известными словами (часто это происходит бессознательно). Такая привычка настолько развита, что распространяется и на иноязычную лексику. Причём бывает вполне достаточно внешнего, кажущегося сходства.

Находясь в родном языке, слово живёт в кругу слов, близких ему и по звучанию и по значению. В новой языковой среде, отыскивая подходящее место, иноязычное слово прежде всего находило поддержку в звуковом совпадении с исконными словами этого языка и ассоциировалось с ними (*Л. Микитич*).

II. Укладіть словник-переклад ключових слів і доведіть, що саме вони забезпечують розуміння тексту обома мовами.

III. Складіть схему актуального членування речень першого абзацу. Який спосіб зв'язку речень використовує автор (послідовний чи паралельний)?

191. Побудуйте текст-розповідь (2—3 складних синтаксичних цілих) за обраним напрямом і темою, дотримуючись правил його побудови й використовуючи відповідну професійну лексику. Скористайтеся поданою нижче пам'яткою.

1. Математичний напрям

Алгебра, число, функції, величина, вектор, рівняння, відсоток, багатократність, мікросхема, оператор, відношення, відхилення, радіан, система, схема.

2. Природничий напрям

Лікарські рослини, вуглеводи, крохмаль, білки, вітаміни, кислоти, мінеральні солі, зілля, настій, квіти, гриби, ягоди, куці, калина, малина, нагідки, ромашка, липа, береза.

3. Суспільно-гуманітарний напрям

Культура, телеогляд, літературний, кінематограф, книгодрукування, політика, жанр, журналістика, законодавство, забезпечення, розвиток, видання.

Пам'ятка «Будуймо текст»

1. Оберіть тему висловлювання.
2. Визначте основну думку.
3. Продумайте план висловлювання.
4. Доберіть відповідні ключові слова.
5. У побудові тексту дотримуйтеся чіткості в розгортанні думки.
6. Дбайте про взаємозв'язок теми й реми в побудові речень.
7. Стежте за логікою викладу, зв'язністю думок.
8. Переконайтеся в цілісності й завершеності висловлювання.

Скарби фразеології

192. І. Прочитайте текст. Зверніть увагу на важливість точного перекладу тексту з однієї мови на іншу.

Кожна мова має свій шлях розвитку, на якому позначились історичні події, пережиті її народом, географічні умови, серед яких живе цей народ, кліматичні особливості його території. Усе це створює ті властивості душевного складу народу, його національну психіку, що так виразно відбиваються в його мові.

Для українця звучать цілком природно вислови *спіймати облизня*, *накивати п'ятами*, *дуба дати*, йому не треба напружувати свою думку, щоб зрозуміти, про що мовиться в цих,

відомих йому змалку, ідіомах. А спробуйте лишень механічно перекласти їх російською мовою й гляньте, що з того вийде: *поймать облизывание, накивать пятками, дуб дать...* Дарма що всі слова тут росіянин знає, але йому важко буде збагнути, який зміст криється в цих звичайних словах, що відгонять йому якоюсь нісенітницею. У такому становищі опиняється й українець, коли йому доводиться часом читати нерозважно перелицьоване з російської *од воріт поворот, бенкет горою, кричати на всю іванівську*, бо йому важко второпати, що в першій фразі мало бути *завертай назад голоблі*, в другій — *бенкет на всю губу*, а в третій — *кричати на все горло (на всю пельку, на всі заставки, щодуху, щосили)* (За Б. Антоненком-Давидовичем).

II. **Зробіть висновок.** Яка роль фразеологізмів у побудові тексту? Чому необхідно бути вельми уважним, перекладаючи їх з української мови і навпаки?

Допоможіть знайти помилку!

— Художник, картини якого ми бачимо, володіє особливим талантом. Він уміє заволодіти нашою увагою, розбурхати нашу уяву. Ми ніби опиняємося під владою його бурхливої уяви...

Комунікативний практикум

193. Виконайте ситуативні завдання (на вибір).

I. Уявіть, що ви нещодавно повернулися з екскурсії Києвом: а) ви хочете розповісти про це своїй подрузі (товаришеві), яка (який) живе в іншому місті; б) вас попросили написати про свої враження від екскурсії у шкільній газеті. Напишіть два тексти. Обґрунтуйте вибрані вами жанри.

II. Уявіть ситуацію: а) ви отримали листа, в якому ваша подруга просить вас порекомендувати їй книгу для написання реферату; б) учитель історії доручив вам прорецензувати реферат однокласника (однокласниці). Напишіть два тексти. Обґрунтуйте вибрані вами жанри.

Бібліографічне бюро

Томан І. Мистецтво говорити. — К.: Політвидав України, 1989.

Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. — К.: Академія, 1994.

Олійник І. С., Сидоренко М. М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник. — К.: Рад. школа, 1991.

Відгук про телепередачу

Відгук — викладена в періодичному виданні або виголошена по радіомовленню чи телебаченню оцінка літературно-мистецького твору.

Словник жуналістики

194. І. Прочитайте текст. Визначте тему й основну думку.

ТАЄМНИЦЯ «ВЕЛЕСОВОЇ КНИГИ»

Історія, пов'язана з відкриттям і дослідженням знаменитої «Велесової книги» — древніх на вигляд дерев'яних дощечок, нанизаних на ремінець, з випаленим на них текстом, — є однією з найбільш цікавих і загадкових серед культурних подій ХХ століття.

«Велесова книга» має дуже цікаву й одночасно заплутану історію. Географія її дослідження надзвичайно широка й відзначається однією, на перший погляд, дивною деталлю: на уявній карті, де поряд із США знаходяться Австралія, Голландія, Бельгія, Англія й інші країни, ще донедавна не було України.

Сьогодні «Велесову книгу» називають найдревнішим літописом України, однією з найбільш визначних літературних пам'яток. «Велесова книга» — це збірник історико-релігійних текстів, написаних, як вважають учені, у районі Західного Полісся в ІХ ст. Дійшла вона до нас у копії ХVІ—ХVІІ ст., хоч міг також існувати проміжний список ХІІІ—ХІV ст.

У «Велесовій книзі» знаходимо розповідь про події, які відбулися на Русі протягом 1500 років до прийняття християнства. З неї ми дізнаємося про релігійні погляди та обряди давніх слов'ян, особливості їх світосприймання тощо. Героями цього літопису є легендарні постаті — отець Ор та Богумир, які дали початок слов'янським племенам, брати Кий, Щек і Хорив. Пам'ятка розповідає про боротьбу наших предків із численними ворожими племенами, а також про язичницький Олімп, де мешкали слов'янські боги й богині.

Історія появи й зникнення «Велесової книги» огорнута таємницею. Чи відшукаються коли-небудь сліди древньої книги? Можливо, вона зберігається в приватній колекції якого-небудь мільйонера — цінителя старовини, а може, надійно захована в сейфах таємної німецької організації «Аненербе», що справедливо вбачала в існуванні цього рукопису загрозу для своїх теорій про вищість німецької нації. Останнім часом деякі до-

слідники вказують, що є підстави вважати, ніби саме члени «Аненербе» в роки Другої світової війни були причетні до конфіскації «Велесової книги» в її власника.

У сучасній Україні вивченням цієї пам'ятки займається багато вчених: Борис Яценко, Галина Лозко, Юрій Шилов, Олесь Білодід, Дмитро Федоренко, Валерій Шевчук, Микола Карпенко (*Н. Венєвцева*).

II. Чи можна текст вважати відгуком про «Велесову книгу»? З чого це видно? Яка позиція автора щодо пам'ятки?

III. Складіть і запишіть план тексту.

Зверніть увагу! *Відгук* — мовленнєвий твір (висловлювання), що передбачає вираження емоційно-оцінного ставлення до прочитаного, побаченого, почутого. Головним у відгуку є особистісне сприйняття твору, аргументована оцінка книги, спектаклю тощо.

195. Пригадайте. Що ви знаєте про відгук з попередніх класів? Прочитайте текст. Що нового ви дізналися про відгук? Запишіть ці відомості у формі ключових слів і словосполучень.

Створюючи відгук, мовець ставить різні завдання: поділитися враженнями про прочитане, побачене, почуте; вплинути на почуття й думки читачів; поставити у відгуку питання дискусійного характеру; оцінити твір з точки зору актуальності порушених у ньому проблем та ін.

Відгуки розрізняються залежно від рецензованого джерела. У відгуку про художній твір висловлюється ставлення до героїв, подій, їх учасників, відзначаються особливості художньої форми твору. У відгуку про науково-популярну книгу не тільки говориться про те, яке враження вона справила, а й повідомляється, як допомогла книга розширити й поглибити знання. У відгуку про телепередачу можуть розкриватися особливості її побудови, роль звукового, зорового рядів тощо.

Відгуки розрізняють за стилем. Так, якщо мета відгуку — поділитися враженнями від прочитаного, побаченого, почутого з товаришем, батьками, він пишеться в розмовному стилі. Якщо мета відгуку — привернути увагу читача до книжки, посперечатися з приводу поведінки героїв, то в ньому поєднуються елементи розмовного й публіцистичного стилів (*За Л. Туміною*).

Кроки до успішного спілкування

196. I. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Визначте тип і стиль мовлення.

Похвала кожному подобається, а критика, навпаки, завжди неприємна. Чутливі люди особливо довго пам'ятають похвалу

або критичні зауваження, а це підсвідомо впливає на їхнє ставлення до того, хто їх покритикував за що-небудь чи похвалив. Звісно, не завжди можна лише хвалити, доводиться також указувати на хиби.

Щоб, критикуючи людину, не принизити її гідності, треба мати неабияке вміння. Критикувати або вказувати на хиби слід обережно й тактовно (*І. Томан*).

II. Скористайтеся порадами автора, коли у відгуку треба буде вказати на недоліки тексту та висловити побажання.

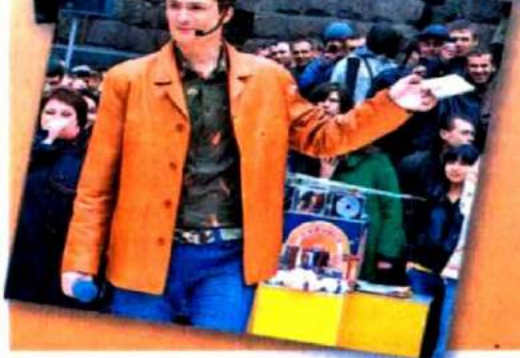
Д о в і д к а. *Критика* — коментар, оцінка, аналіз, осуд. *Хиба* — помилка, недолік, огріх, похибка.

Комунікативний практикум

197. I. Складіть письмовий відгук про телепередачу, дотримуючись вказаної послідовності. Скористайтеся фотоілюстраціями.

1. Назва телепередачі, канал, на якому вона транслювалася.
2. Автор (диктор чи тележурналіст).
3. Чим вона цікава (обґрунтувати на основі конкретних фактів і прикладів).
4. Як оформлена телепередача (демонстрації, ілюстрації, кліпи)?
5. Мовне оформлення.
6. Що вона дає глядачеві, як впливає на нього?
7. Чи варто, на вашу думку, дивитися такі телепередачі?

II. З текстом відгуку виступіть перед однокласниками.

198. Уявіть ситуацію. Вам треба скласти усний відгук про реферат однокласника, присвячений одній із тем профільного предмета. Дотримуйтеся об'єктивності, послідовності, принциповості й тактовності. Скористайтеся поданим планом.

План усного відгуку

1. Чи стосується тема реферату відповідної теми предмета?
2. Як розкрито тему? (Повно, поверхово, недостатньо, фрагментарно).
3. Які наукові джерела використано для написання реферату?
4. За яким планом автор розкрив тему?
5. Що в рефераті потребує уточнення, доповнення?
6. Які неточності, помилки допущені автором?
7. Загальна оцінка реферату.

Бібліографічне бюро

- Пентиліук М. І. Культура мови і стилістика. — К.: Вежа, 1994.
Олійник О. Б. Світ українського слова. — К.: Хрещатик, 1994.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Протокол. Витяг з протоколу

Діловий документ — носій офіційної інформації. Від того, наскільки повно й точно передасть він відомості, важливі для регулювання ділових стосунків, залежить характер взаємин між державами, установами й організаціями, членами суспільства.

П. Білоусенко

199. І. Прочитайте текст. Доведіть, що він наукового стилю.

У службових документах реалізується офіційно-діловий стиль. Під стилем ділового письма розуміють сукупність прийомів використання мовних засобів у веденні управлінської документації.

При складанні тексту документа мають виконуватися вимоги, найголовніші з яких — достовірність та об'єктивність змісту, нейтральність тону, повнота інформації та максимальна стислість, що досягаються вилученням слів, які не несуть смислового навантаження.

Достовірним текст документа є тоді, коли викладені в ньому факти відображають справжній стан речей.

Точним є такий текст документа, коли в ньому не допускається подвійного тлумачення слів та виразів.

Повним називається такий текст документа, зміст якого вичерпує всі обставини справи.

Стислим є текст, у якому відсутні зайві слова та смислові повтори, надмірно довгі міркування, що не стосуються теми.

Переконливим є такий текст, що забезпечує прийняття адресатом пропозиції або виконання прохань, викладених у документі. Переконливо складений діловий лист може прискорити прийняття управлінського рішення, запобігти назріванню конфлікту (З кн. «Сучасні ділові документи»).

II. **Пригадайте.** З якими документами ви ознайомилися в основній школі? Чому вони повинні відповідати вимогам, викладеним у наведеному тексті?

III. Складіть пам'ятку вимог до документа й запишіть.

200. I. Прочитайте. Знайдіть порушення в побудові тексту. У чому вони виявилися? Виправте їх.

Офіційно-ділове мовлення знаходить матеріальну форму реалізації в державних актах, законах, міжнародних угодах, деклараціях, статутах, постановах тощо.

Спілкування — одна з умов існування, діяльності й розвитку сучасного суспільства.

Запорукою ділового успіху є знання державної української мови, уміння грамотно і красиво говорити, правильно й аргументовано вести телефонні розмови і переговори, до чого повинні прагнути всі державні службовці.

Ділове мовлення обслуговує сферу офіційного усного й писемного спілкування. З цієї точки зору мовлення як спілкування має велике соціальне значення, особливо в професійному, діловому, політичному житті, бо вимагає великої ерудиції, широкого кола інтересів і немалої праці. Цей наймасовіший засіб комунікації чутливо реагує на всі суспільні події, запити і потреби та, узагальнивши їх у безпристрасних формулах і канонах, доводить інформацію до відома громадян, народів, держав (*За посібником*).

II. Розташуйте абзаци тексту так, щоб уникнути логічних порушень.

III. Випишіть ключові слова з тексту і перекажіть його.

Антисуржик

201. Прочитайте слова і словосполучення в правому стовпчику. Обґрунтуйте їх правильність. Чим зумовлені помилки в лівому стовпчику?

Справка
Подача документа
Повістка дня
Підпис завіряю
Довіреність

Довідка
Подання документа
Порядок денний
Підпис засвідчую
Доручення

! 202. І. Прочитайте текст. **Пригадайте.** Що вам відомо про документ з 8 класу? Ще раз зверніть увагу на його оформлення та роль у ділових стосунках людей.

Протокол — це один з наймасовіших видів документації: у ньому фіксується послідовний хід і результати роботи колегіальних органів (як постійних, так і тимчасових), а також різноманітних нарад, обговорень та ін. У протоколах відображаються всі виступи з питання, що розглядається, і прийняті в результаті обговорення рішення (ця група протоколів не включає специфічних протоколів судово-слідчих органів і дипломатичної служби).

Крім того, протокол — це первинний офіційний документ, на підставі якого керівництво має право вимагати від співробітників виконання доручених їм завдань.

Під час засідання колегіального органу протокол складається в чорновому варіанті. При цьому використовуються матеріали підготовки засідання: кількість і прізвища учасників встановлюються за реєстраційним листом; зміни в порядку ведення засідання відзначаються на екземплярі повідомлення; зміст виступів береться з проектів виступів і постанов. Безпосередніх записів у час засідання вимагають лише виступи учасників обговорення питань. Ці записи веде секретар колегіального органу, який потім і оформляє повний або короткий текст протоколу. Кожен виступаючий повинен після засідання виправити і підписати текст свого виступу (*З посібника*).

II. Укладіть словничок термінів, що використовуються в протоколі, й запишіть.

Зверніть увагу! *Протокол* має такі реквізити:

- назву виду документа, яку пишуть посередині рядка;
- порядковий номер протоколу;
- назву зборів, конференції, засідання, наради із зазначенням їх характеру (загальні збори, виробнича нарада, розширена нарада);
- назву установи, підприємства чи організації, де відбулися збори, конференція;
- дату проведення зборів, засідання, наради, яку пишуть нижче назви організації з лівого боку. У цьому самому рядку з правого боку пишуть місце проведення (назву міста);
- кількісний склад учасників, який пишуть з нового рядка;
- текст витягу (питання, що розглядалися, і їх суть, винесені ухвали);
- підпис, ініціали та прізвище голови і секретаря зборів, засідання.

203. Прочитайте текст. Запам'ятайте порядок оформлення витягу з протоколу.

Витяг з протоколу — це документ, який є короткою (усіченою) формою повного протоколу й оформлюється для вирішення певного питання. Витяг надається або надсилається окремим особам чи підприємствам (установам) на їхню вимогу.

Реквізити:

- назва виду документа;
- номер протоколу;
- назва організації, установи, яка проводила засідання, збори;
- дата проведення зборів, засідання;
- текст витягу (питання, що розглядалося, і його суть, винесена ухвала);
- підпис, ініціали та прізвище голови і секретаря зборів, засідання;
- дата укладання витягу (За Н. Безгодовою).

204. І. Ознайомтеся зі зразком протоколу.

З р а з о к

Протокол № 5
зборів учнів 11-А класу

Академічного ліцею
при Полтавському державному університеті

05.02.2011 р.

м. Полтава

Голова зборів — Іван Окунь

Секретар — Тетяна Гайдученко

Присутні — класний керівник В. І. Бойко,
учитель математики В. П. Андрієць,
25 учнів

Відсутні — 2 учні

ПОРЯДОК ДЕННИЙ

1. Підготовка до участі в II турі олімпіади юних математиків

2. ...

І. СЛУХАЛИ: учителя математики В. П. Андрійця з інформацією про результати I туру олімпіади юних математиків, нагороди переможців і визначення імовірних кандидатів на участь у II турі.

ВИСТУПИЛИ: 1. *Класний керівник В. І. Бойко* наголосила на успіхах у знаннях з математики учнів Ігоря Гордієнка, Людмили Попенко, Сергія Драченюка, однак висловила жаль з приводу того, що деякі учні не брали участі в I турі олімпіади або виявили низький рівень підготовки.

2. *Ігор Гордієнко*, переможець I туру, поділився досвідом підготовки до олімпіади й висловив надію, що ті, хто потрапить до II туру, продемонструють особливу старанність у підготовці до участі в олімпіаді й посядуть призові місця.

3. *Людмила Попенко* говорила про те, що глибокі знання з математики потрібні не тільки учасникам II туру олімпіади, а й усім учням класу, адже це їхній профіль навчання, й закликала товаришів старанніше ставитись до навчання в другому семестрі.

4. *Сергій Драченюк* запропонував організувати допомогу слабшим учням.

УХВАЛИЛИ: 1. Відзначити активність учнів класу в олімпіаді юних математиків.

2. До участі в II турі рекомендувати І. Гордієнка, С. Драченюка і Л. Попенко як переможців I туру.

3. У другому семестрі усім учням класу серйозніше ставитися до вивчення математики, а для слабших організувати групи взаємодопомоги; відповідальна староста Вікторія Дейнека.

П. СЛУХАЛИ: ...

ВИСТУПИЛИ: ...

УХВАЛИЛИ: ...

Голова зборів

(підпис)

І. Окунь

Секретар

(підпис)

Т. Гайдученко

II. Складіть за цим зразком протокол зборів вашого класу.

Бібліографічне бюро

Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика. — К.: Вежа, 1994.

Сучасні ділові папери: навч. посібник / С. В. Глуценко, О. В. Дияк, С. В. Шевчук. — К.: А.С.К., 2002.

Учіться висловлюватися / П. І. Білоусенко, Ю. О. Арешенков, Т. М. Віняр та ін. — К.: Рад. школа, 1990.

§ 11. Класифікація текстів за сферою використання, метою, структурними особливостями. Види текстів у діловому, професійному мовленні. Тексти різних стилів, типів, жанрів мовлення

Мовлення — річка, мова — її джерело.

Г. Сковорода

205. І. Прочитайте тексти. Визначте стиль кожного. Доберіть заголовки.

1. У Всесвітній день Землі — **22 квітня** — нам пропонують замислитися над долею планети. Ми щодня по ній топчемося, замічуємо, ображаємо, не звертаємо уваги, зневажаємо, а вона, **стверджують фізики, екологи, метеорологи, біологи і багато хто ще**, — жива. Вона дійсно жива: дихає, страждає, хворіє. «Земля хвора людиною», — повторюють нині науковці. Земля хворіє людьми, тому що люди живуть на ній не як удома, так, як писали брати Стругацькі: зробили собі на якийсь короткий, **порівняно з Вічністю**, час пікнік на узбіччі Всесвіту і розгулялися... Людство вже зрозуміло, що за всі вчинки мусить бути покараним, **наприклад**, за глобальне потепління — землетрусами на Гаїті і в Китаї, бурями і тайфунами в Америці, потопами в Європі і от тепер — вулканами. Але, **можливо**, це тільки початок, і більше дістанеться вже не самим винуватцям, а їхнім дітям (О. Миколок).

2. Донедавна дослідники історії Північної війни 1700—1721 років і шведсько-українських відносин XVII—XVIII століть у пошуках документальних джерел тієї епохи концентрували свою увагу переважно на архівах нинішньої шведської столиці — Стокгольма. Та ці сховища були ретельно вивчені ще на початку минулого століття, коли відзначалося 200-річчя Північної війни.

Тільки дехто з учених звертався до інших архівів. Так, наприклад, відомий шведський історик Петер Енглунд при написанні своєї неодноразово перевиданої та перекладеної різними мовами книги «Полтава. Розповідь про загибель однієї армії» (переклад українською вийшов торік) опрацював матеріали справи 141 рукописного відділу бібліотеки Упсальського університету, де відшукав старовинну гравюру гетьмана Івана Мазепи. Українські дослідники вирішили продовжити вивчення фондів цієї бібліотеки.

Міркування при цьому були такими. Упсальський університет, заснований 1477 року, є найстарішим у Скандинавії. І хоча з 1634 року офіційною столицею Швеції є Стокгольм, Упсала, перша столиця, ще довго відігравала роль впливового політичного центру країни (О. Дубина).

II. З'ясуйте синтаксичні функції виділених слів і частин речень. Поясніть розділові знаки.

III. Аргументуйте належність текстів до книжних стилів.

Живе поезія у мові

➔ 206. I. **Проведіть дослідження.** Прочитайте мовчки, а потім прослухайте в аудіозапису поезію Павла Тичини. Як впливає інтонація на сприйняття змісту? Які відчуття виникають у вас як слухачів? Чим різняться усний і письмовий варіанти тексту?

Світає...

Так тихо, так люблю, так ніжно у полі.
Мов свічі погаслі в клубках фіміаму,
В туман загорнувшись, далекі тополі
В душі вигравають мінорную гаму.
Вже дніє поволі...

Так тихо, так люблю, так ніжно у полі.

Світає...

Все спить ще: і небо, і зорі безсилі,
Лиш птах десь озвався спросоння ліниво
Та темний бовван на козачій могилі
Про давнє минуле кричить мовчазливо.
Видніє щохвилі.

Все спить ще: і небо, і зорі безсилі.

Світає...

Промінням схід ранить ніч, мовби мечами.
Хмарки по всім небі й собі взолотіли,
Безмовні тумани тремтять над полями.
Підхоплююсь з ними і я, посвіжілий.
О, глянь, що над нами!

Розкряно небо — мечами, мечами...

Розкряно небо — мечами, мечами...

II. Яку роль у тексті відіграє повтор слова *світає*? Як називається цей художній засіб?

Комунікативний практикум

III. Перекажіть вірш, використовуючи фотоілюстрацію. Якою формою тексту ви скористаєтесь? Чим відрізняється римований текст від прозового?

Зверніть увагу! Тексти класифікуються за такими **ознаками**:

- за характером побудови (від 1, 2, 3 особи);
- за характером передачі чужого мовлення (пряма, непряма, невласне пряма мова);
- за участю в спілкуванні двох і більше співрозмовників (монолог, діалог, полілог);
- за функціонально-смісловим призначенням (опис, розповідь, роздум);
- за стильовим розмежуванням (функціональні стилі);
- за типом зв'язку речень у тексті (тексти з послідовним і паралельним зв'язком).

Комунікативний практикум

207. Підготуйте повідомлення про класифікаційні ознаки текстів і виступіть із ним перед учнями 9 класу.

208. Схарактеризуйте текст за наведеними вище ознаками.

Запорізький дуб, дуби Шевченка, Палія... Скільки їх, зелених велетів, пережили віки й лихоліття, стоять перед нами живими свідками подій, припорошених пилом історії! Певно, знайдеться на Україні ще й дуб — сучасник Мономаха.

В українській флорі дуб — найдовговічніша рослина: до 1000 років і більше живе він. Природа обдарувала дуб такою силою життя, що він здатен протистояти всім незгодам часу. Як символ непохитної волі й могутності дуб посів одне з чільних місць в українському фольклорі.

Ідеться про *дуб звичайний*, найбільш поширений в Україні — від Полісся до Чорного моря, від Карпат до Азовського моря (Г. Смик).

Складаймо професійне портфоліо

209. Виберіть текст за напрямом профілю. Доповніть його своєю інформацією, дотримуючись типу і стилю авторського мовлення.

1. Спортивний напрям

Сліпучою білизнаю тільки що впалого снігу виблискують схили гір. Глядачі, мружачись від весняного сонця, спостерігають за перебігом змагання.

Зигзагом збігає вниз лінія прапорців. Свище вітер. Величезні сосни і волохаті ялини, що якимось дивом вибралися на сіру скелю, розгойдуються з боку в бік.

Раптом із самої вершини, злегка пригнувшись, помчався лижник. Усе швидше, швидше... Поворот... Ще поворот... (З газети).

2. Суспільно-гуманітарний напрям

Катерина Мотрич запропонувала Україні чудову «Молитву до мови». Письменниці вдалося розкрити становище рідної мови, її трагічну долю в минулому й зараз. Мова у творі персоніфікована. Щоб підкреслити її силу, авторка виводить її в образі жриці, «що стояла на чатах коло вівтаря нашого національного Храму й не впускала туди злого духа виродження, злого духа скверності, ганьби» (О. Слоньовська).

3. Природничий напрям

Одні не терплять присутності в домі собак чи котів, а інші вважають їх повноправними членами родини. Та хоч яким би неоднозначним було ставлення людей до домашніх улюбленців, ніхто не заперечить, що вони впливають на наше життя надзвичайно сильно. Не один раз доводилося чути, як коти чи собаки допомагали хворим стати на ноги, зняти емоційний стрес, позбутися головного болю чи просто поліпшити настрої. І останні медичні дослідження це підтверджують. Так, англійські лікарі довели, що люди, які мають вдома котів чи собак, значно рідше звертаються до медичних закладів. Крім того, що коти й собаки — це своєрідні лікарі, вони ще й вірні та надійні друзі... (І. Філіпченко).

Зверніть увагу! Розрізняють дві основні форми тексту — *усний* і *писемний* текст. Особливості *писемного* тексту такі:

- писемний текст є результатом писемного мовлення;
- писемний текст має зоровий (оптичний) характер, він сприймається зором (візуально);
- писемний текст виражається за допомогою системи спеціальних писемних знаків — букв;
- писемний текст виступає у двох формах — рукописній і друкованій.

Характерною особливістю *усного* тексту є сприйняття на слух (акустичність).

Для текстів характерна *багатожанровість*. Жанри пов'язані зі стилями. Кожен стиль володіє розгалуженою системою жанрів.

210. І. Прочитайте обидва тексти. Визначте стиль і жанр кожного.

1. ТАЛАНОВИТИЙ МАЕСТРО

Роботи Миколи Сядристого об'їхали весь світ. Найбільше його творчість вражає ті народи, які мають навички копіткої ручної праці, наприклад японців.

Маестро примудрився зробити з половинки макової зернини чудове гніздечко для трьох золотих пташенят. Створив зі шматочка вишневої кісточки портрет — барельєф Соломії Крушельницької і розмістив його на мініатюрному метеоритику.

З-поміж створених Сядристиком див — найменший у світі електричний годинник, якого він уставив замість ока золотій бабці! Складається цей годинник зі ста тридцяти деталей (За О. Лань).

2. СТАТТЯ 17

Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України.

Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави.

Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності (*Конституція України*).

II. Виконайте завдання за текстом:

1. Доведіть, що для текстів властиві основні ознаки: змістовність, зв'язність, інформативність та ін.
2. У чому виявляються стильові і жанрові відмінності текстів?
3. Назвіть жанри публіцистичного й офіційно-ділового стилю.
4. Визначте мікротеми в кожному тексті й аргументуйте їх співвідносність з абзацами.

 211. І. Проведіть дослідження. Прочитайте текст в особах. Яку роль відіграє розповідь від першої особи? У чому самотність автора? Яку роль відіграє діалог? Доведіть, що це художній текст.

...Ось уже й сонце золотою пучкою постукало в моє вікно, а за вікном на тепло заворкували голуби. Пора й до школи. Збираючи книжки, я почув, як надворі загуркотів віз, як за скрипіла наша хвіртка*, обізвалась радісно качка, загунали швидко кроки, забряжчали одні й другі двері, і на порозі, наче

весняночка, стала розрум'янена і осяйна Мар'яна. На її новенькому кожущку в петельці погойдувалось два перших підсніжники.

— Добрий день і доброго здоров'я вам у хату! — приклавши руку до грудей, низько вклонилась вона батьку-матері й мені.

— Доброго здоров'я, Мар'яно, доброго здоров'я, дитино, — дрогнув голос у матері.

Ми всі зрозуміли: з чимсь незвичним, великим прийшла до нас дівчина.

Мар'яна притулилась до матері, щось зашепотіла їй, і на материних віях заблищали сльози.

— Не плачте, тіточко, бо я сама розплачусь, — сміючись, заплакала Мар'яна.

— Який же він, твій місяць?

— Отакої! Невже ви його влітку не бачили, коли він до мене у ваш садочок приходив? — здивувалась дівчина.

Мати вибачливо посміхнулась:

— Ти тільки шепотіла мені про свого козака, а показати забулась.

— То вийдіть — погляньте, — кивнула головою на вікно. — Сидить собі на возі й так пишається, що далі нікуди. — І вже тихо, тільки матері сказала: — Він княгинею і зіронькою називає мене...

На вулиці стоять запряжені коні. Молодий, горбоносий парубок в шинелі красиво повертає голову до нас і приязно посміхається. Батько першим підходить, здоровкається з ним.

— Зумів же ти, парубче, назорити* дівчину. Довго таку треба було попошукати.

— А я таки й довго шукав її. Три роки в сідлі проїздив (М. Стельмах).

II. Доберіть два заголовки до тексту так, щоб один відображав тему, а другий — основну думку.

III. **Зробіть висновок.** Перекажіть текст від третьої особи. Що від цього зміниться? У чому перевага авторської розповіді?

Допоможіть знайти помилку!

— Думки необхідно виражати зрозуміло. Зрозумів, Даниле? — звернулася Ольга.

— Зрозуміло, що зрозумів, — засміявся хлопець.

Видатні українці

➡ 212. I. Прочитайте текст. Визначте тему й основну думку. Доберіть свої варіанти заголовка.

Був у батька Хмеля полковник Морозенко. Вельми славний був лицар. І всюди він був перший: і під Жовтими Водами, і під

Корсунем, і під Пилявцями та й ще й під Кам'янцем-Подільським громив з чернею кляту шляхту голопузу. А ще спільно із загонами Максима Кривоноса здобував Високий Замок у Львові.

Кажуть, прийшов на Запорозьку Січ Станіславом Морозовицьким, а став Нестором Морозенком. З власної волі зрікся шляхетської віри, бо не міг спокійно дивитися на гірку долю українського люду, що стогнав у панському ярмі та бунтував проти сваволі і безправ'я. А ще розповідають: мав Морозенко розум за десятьох та кохався у книгах велемудрих*. І полюбив його Хмель, як сина рідного, і нарік його, орла сизокрилого, полковником за битви звитяжні. А вже чернь простолюдна йшла грізною силою за своїм полковником. Не лякали її ні вогонь, ні вода, ні гармати військ шляхетських. Де пролетить кіннота Морозенка — засіяне поле трупом ворожим.

Боялася шляхта одного імені Морозенка і за всяку ціну хотіла знищити його. Що тільки не робили підлі пани! Підсилали таємних вбивць, робили засади, три рази стріляли по нім куплені золотом найманці.

— Козацьке тіло шляхетська куля не бере! — сміявся Морозенко (*Нар. творчість*).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте, яким способом пов'язані речення в тексті — послідовним чи паралельним.
2. У першому абзаці назвіть засіб зв'язку речень і запишіть речення, що розкриває його зміст.
3. Випишіть словосполучення іменників із прикметниками, що характеризують мужність і лицарство Морозенка.
4. Поясніть значення слова *велемудрий*. Доберіть до нього синоніми.
5. З'ясуйте правило, за яким у третьому реченні стоїть двокрапка. Пригадайте пунктограми в реченнях з однорідними членами.

III. Зайдіть на сайт Інтернету www.greatukrainians.com.ua і доберіть інформацію про легендарного героя Морозенка. Чим різняться переказ та історичний факт?

213. I. Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку.

ТАЛАНТ, ЩО ДАРУЄ ТЕПЛО

Чи ви чули щось про мшанкові вапняки? Це — кримські вапняки. Скажімо, середньовічне місто-фортеця Мангуп у Криму — великий, складений мшанковими вапняками поклад.

У літературі можна вчитати, що вапняк мшанковий, найдавніший будівельний матеріал, вирізняється високою міцністю, довговічністю, винятковими декоративними якостями, однорідністю структури, простотою обробки...

Хтось, може, й проминув би без уваги облицювальну плитку з натурального каменю, мшанкового вапняка світлого кольору. Але тільки не Юрій Шковира. Минулої осені привіз із Криму покинуті, вибракувані плитки. Й усеньку осінь і зиму провов-

тузився над ними, створивши зо два десятка робіт. При цьому звернувся до давньогрецьких, єгипетських, перських сюжетів. Ось грецький воїн на колісниці цілиться в когось з лука. А їхні сучасники-філософи, навпаки, застигли в замислених позах.

Землю, що прокинулася, радісно вітає бог Сонця — Геліос. Променистий бог виїздить на небо з берегів Океану в золотій колісниці, викуваній богом Гефестом, запряженій четвіркою крилатих коней... (М. Чабан).

Комунікативний практикум

II. Складіть міркування на тему «Талант — що це: дар Божий чи копітка праця?». Запишіть ваш варіант тексту.

 214. I. Перекладіть текст. З'ясуйте, що спільного й відмінного в побудові текстів двох мов — української і російської.

Функціонально-смысловый тип речи — это своего рода модель коммуникации. И при определении механизмов образования текста прежде всего избирается сама модель коммуникации, т.е. учитываются конструктивные признаки речевого акта, совокупность которых и формирует модель.

К конструктивным признакам относятся:

- 1) коммуникативная целеустановка;
- 2) предмет (содержание) коммуникации;
- 3) признаки ситуации, в пределах которой осуществляется коммуникация;
- 4) социальная характеристика участников коммуникации.

Совокупность этих признаков и создаёт систему речевых ситуаций, а тип речевой ситуации определяет конкретную модель коммуникации (сообщения). В рамках каждого типа речевой ситуации формируются достаточно стандартные формы реализации их в тексте. Рождається стереотипність речевого поведіння, котора отражається на нормах речової організації тексту. Текст відповідно отримує ту форму, котора допомагає йому виконати дану комунікативну задачу (Н. Валгіна).

II. Що нового ви дізналися про функціонально-смыслові типи текстів — опис, розповідь і роздум?

 215. I. Прочитайте текст. З якого збірника взято уривок? Які засоби створення комічної розповіді використав Остап Вишня? Складіть план і перекажіть текст, дотримуючись авторської манери викладу.

Сом — риба осіла. Живе сом у якійсь одній ковбані і майже ніколи її не кидає. Дорослий сом. Молоді соменки й соменята — ті меткіші, вони бродять по всій річці, на чужі «вулиці» запливають.

Чим живляться соми, що вони їдять? Соми їдять рибу, жаб, каченят, гусят...

Найкраще ловиться сом теплими літніми місяцями, вночі. Ловлять сонів вудочками, бере він і на спінінг, а великий — на спеціальні великі гаки.

Чим можна наживляти гаки на сома? Черв'яками, живцями, жабами, можна чіпляти шматки м'яса і т.д.

На великих сонів на гака, як ви мали нагоду пересвідчитися з нашої розповіді, найкраще чіпляти гусака або гуску, собаку сетера-гордона або бурого чи гімалайського ведмедя. На білого ведмедя сом не бере, бо білий ведмідь — звір полярний, а сом любить теплі води й не дуже холодних звірів.

Як ловити сома?

Дуже просто: наживляйте гачка, сидіть і чекайте. Почне клювати — підсікайте. Підсікши — витягаєте. Витягши — зразу ж беріть ножа й розчиняйте сома, бо були випадки, коли в сома в череві знаходили різні цікаві речі: копчену ковбасу, вареного рака й пару цілісіньких шпротів. Отже, іноді сом вам принесе не тільки самого себе як свіжу й дуже смачну рибу (якщо її засмажити), а ще й неабияку холодну закуску.

Інтересна риба сом!

За царського режиму, як свідчать дореволюційні рибалки-письменники, сом важив до 400 кілограмів, ковтав собак і ведмедів. Можливо, що з розвитком рибальства сом важитиме тону і ковтатиме бугаїв і невеличкі буксирні пароплави...

Все можливо, хоч ми особисто, рибалки-письменники, у це не дуже віримо...

А сома... сома мені самому довелося бачити такого завбільшки, як комбайн. Тільки трохи довшого.

Це, дорогі наші читачі, серйозно і без жодного перебільшення (*Остап Вишня*).

II. Дайте відповіді на запитання та виконайте завдання за текстом.

1. Чому Остапа Вишню називають *чудотворцем українського сміху*? Знайдіть у тексті місця, що викликають щирий сміх.
2. Запишіть іменники — назви різних тварин у чотири стовпчики: іменники I, II, III, IV відмін. Доведіть правильність виконання.
3. Знайдіть у тексті гіперболи і доведіть, що вони — один із засобів гумору.
4. Яку роль у тексті відіграють повтори слова *сом*?
5. Виконайте синтаксичний розбір останнього речення.

Читайте українською

Івасюк М. Монолог перед обличчям сина. — Чернівці: Молодий буковинець, 2007.

216. I. Прочитайте анотацію до книги Михайла Івасюка «Монолог перед обличчям сина» (с. 154) й уривок із неї.

Ця книга про геніального композитора, творця «Червоної руги» Володимира Івасюка. Навіть відстань у понад тридцять років від часу трагічного зникнення і загибелі великого митця не послаблює інтересу до цієї книги, а, швидше, навпаки — посилює його. Івасюкові пісні та інструментальні твори продовжують активно жити, духовно збагачувати українців.

ЧЕРВОНА РУТА

... Пісні злетіли на дужих крилах своїх мелодій, які милували не лише слух, а зворушували серця молодих і старших. Про «Водограй» згадували менше, рідше, а фантастична «Рута» всіх приголомшила своєю неординарною суттю, подіяла на уяву, по-справжньому здивувала. Її широка популярність викликана передовсім новим образом, новим символом у літературі й пісні. Вона дуже скоро починає обростати романтичними оповіданнями, легендами, казками, її піддають найрізноманітнішим інтерпретаціям. І це не дивина — вона ж сама споконвіку жила в легенді на нашій землі, чекаючи, щоби хтось, молодий і сміливий, відкрив її і дав їй місце в людській свідомості.

Рута взагалі цвіте жовтим суцвіттям, але трапляється й таке, що вона один раз на десять років зацвітає червоно. Чим пояснити цю таїну? Її розкриває стародавня грецька легенда про кохання юнака і дівчини. Від їхніх почуттів розквітали поля й ліси, люди раділи, співали пісень.

Та на горе закоханим врода дівчини викликала любов у серці старезного бога Еола, який почав залицятися до красуні. Удень і вночі він її чарував облесними словами та обіцянками, хотів, щоби дівчина зиркнула на нього прихильно і відповіла любов'ю на його пестоці. Та вона й чути не хотіла про нього — була вірна юнакові.

Ревнощі запопадливого Еола не знали стриму. Він геть осканьвів і нарешті помстився за своє нерозділене кохання та потоптану й зневажену гідність божка. Він вибрав хвилинку, коли закохані прийшли на побачення, накинувся на хлопця й дівчину і відняв у них життя.

Жалюгідний стариган! Хоча йому було вже понад тисячу літ, не міг сягнути просту істину: кохання твердіше від каменя, палкіше від вогню і сильніше від смерті.

Любов дівчини і юнака не загинула, а перетворилася у дві квітки: у руту із жовтим суцвіттям і червонястими листочками та лілуватато-рожевий ясенець. Вони, як двоє дітей, завжди і всюди одне біля одного. Ясенець трохи вищий, — ніби для того, щоби пильнувати, аби якийсь стариган не забрав його кохану.

І рута не байдуха до ясенця: один раз у десять років розквітає червоним цвітом, аби коханий милувався нею й увібрив її вроду в своє серце. Якщо під час того чудодійного цвітіння

будь-яка дівчина знайде той дивоцвіт, то візьме в нього всі чари і причарує назавжди свого коханого легеня.

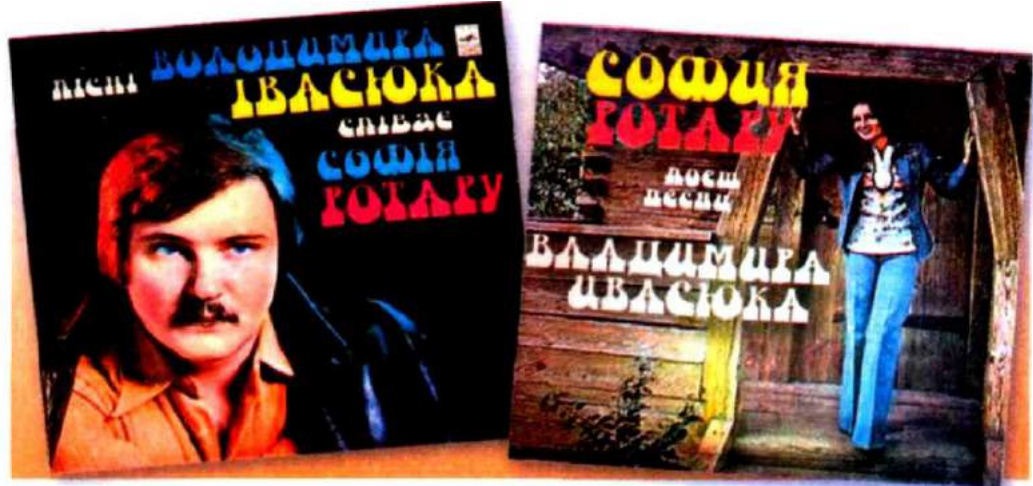
В Україні відомі різні варіанти цієї легенди. Так, літературознавець О. Ю. Романенко в нарисі «Чар-зілля» розповідає про дівчину-гуцулку, яка шукає червону руту:

«Вона спотикається об коріння, падає, піднімається, знову долає темряву і страх. І коли вже, здавалося, вибилася зовсім із сил, не мала змоги підвестися, побачила раптом попереду чарівний вогник. Так, це вона, чарівна рута-квітка! Небагатьом судилося побачити її й зірвати... Тільки раз у двадцять років заповум'яніє на руті червоний цвіт замість звичайного жовтого, і то ненадовго. Знайди в собі сили, підведись, зірви чарівний цвіт, і він принесе тобі щастя. Ти будеш коханою завжди, ти не відатимеш гіркоти розлуки й гострого болю зради. Зірви ж скоріше квітку і вручи її красному легеню, що з'являється щонаочі в дівочі сни, і ви станете нерозлучними довіку.

О, чарівні легенди Карпат! Скільки вас виринає із сивої давнини, скільки вас твориться довкола!»

Та червона рута — це не західноукраїнський чи буковинський регіональний символ, а загальноукраїнський, який побутував у різних варіантах у багатьох частинах України, відбиваючи важкі події в історії нашого народу... Так, Тарас Мельник і Сергій Козак розповідають, що червона рута з'явилася в часи лихоліття, коли Україна стогнала від набігів різних поневолювачів. Та чарівна диво-квітка пов'язується з боротьбою наших предків-українців за своє вільне життя.

...Ворожа навала вдерлася на українську землю, грабувала, спалювала, знищувала все дощенту, але червону руту жорстокі напасники не могли знищити — вона залишилася жити: спалахувала тільки голубим полум'ям, але не згоряла у вогні. Була символом вічно живого і незнищеного українського народу. Та ось настало горе. Одного парубка схопили хижі заброди і запроторили на невільничу галеру. То була така гнітюча і важка неволя, а ворог такий жорстокий, що галерники втратили надію на порятунок. Але сталося диво. Кохана того парубка важко побивалася, гірко оплакувала його сумну долю. Дівчина добре знала, в чиїх руках він перебував. Коли з України відлітали журавлині ключі, кохана піднесла вгору червону руту і попросила одного з тих птахів: «Передай, любий журавлику, цю квітку моему коханому, хай він пам'ятає мою любов до нього». Журавель узяв у дзьоба ту диво-квітку, і, пролітаючи понад морем, побачив галеру з невільниками. Опустився до неї й кинув парубкові-невільникові подарунок коханої. Полум'я червоної рути розворушило серце коханого та його побратимів. Вони згадали рідну Україну, батьків,

Одна з численних платівок із піснями В. Івасюка

матерів, коханих дружин і дітей. Ці спогади розбудили в них неймовірні сили. Галерники побили своїх наглядачів і, захопивши корабель, ніби полетіли до берегів рідного краю.

... Значно пізніше, уже будучи популярним співаком, народним артистом України, Василь Зінкевич напише: «Ті, чия юність припала на другу половину шістдесятих років двадцятого століття, добре пам'ятають, як весняним вихором, стрімким птахом вилетіла в широкий світ пісня Володимира Івасюка «Червона рута», її прекрасна мелодія, в якій органічно злилися, поєдналися сучасні ритми з кращими елементами традиційного українського співу, звучала повсюдно — з професійної і самодіяльної сцени, з голубого екрана, на студентських вечорах і сільських весіллях, у наметах геологів та прикордонних заставах... «Червону руту» люди прийняли всім серцем, бо це була чесна пісня. Це була не позичена, а ніби самим народом написана пісня, яка, без перебільшення можна сказати, стала чи не найвищим проявом української естради, що тільки-но, зрештою, почала зароджуватися». Поява «Червоної рути» й «Водограю» — незабутня подія у творчому житті Володі. Вони — яскраві зразки пісень, що свідчать про обдарованість їхнього автора. Народ відкриває для них свої серця, надаючи спочатку перевагу «Червоній руті», а трохи пізніше «Водограю».

II. Якщо ви хочете прочитати про інші епізоди з життя відомого українського композитора, шукайте книжку Михайла Івасюка «Монолог перед обличчям сина».

Бібліографічне бюро

Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика. — К.: Вежа, 1994.

Томан І. Мистецтво говорити. — К.: Політвидав України, 1989.

Виступ на семінарах, зборах, конференціях

Уміти просто і красиво спілкуватися — це ціла наука.

К. Станіславський

217. I. Прочитайте текст. Визначте його стиль і жанр. Доберіть заголовок.

Важко визначити, що таке національна ідея взагалі, бо її можна розуміти як зберігання материнської мови, обрядових звичаїв і т.ін. для окремої людини, родини чи громад, які проживають за межами рідного етносу. Але можна з'ясувати, що таке національна ідея для конкретного народу, який має свою мову, культурні й духовні традиції, пам'ять про своє минуле, характерні риси ментальності, економічні інтереси, територію, своєрідні способи добування засобів до життя. Національна ідея поєднує в собі визначальні прикметності народу і вимагає від нього для їхньої оборони та розвитку створення власної, ні від кого не залежної державної організації.

Отже, національна ідея — це творець, захисник, відновлювач і будівничий державності народу, його дух свободи, вищий рівень самоусвідомлення, ознака інтелектуальної зрілості, його здатність впливати на формування позитивного для себе політичного міжнародного клімату (Д. Павличко).

II. Доведіть, що текст має впливову силу на читача.

III. Випишіть із тексту ключові слова і з'ясуйте їх значення.

Скарби фразеології

 218. I. Прочитайте текст. Визначте його стиль і жанр.

СІМ П'ЯТНИЦЬ НА ТИЖДЕНЬ

Людей, які не вміють дотримувати свого слова, часто змінюють свої погляди й рішення, не виконують обіцянок, ніхто не поважає. Про таку людину говорять, що в неї «сім п'ятниць на тиждень». І це дуже влучна характеристика. А чому саме *сім п'ятниць*, а не понеділків чи вівторків? Щоб відповісти на це запитання, повернемося на кільканадцять століть назад. П'ятниця в ті далекі часи була останнім днем тижня — вихідним і базарним. На базарах не лише продавали та купували, а й вирішували різні важливі питання. Хлібороб, скажімо, просив коваля, щоб той викував йому до жнив серп чи косу, гончареві замовляв десяток глечиків. Багатий господар, який сам не міг впоратись зі своїм господарством, знаходив на базарі

робочу силу — бідняків, що шукали, до кого б піти у найми. Тут же, у присутності кількох свідків, складалася своєрідна угода, розірвати яку чи частково змінити можна було при тих самих свідках і на базарі — тобто в одну з п'ятниць. Проте траплялися й порушники цього звичаю. Вони дуже часто відмовлялися від однієї угоди, щоб укласти іншу, вигіднішу. З такими користоловцями ніхто не хотів мати справи. Адже про них ширилась недобра слава, що в них сім п'ятниць на тиждень (А. Копельський).

II. Доведіть, що цей текст — розповідь з елементами роздуму. Аргументуйте прикладами.

Комунікативний практикум

III. Чи зустрічали ви таких людей, про яких ідеться в тексті? Як ви ставитеся до їхньої поведінки? Обґрунтуйте свою думку і викличте однокурсників на дискусію.

Скарби фразеології

219. I. Уявіть ситуацію. Вам треба підготувати виступ на уроці-семінарі з теми «Фразеологія української мови», пов'язаний з аналізом прислів'їв. Наприклад: *Наговорили сім мішків гречаної вовни; Сім раз одміряй, а один раз відріж; П'яте колесо до воза; Одна нога тут, а друга там; Обіцяного три роки ждуть.* Готуючись до виступу, знайдіть у довідковій літературі тлумачення фразеологізмів і спирайтеся на поданий вище у попередній вправі як зразок.

Комунікативний практикум

II. Побудуйте висловлювання із власним міркуванням про зміст і вживання фразеологізмів. У яких ситуаціях уживання цих прислів'їв і приказок буде доречним?

! 220. I. Ознайомтеся з текстом. Сформулюйте і запишіть у зошити визначення кожного виступу.

Виступи можна класифікувати залежно від їх мети: 1) інформувати, 2) переконувати, 3) розважити.

До виступів, мета яких полягає в інформуванні слухачів, належать звіти, лекції, доповіді. Під однією спільною назвою часто розуміються виступи, що виголошуються за різних випадків та обставин... Головною метою всіх виступів є інформування слухачів.

У короткому виступі промовець пояснює або визначає проблему, розчленовує її на окремі питання. Міркування треба будувати так, щоб вони були зрозумілими для слухачів.

Для виступу, мета якого полягає в тому, щоб переконати в чомусь слухачів, спрямувати їх на певні дії, зміну поглядів, характерним є те, що він, як правило, звернений і до розуму, і до почуттів. Суть справи промовець звичайно викладає на

підставі логічних міркувань, впливаючи на емоції та почуття слухачів.

Успіх виступу залежить від добору аргументів. Доцільно починати його з переконливих аргументів, а під кінець викласти найдійовіші з них.

Зовсім іншу мету має розважальний виступ. Головна мета популярної веселої лекції, тосту, слова на весіллі або на святкуванні дня народження — розважати присутніх.

Найхарактерніший метод підготовки такого виступу — це проаналізувати тему й визначити, що в ній незвичайне, нове й комічне. Однак розважальний виступ не повинен бути просто добіркою веселих історій і фактів. Основа його повинна бути серйозною (І. Томан).

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Розкажіть, що нового ви дізналися з тексту.
2. Доведіть, що інформаційний виступ варто проводити у формі розповіді, переконувальний виступ краще побудувати у формі міркування (роздуму), а розважальний може поєднувати всі три типи мовлення — опис, розповідь і роздум.
3. Об'єднайтеся в групи, підготуйте тези двох виступів (інформативного й переконувального) з теми «Без фантазії немає мистецтва, як немає й науки» (Ф. Ліст) й виголосіть їх у класі.
4. Удома підготуйте текст розважального виступу й проведіть конкурс на краще привітання з нагоди дня народження учителя, однокласника, батька, матері, брата, сестри тощо.

Це варто знати

221. Прочитайте. Якою ще інформацією ви могли б доповнити наведені відомості?

Ті, хто з дитинства спілкуються щодня двома мовами, набагато повільніше втрачають розумові здібності у похилому віці.

Діти-білінгви відрізняються високими творчими здібностями.

Ввічливість у спілкуванні завжди обеззброює.

Великою є перевага живого слова перед писаним.

II. Підготуйте інформацію для своїх однокласників, використовуючи подані вище вислови.

222. Уявіть, що ви прослухали доповідь на науковій конференції, присвяченій творчій спадщині Олеса Гончара з теми «Духовний посил О. Гончара», у якій здійснено аналіз «Щоденників» письменника. Вашу увагу привернули висловлювання письменника про пісню. Проаналізуйте висловлювання. За одним із них побудуйте усний роздум. Використовуйте фотоілюстрації на с. 160. Кого ви на них упізнали?

1. Ніщо так не єдило націю, як пісня. 2. Серед народних пісень немає жодної поганої. Пісні кожного народу прекрасні. 3. Українська пісня, безперечно, належить до естетичних

художніх вершин світової культури. 4. Якби Україна нічого не створила, крім пісні, і то її внесок у світову культуру був би величезний.

! 223. I. Прочитайте текст. Складіть тези прочитаного.

Нагода виступити перед широким загалом учневі випадає не так то й часто. Відповіді на уроках — це теж короткі виступи, але вони майже всі репродуктивні, тобто учні переказують чужі думки, вплітаючи в тканину розповіді власні судження. У виступах на зборах — навпаки, оратор виголошує власні думки, аналізуючи, цитуючи чужі. Можна з упевненістю сказати, що виступи на різних зібраннях громадських організацій, товариств дають можливість управлятися в ораторському мистецтві. Практичний досвід триматися перед аудиторією, уміння будувати виступ, набуті в молодості, дуже знадобляться в подальшому житті.

Щоб зрозуміти, як підготувати виступ, треба усвідомити роль виступів у виробленні колективного рішення. Завдання виступаючих — дати оцінку доповіді.

Виступ на зборах у більшості випадків фрагментарний за своїм характером: виступаючий торкається одного чи кількох питань, про які йшлося в доповіді.

У виступі (орієнтовно!) має бути невелика вступна частина (вказівка на те, про що говоритиме оратор і чому), основна частина (виклад власних поглядів на певне питання) і висновки (пропозиції щодо перебудови роботи, оцінка роботи колективу). Оформлювати виступ як набір реплік, а не єдине ціле, не годиться (*З посібника*).

II. Спираючись на прочитаний текст, прокоментуйте особливості виступу на зборах.

Комунікативний практикум

➔ 224. Уявіть, що у вашому класі планується зустріч із відомим письменником (спортсменом, ученим). Складіть 3—4 запитання для гостя. Підготуйтеся до виступу про нього.

- Онуфрієнко Т. С.** Риторика. — К.: Центр учбової літератури, 2008.
Томан І. Мистецтво говорити. — К.: Політвидав України, 1989.
Павличко Д. Українська національна ідея. — К.: Академія, 2002.
Костенко Л. Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала. — К.: Академія, 1999.

§ 12. Основні види переробки тексту

Організуйте текст — і найменший нюанс
вашої думки дійде до читача.

Н. Непийвода

! 225. І. Прочитайте текст. Складіть за його змістом 5—6 запитань для своїх однокласників. Порівняйте викладену в тексті інформацію з уже відомою вам.

Що означає прочитати текст? Прочитати — це насамперед зрозуміти. Зрозуміти думку автора, те, що він хотів сказати, його задум.

Першою відповіддю на ці запитання буде: осмислити прочитане, спробувати зрозуміти весь текст. Однак очевидність твердження, як це часто буває, не є гарантією його правильності. Виявляється, і це було експериментально підтверджено, що для осмислення тексту читачеві достатньо прочитати, переробити у своїх думках лише 25% змісту. Саме цю чверть інформації відомі психологи назвали «золотим ядром» змісту.

Утворюється це ядро в результаті згортання, компресії загального змісту тексту, тобто під час його інформативної переробки. А правилами, за якими розгортається та згортається текст, людина оволодіває інтуїтивно, практикуючись у створенні та осмисленні численних текстів.

Відомо, що процес читання відбувається у два етапи: 1) виділення змістового ядра інформації і 2) його закріплення і фіксація. Причому сприяючи текстову інформацію, ми орієнтуємося не на її форму, а на зміст.

Таким чином, робота над книгою індивідуальна й творча. Вона залежить і від конкретної мети, і від характеру тексту, і від особистості читача. Однак існують усталені, загальноприйняті види ведення записів. Серед них план, тези і конспект. Саме вони дають змогу передати концентрований зміст текстової інформації (*За П. Білоусенком*).

II. Як ви розумієте вислів *інформативна переробка*? Який з видів переробки тексту, на вашу думку, найпростіший? Чому?

III. Продовжте текст розповіддю про відомі вам види переробки інформації — план, тези і конспект. Під час розповіді зверніть увагу на особливості оформлення кожного виду, їх відмінні характеристики.

Зверніть увагу! Змінювати формулювання, «згортати фрази» варто таким чином, щоб їхній зміст залишився зрозумілим. Такий прийом зручно застосовувати під час конспектування гуманітарних текстів, де нерідко використовується багато надлишкових слів (емоційно забарвлені, пояснення тощо).

226. I. Запишіть речення таким чином, щоб зміст залишився без змін, а кількість слів зменшилася.

Оксфорд — старовинний центр освіти і одне з найкрасивіших міст Англії. Датою заснування університету вважається 1167 рік, коли англійських студентів вислали з Парижа через конфлікт між французькими та англійськими королями. Університет об'єднує 39 самостійних коледжів, які розміщуються в середньовічних будівлях. Кімнати студентів, схожі на чернечі келії, розміщені по периметру будівлі з внутрішнім двориком (*З журналу*).

II. Визначте тему й основну думку тексту і запишіть їх.

Пам'ятники історії та культури дорогі нам як свідки нашого минулого. Це етапи історичного шляху, пройденого попередніми поколіннями. Вони розповідають про духовну велич і творчі здобутки народу, його трудові й бойові подвиги, вселяють у нас почуття гордості за Вітчизну (*З журналу*).

227. Визначте стиль тексту. Обґрунтуйте свою думку. Доберіть заголовок до тексту.

Прилітають солов'ї не всі одразу, напровесні, десь надвечір, чуємо, пробують у гущавині голоси лиш поодинокі солісти. Це він прилетів, господар, а її ще нема, вона з'явиться пізніше. Як справжній лицар і глава сім'ї, він огляне свої володіння — балку, верби — і, переконавшись, що все на місці, приготує гніздечко, заховавши його під віттями так, щоб ніякий шуліка не помітив, а після того вже зволить прибути й вона, пані солов'їха чи молоденька соловейкова наречена. Верба з віттям — то їхня планета! Там панують їхні співи й любов... (*О. Гончар*).

228. Згорніть речення.

Хай комусь аж надто елементарним чи навіть смішним може видатись світ, із якого ми вийшли, а для нас він був і буде джерелом роздумів, бо ми жили там, де все, як нам здається, було ближче до самого себе, до природи, до трав, до неба і сонця, може, навіть ближче до речей складних, до витоків гармонії, що їх так нервово й болісно шукає людина сучасна... (*О. Гончар*).

 229. Проаналізуйте уривки з роману Олеса Гончара «Твоя зоря». Уставте пропущені прикметники, які відповідають характерові тексту, його жанровим і стилістичним особливостям.

Чомусь саме терен тут розрісся, ... деревце нашого краю.

Навесні він таким ... цвіте, а в дні ... , коли осінь обснує Романівщину ... павутинням, і повітря в усі сторони світу стане ... безмежно ..., і така ... тиша стоятиме над степом, цей нічний терен тоді туманно ягідками синіє в ... росі, і кожна росинка в ці ... ранки висітиме довго, задумливо, — уже й сонце підбилось, а вона все не падає, тримається посеред павутиння та колючок, поблискує звідти до вас, мов чиясь ... забута сльоза.

Д о в і д к а. Найколючіше, біленьким, вересневім, срібним, прозорим, лагідна, в рясній, прощальна.

230. I. Побудуйте із поданих речень текст. Знайдіть речення, що виступає зачином, потім розташуйте інші речення.

II. Продовжте текст, зберігаючи авторську тональність.

1. Можна ідеально знати граматику чужої мови і все ж, як кажуть, говорити «з акцентом».

2. Звуки — це щось надзвичайно своєрідне в мові, її жива плоть і кров.

3. Дуже важко побороти в собі навик вимовляти чужі звуки по-своєму.

4. Тому перейняти звуки іншої мови часом буває не легше, ніж збагнути правила відмінювання й дієвідмінювання.

5. Наприклад, подекуди в західних областях України можна почути такий твердий [л], що сприймається майже як [в].

6. Хто добре знає живу українську мову, не стане заперечувати, що навіть у жителів різних місцевостей нашої держави той самий звук може вимовлятися по-різному (*А. Матвієнко*).

 231. Прочитайте уривок із книги Григорія Клочека «Ліна Костенко». Визначте кількість мікротем у пропонуваному тексті. Знайдіть ключові слова. За допомогою яких мовних засобів автор висловлює своє ставлення до порушеного питання?

Серед багатьох дефініцій* мистецтва звертає на себе увагу визначення, що належить Льву Толстому: «Мистецтво — це людська діяльність, яка полягає в тому, що одна людина певними зовнішніми знаками свідомо передає іншим пережиті нею почуття, а інші люди заражаються цими почуттями й переживають їх».

Звичайно ж, нема поетів, які б не писали про любов — вже надто значиме місце вона займає у спектрі людських почуттів. Кажуть, здатність до любові є мірилом людської душі. Любов підносить, ошляхетнює людину навіть тоді, коли несе страждання.

Почуття любові, можливо, як ніяке інше, прагне висловлення. Ось чому кохання дуже часто дає поштовх до творчості,

до самовираження. Скільки написано творів, у які поети намагалися вкласти всю силу свого почуття! Здається, що всі можливі нюанси любовних почуттів уже зафіксовано в поетичному слові.

Може виникнути запитання: вже так багато написано прекрасних поезій про любов, але з'являються все нові й нові твори; то чи ж не загрожує самоповторення, яке свідчитиме про вичерпування теми?

Кожна «вічна» загальнолюдська тема — а тема кохання є саме такою — має різні рівні мистецького вираження: від примітивного, по суті псевдохудожнього (як правило, такі твори належать до так званої «масової» літератури) до високохудожнього.

Поезії Ліни Костенко з аналізованої теми є класикою української любовної лірики.

Складаймо професійне портфоліо

232. І. Прочитайте текст за обраним вами напрямом. Виділіть у ньому «золоте ядро» змісту. Складіть конспект, тези й план прочитаного тексту.

1. Природничо-математичний напрям

Національний медичний університет — провідний навчальний, науковий та лікувально-профілактичний центр України, якому в 2011 році виповнюється 170 років. Університет щороку випускає близько 1000 кваліфікованих спеціалістів для незалежної України, країн Європи, Азії, Африки, Близького Сходу, Південної Америки. Національний медичний університет широко відомий завдяки праці видатних учених, наукові розробки яких виконані на рівні світових стандартів і широко впроваджуються в практику охорони здоров'я населення.

Сьогодні університет — це насамперед високопрофесійний науково-педагогічний колектив, один із найпотужніших у вищій медичній школі України, який об'єднує 11 факультетів, 80 кафедр, де працює близько 1200 викладачів. Серед них: 32 дійсних члени та члени-кореспонденти державних академій наук України та 32 — громадських академій наук України, 28 — зарубіжних академій, 33 — міжнародних наукових організацій та асоціацій, 55 лауреатів Державної премії України та іменних премій, 59 заслужених діячів науки і техніки України, заслужених працівників освіти, заслужених лікарів, заслужених винахідників України. Викладання ведуть понад 145 професорів, 170 докторів наук, 298 доцентів, 683 кандидати наук.

Національний медичний університет (Київ)

Національний медичний університет заснований у 1841 році як медичний факультет університету св. Володимира. Першим професором і деканом був учень великого М. І. Пирогова, талановитий хірург і офтальмолог професор В. О. Караваєв.

Всесвітнє визнання знайшли такі видатні досягнення корифеїв університету, як створення вчення про цитоархітекtonіку головного мозку та опис гігантських пірамідних клітин його кори (В. О. Бец); перший у світі прижиттєвий опис тромбозу коронарних артерій та інфаркту міокарда (В. П. Образцов, М. Д. Стражеско); розробка іонної теорії, біоелектричних явищ у живих тканинах (В. Ю. Чаговець) та багато інших.

У стінах університету проведено пріоритетні розробки в багатьох напрямках медичної науки: одержано і застосовано першу протидифтерійну лікувальну сироватку (О. Д. Павловський); впроваджено вільну пересадку шкіри, слизової оболонки (О. С. Яценко, К. М. Сапезько, О. Ф. Шимановський); створено першу в світі експериментальну модель аутоімунного процесу (В. К. Ліндеман); розроблено і випробувано електроенцефалографію (В. В. Правдич-Неминський) та здійснено багато інших видатних наукових і клінічних розробок.

У 1920 році на базі медичного факультету університету св. Володимира, жіночого медичного інституту та медичного факультету Українського державного університету була створена Київська державна медична академія, перейменована в кінці 1921 року в Київський медичний інститут, що мав медичний і стоматологічний факультети. В 1954 році збудовано морфологічний корпус. Санітарно-гігієнічний і фізико-хімічний корпуси прийнято в експлуатацію відповідно в 1967 і 1985 роках. У 1992 році на базі Київського медичного інституту створено Український державний медичний університет. У 1993 році на базі Українського державного медичного університету було створено Національний медичний університет.

Підготовка лікарів у Національному медичному університеті здійснюється на медичному та стоматологічному факультетах, відкрито фармацевтичний та військово-медичний факультети. Працює підготовче відділення, створено медичний лицей. На факультеті підвищення кваліфікації викладачів удосконалюють підготовку фахівці з усієї України та країн СНД (www.nmu.edu.ua).

2. Технологічний напрям

Донецький національний технічний університет (ДонНТУ) — один з найбільших технічних вузів України.

Заснований у травні 1921 року, він у 1926 році був реорганізований у гірничий інститут, у 1935 році — в індустріальний, у 1960 році — в політехнічний, у 1993 році — в державний тех-

Донецький національний економічний університет

ДонНТУ — засновник вищої технічної та економічної освіти у Донбасі. На базі його структурних підрозділів створені Донбаська державна академія машинобудування (м. Краматорськ) і Донбаська національна академія будівництва та архітектури (м. Макіївка), а також ряд науково-дослідних і проектних інститутів.

До складу університету входять 6 інститутів, 25 факультетів, магістратура державного управління, 5 технікумів, підготовче відділення для іноземних громадян, кафедра військової підготовки, науково-дослідна частина, 2 проблемні лабораторії, науково-технічна бібліотека з фондом понад 1,9 млн томів, німецький читальний зал Гете-інституту, сучасний спортивний комплекс. При ДонНТУ також функціонують «Школа прав людини», «Фонд підтримки прогресивних реформ», «Спілка друзів Донецької політехніки», технопарк.

Технічний університет веде підготовку фахівців за 36 напрямками, які включають 65 спеціальностей III і IV рівнів і 17 — I рівня акредитації. На цей час в ДонНТУ навчається близько 29 тис. студентів та слухачів.

Вперше в Україні Донецький національний технічний університет розробив концепцію і створив технічні факультети із викладанням спеціальних дисциплін іноземними мовами. Один із них, німецький технічний, створений у 1992 році спільно з Магдебурзьким університетом за підтримки фірми «Сіменс», визнаний еталонним пілот-проектом DAAD.

На основі багаторічної теоретичної і експериментальної діяльності склалися 10 відомих в Україні та за її межами наукових шкіл у галузях: геологія, геодезія, гірництво, металургія і металознавство, електромеханіка й автоматизація, енергетика і електротехніка, хімічна технологія та екологія, комп'ютерна інженерія та економіка. За останні роки роботи вчених ДонНТУ відзначені шістьма Державними преміями України. Результати двох фундаментальних досліджень професорів М. П. Зборщика і Д. О. Дюдкіна зареєстровані як наукові відкриття.

нічний університет, а у 2001 році університету надано статус національного.

За майже столітню історію ВНЗ підготував близько 134 тис. фахівців, у тому числі 2350 — іноземних, для 65 країн світу. Серед випускників ДонНТУ — керівники країни, регіонів, міністерств, промислових підприємств, відомі державні і політичні діячі, вчені.

Традиційно Донецький національний технічний університет приділяє велику увагу розвитку творчих здібностей студентів шляхом залучення їх до наукової роботи. За показниками науково-дослідної роботи студентів ДонНТУ багато років займає передові позиції в країні. Якість інженерної підготовки двічі відзначалася і на світовому рівні: на всесвітніх конгресах з інженерної освіти у 1995 році — бронзовою медаллю, а у 2000 році — срібною медаллю. У 2008 році за підсумками Всеукраїнських олімпіад, у яких брали участь 64 технічні вузи, студенти університету впевнено здобули перше місце, отримавши 30 призових місць. Це один з найкращих показників серед вузів України.

У навчальний процес впроваджено понад 1800 комп'ютерних місць. Створена одна з найбільш розвинених в Україні корпоративна комп'ютерна мережа. Вона поєднує понад 1800 комп'ютерів і понад 25 серверів, розташованих у 10 навчальних корпусах. Мережа має вихід в Інтернет через 2 зовнішніх канали. У найбільш насичених комп'ютерною технікою корпусах прокладені оптико-волоконні лінії зв'язку. ДонНТУ виступив співзасновником і активним учасником Національної телекомунікаційної мережі навчальних та наукових закладів України «УРАН», будучи регіональним координатором цієї мережі у Донбасі (donntu.edu.ua).

3. Суспільно-гуманітарний (економічний) напрям

2006 року Київському національному економічному університету виповнилося 100 років.

Свій 90-річний ювілей університет зустрів у ранзі державного економічного. Його визнали органи державної влади та державного управління, установи і заклади, ринкові структури, інші вузи України, близького і далекого зарубіжжя. До вчених вузу почали постійно звертатись за консультаціями ділові кола України, керівники та спеціалісти підприємств і організацій.

Якісні і кількісні зміни перетворили університет в елітний вуз, визнаний лідер економічної освіти в Україні, своєрідний навчально-науково-видавничий комплекс. У структурі університету було створено Науково-дослідний інститут економічного розвитку, Центр магістерської підготовки, Український інститут розвитку фондового ринку, Українську асоціацію маркетингу, Українську фінансово-банківську школу.

Багаторічний довід науково-дослідної роботи, тісний зв'язок вчених університету з науковими установами

Київський національний економічний університет

України і зарубіжних країн забезпечили формування університетських наукових шкіл з бухгалтерського обліку, аудиту та аналізу; кредиту, банківської справи і грошового обігу; державних фінансів і податків; статистики; економічної теорії; економіки підприємств і форм господарювання.

Широкі творчі зв'язки налагодив університет із вузами Німеччини, Великобританії, Австрії, Канади, Франції, США, Голландії, а також став активним співучасником європейських програм TESIS, INTAS, TEMPUS.

Київський національний економічний університет сьогодні — найбільший в Україні навчальний економічний заклад, визнаний у своїй державі та у світі центр підготовки економістів, менеджерів та правознавців.

Саме тому Міністерство освіти і науки України поклало на КНЕУ функцію науково-методичного координатора підготовки економістів і менеджерів у нашій державі.

У цих закладах навчається понад тридцять тисяч студентів. Тільки в Києві їх навчає 12 дійсних членів Національної академії наук України і галузевих академій, 123 професори, доктори наук і 520 кандидатів наук, доцентів.

До складу університету поряд із базовим закладом як структурні підрозділи ввійшли Криворізький економічний інститут, Кримський економічний інститут, Криворізький і Сімферопольський коледжі, Київський економічний коледж, Київський коледж інформаційних систем і технологій, які діють за Статутом університету. При університеті функціонують і забезпечують свою діяльність на повному самофінансуванні Український інститут розвитку фондового ринку, Українська фінансово-банківська школа, філіал Міжнародного Християнського університету (м. Відень). В університеті, крім факультетів, кафедр, інститутів, коледжів, центрів як структурні підрозділи діють школи, відділи, бібліотека, господарські та виробничі осередки, видавництво, архів, спортивний комплекс, студентське містечко, служба охорони та інші структурні підрозділи, які обслуговують навчальний процес і наукові дослідження та забезпечують життєдіяльність вузу (www.kneu.kiev.ua).

Комунікативний практикум

II. Перекажіть вибраний вами текст, спочатку користуючись планом, потім тезами й нарешті — конспектом. Під час якого з переказів ви відчували найменші труднощі?

Бібліографічне бюро

Томан І. Мистецтво говорити. — К.: Політвидав України, 1989.

Учіться висловлюватися / П. І. Білоусенко, Ю. О. Арешенков, Т. М. Віняр та ін. — К.: Рад. школа, 1990.

Полеміка у професійному спілкуванні. Полемічні прийоми. Етика полемічної майстерності

Істина народжується в суперечці.

Сократ

- ! 233. І. Розгляньте схему. Використовуючи її, розкажіть про різновиди суперечки.

Кроки до успішного спілкування

II. Прочитайте текст. Визначте стиль і тип мовлення. Доведіть свою думку. Випишіть ключові слова з тексту й обґрунтуйте їх роль у розкритті змісту. Сформулюйте запитання для однокласників за змістом прочитаного.

У професійному спілкуванні часто виникають ситуації, коли під час обговорення певного питання або проблеми необхідно відстоювати свій погляд, свою думку, тобто сперечатися. Не викликає заперечення й теза про те, що в полеміку необхідно

вступати заради з'ясування істини, зіставлення різних поглядів. Таким чином, щоб вийти переможцем із суперечливої ситуації, необхідно володіти полемічною майстерністю.

Зміст поняття *полемічна майстерність* включає знання предмета суперечки та її різновидів, дотримання основних вимог культури суперечки, вміння доводити висунуту тезу і спростовувати думку опонента за допомогою вагомих аргументів, використовувати полемічні прийоми й протистояти прийомам противника.

Отже, полеміка — це наука переконувати, яка вчить підкріплювати думки переконливими і незаперечними доказами, науковими аргументами.

У діловому спілкуванні полеміка часто виникає спонтанно, до того ж у ній можуть одночасно брати участь кілька осіб, і у кожного своя думка. Якщо ніхто не візьме на себе роль організатора обговорення, воно може перетворитися у звичайну сварку.

Певний порядок ведення полеміки дисциплінує її учасників, дає змогу знайти істину в суперечці. Зазвичай полеміка проводиться в такій послідовності:

1. Ведучий називає тему обговорення, представляє його учасників.
2. Виступ першого опонента з переконливою промовою.
3. Запитання до нього.
4. Виступ другого опонента зі спростуванням або запереченням.
5. Запитання до нього.
6. Заключний виступ першого опонента.
7. Переконливий виступ другого опонента.
8. Запитання до нього.
9. Виступ першого опонента зі спростуванням чи запереченням.
10. Запитання до нього.
11. Заключний виступ другого опонента.
12. Оцінка експертами обґрунтованості позицій кожного опонента.
13. Ведучий підсумовує обговорення.

І не забувайте, що перевага в полеміці виявляється на боці того, хто не тільки глибше і всебічно знайомить з проблемою, але й протистоїть хитроцям і забороненим прийомам, тобто володіє культурою ведення полеміки (3 кн. «Риторика»).

III. Дайте відповіді на запитання за текстом.

1. Чи доводилося вам брати участь у полеміці? Чи виникали у вас труднощі у відстоюванні власних думок?
2. Які засоби використовують полемісти, прагнучи довести правильність висунутих тверджень і переконати в цьому опонента?

3. Чому, на вашу думку, саме такий сценарій проведення полеміки сприятиме ефективному обговоренню проблеми й винайденню спільного для обох сторін рішення?

Кроки до успішного спілкування

234. І. Прочитайте текст. Випишіть назви полемічних прийомів, сформулюйте визначення, запам'ятайте особливості кожного з них. Складіть 6—7 запитань за змістом тексту для своїх однокласників.

Щоб захистити свою точку зору і спростувати думку опонента, учасники суперечки використовують різні полемічні прийоми.

Ефективним засобом вважається застосування гумору, іронії, сарказму. Вони є обов'язковими психологічними елементами суперечки, посилюють полемічний тон, емоційний вплив на опонента, допомагають розрядити напруження, створюють певний настрій при обговоренні гострих питань, допомагають досягти успіху.

Іронічне чи жартівливе зауваження чи запитання може збентежити опонента, поставити його у скрутне становище, а подекуди і зруйнувати ретельно вибудовані докази.

Поширеним є прийом «доведення до абсурду, нісенітниця». Суть цього прийому — показати неправдивість тези чи аргументу, оскільки наслідки його суперечать дійсності.

Досить часто в полеміці застосовується «прийом бумеранга». Прийом полягає в тому, що теза чи аргумент повертається проти тих, хто висловив. При цьому сила удару збільшується.

Існує ще один прийом — атака запитаннями. Його мета — створити для опонента скрутну ситуацію, змусити його захищатися, виправдовуватися, створити найбільш сприятливі умови для суперечки.

Найбільш дійовим прийомом є спростування тези, критика доказів. Наприклад, професор І. М. Вихров із роману Л. Леонова «Русский лес», читаючи лекцію студентам-першокурсникам, вирішив розповісти їм про давню і затяжну суперечку:

«Вам, майбутнім працівникам лісу, вручають ключі від зеленої скарбниці нашої вітчизни, вам належить розібратися в плутанині лісних теорій і справедливо оцінити деякі з них, підсолоджені медом солодких сновидінь».

І спростовуючи теорію опонентів про лісове благополуччя, Вихров навів викривальні факти: «Вас будуть переконувати, що вирубка проводиться нижче річного приросту. Не вірте їм: приріст вони вираховують із загальної кількості лісів, враховуючи необжиті простори тайги в Сибіру, де ліс донині гние в корені. Споконвіку вихвалялися ми лісами на Єнісеї та Обі, а рубали під Тулою й Рязанню».

Менш ефективним прийомом є критика доказів опонента. Підкреслюючи неправдивість чи необґрунтованість аргумен-

тів, полеміст наводить слухача на думку, що висунута теза не доведена. Інколи полемісти, щоб показати помилковість тези опонента, просто відкидають його докази і розвивають свої ідеї. Але не можна відкидати чужих аргументів без доказів їх невідповідності (За Н. Голуб).

II. Перегляньте телепередачу, присвячену обговоренню суперечливих питань. Які полемічні прийоми використовували учасники передачі?

Комунікативний практикум

235. I. Прочитайте подані поради. Додайте 2—3 поради для полемістів-початківців.

Пам'ятка полемістові

1. Умій слухати співрозмовника.
2. Не підміняй емоціями аргументи.
3. Підтверджуй свої висновки точними й образними аргументами.
4. Умій говорити зрозуміло й дохідливо.
5. Не втрачай предмета суперечки в процесі обговорення.
6. Поважай погляди й переконання опонента.
7. Говори спокійно й у дружньому тоні.
8. Займай тверду позицію в суперечці.
9. Не поспішай визнати себе переможеним.

II. Виберіть одну з поданих нижче проблем для полеміки. Попередньо визначіться з позицією й поділіться на підгрупи. Кожна з підгруп висуває тезу. Прихильники кожної тези об'єднуються в команди і готуються до проведення полеміки. Для цього слід уточнити визначення всіх термінів, якими ви оперуватимете, глибоко проаналізувати проблему, дібрати аргументи і підготувати переконливу промову. Слід також подумати, завдяки яким полемічним прийомам ви зможете спростувати, заперечити або відхилити думку опонента і його критику. Не забувайте дотримуватися «сценарію» ведення полеміки.

- Чи повинні ми відмовитися від експериментів над природою?
- Чи призведе сучасний розвиток промисловості до екологічної кризи?
- Чи кожен має приховані здібності?

Бібліографічне бюро

Препотенська М. Риторика: 10 ключових тем. Навч. посіб. — К.: ІНКОС, 2009.

Сагач Г. М. Золотослів. — К.: Райдуга, 1993.

Сагач Г. М. Риторика. — К.: Ін Юре, 2000.

Шеремет І. А. Мистецтво красиво говорити//Барви творчості. — К., 1995.

§ 13. Удосконалення правописної грамотності

Любити кого-небудь — означає бажати цій людині тільки добра.

Фома Аквінський

236. Поміркуйте. Прочитайте епіграф до теми. Чи погоджуєтеся ви з думкою відомого філософа? Висловіть власні міркування з порушеної проблеми.

Правописний практикум

237. I. Спішіть, орфографічно й пунктуаційно оформивши текст, ураховуючи чергування *у-в, і-й*.

Людина починається з любові. А любов виростає з дитинства.

Чарівне це слово знаємо з/малечку навчилися вимовляти його з/поміж перших слів і(й) дорожити ним як молитвою. Але не/пригадаємо тієї часиночки коли воно (у,)в/перше **засяяло** (у,в) нашій душі (і,й) наповнило її ясною хвил..ю тепла. Бо чи/ж дано запам'ятати ту благодатну мить коли білими крилами чистоти війнула над нами колискова або перший раз усмінулася нам мама коли блиснуло (у,в) небі сонце (і,й) земля постелилася для першого/най/першого крок..?

Людина починається з любові. А любов виростає з дитинства. Виростає з лагідного дотик.. маминих рук (і,й) ласкавого маминого слова з тихої колискової і **яскравої** веселки в небі з квітки та вишні або яблуні під вікном бо в квітці (і,й) (у,в) дереві так багато добра до людини що раз торкнувшись цнотливої дитячої душі воно (у,в)продовж цілого життя зоріє як не/опалима купина (За Я. Гояном).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте основну думку тексту. Відповідь запишіть одним реченням.
2. Затранскрибуйте виділені слова.
3. Накресліть схему останнього речення.
4. Продовжіть текст, зберігаючи стиль і авторську тональність.

Живе поезія у мові

238. I. Прочитайте виразно вірш Дмитра Павличка. Які порівняння використовує поет? З якою метою?

II. Поясніть уживання розділових знаків при порівняльних зворотах.

Дзвенить у зорях небо чисте,
Палає синім льодом шлях.
Неначе дерево безлисте,
Стоїть моя душа в полях.

Як надійшла щаслива доля,
Збудила весняну снагу,
Моя душа, немов тополя,
Заледеніла на снігу.
Як надійшла любов справдешня,
Хлюпнула пригорщу тепла,
Моя душа, немов черешня,
Понад снігами зацвіла.
Як надійшла і засіяла
Та дружба, що живе в літах,
Моя душа над снігом стала,
Неначе яблуна в плодах.

239. Спишіть текст, опускаючи ризик і розставляючи пропущені розділові знаки. Поясніть написання не з різними частинами мови. Обґрунтуйте вживання розділових знаків.

Рогніда полюбила князя Володимира не/сподівано після великої бурі коли в неї ні/кого й ні/чого не/лишилося у світі коли як здавалося їй уже краще було й не/жити. Тоді перед нею з'явився той, кого вона напередодні тільки не/навиділа й проклинала хто вбив її батька й братів але хто виявився набагато кращим справедливішим дужчим ніж усі люди (*С. Скляренко*).

240. I. Прочитайте текст. Визначте стилістичну роль часу дієслів. Накресліть схему другого речення, поясніть уживання розділових знаків у ньому.

Ми ще зустрінемося... Зів'януть сніги, журавлі повернуться з вірю, принесуть на своїх крилах весну, густим рястом устеляться гаї та байраки, і ми зустрінемося...

Не знаю, скоро те буде чи ні, знаю тільки, що буде. Щоднини я виходжу за ворота і стою, дивлюсь-виглядаю тебе з далеких доріг. Двадцять літ, як вечірню й ранкову молитву, повторюю: ми ще зустрінемося!... (*О. Мусієнко*).

II. З якою метою автор використовує прийом кільцевого обрамлення?

Правописний практикум

 241. Перекладіть афоризми українською мовою. Запишіть їх, ставлячи пропущені розділові знаки.

1. Любить это не значит смотреть друг на друга, любить значит вместе смотреть в одном направлении (*А. де Сент-Екзюпері*). 2. Любовь без уважения далеко не идёт и высоко не поднимается это ангел с одним крылом (*О. Дюма-син*). 3. Любовь теорема, которую каждый день надо доказывать (*Архімед*). 4. Для любящего человека вся вселенная слилась в любимом существе (*Л. Берне*).

242. Прочитайте вірш. Визначте тип і стиль мовлення. Спишіть, уставляючи пропущені букви. Поясніть правопис виділених слів.

Поезія — то серця мова —
Надії, Віри і Любові —
Ж...ття духовного основа.
(Ні)меж, кордонів їй (не)має,
Аж до зірок дух підіймає.
Вона — мрій сонячних жар-птиця,
Наснаги чистая кр..ниця,
Поезія — пр..красний цвіт,
Що нам дарує дивосвіт.

Л. Шварло

243. Розгляньте репродукцію картини Сергія Одайника «Звуки літньої ночі». Опишіть зображену ситуацію, складіть уявний діалог між персонажами картини.

С. Одайник. Звуки літньої ночі

Бібліографічне бюро

Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання. — К.: Рідна мова, 2000.

Олійник О. Б. Сучасна українська мова: опорні конспекти. Навч. вид. — К.: Кондор, 2008.

Стаття

Просто сказане слово, що точно передає думку автора, стало й найціннішим, і найбажанішим.

Н. Іванова

244. 1. Ознайомтеся з тлумаченням поняття *стаття*.

Стаття — 1. Науковий або публіцистичний твір невеликого розміру в збірнику, журналі, газеті тощо; публікація. 2. Самостійний розділ, параграф у юридичному документі, описі, словнику тощо; пункт. 3. Розділ у документі, бюджеті, що містить назву джерела доходу або обґрунтування витрати; // Вид доходу або витрати.

 II. Прочитайте уривки зі статей. Яку проблему порушено в них?

1. Мова — це безцінний дар, яким природа наділила людину. Але цей дар особливий: він потребує ненастанної праці людини й суспільства над його вдосконаленням, дбайливого ставлення до його збереження, примноження, вилучення всього шкідливого. Недарма Максим Рильський порівнював мову із садом, у якому треба «пильно й ненастанно» полоти бур'ян. Великий поет закликав кожного не лінуватись доглядати свій сад — свою мову. Як тут не згадати Бернарда Шоу і його знаменитого героя — професора Хіггінса з п'єси «Пігмаліон»: мовознавець Хіггінс, почувши грубу, вульгарну мову в устах молодой дівчини — продавця квітів — з властивою йому різкістю і схильністю до гіпербол заявляє: «Жінка, яка видає такі потворні і жалюгідні звуки, не має права сидіти ніде... взагалі не має права жити! Згадайте, що ви — людська істота, наділена душею і божим даром роздільної мови, що ваша рідна мова — це мова Шекспіра, Мільтона і Біблії!» Застосуймо цей приклад до себе і спитаймо себе, чи розмовляємо ми мовою Шевченка, Пантелеймона Куліша, Панаса Мирного, Лесі Українки, Коцюбинського, Рильського?.. (О. Муромцева).

2. Учені кажуть, що словесна агресія зумовлена стереотипами, які перейшли до людей від далеких тваринних пращурів. Ось що спостерігали зоопсихологи: територія, на якій мешкає тварина, вважається ніби її «власністю». Якщо ж на неї посягає хтось непроханий, «господар» надзвичайно збуджується. Він кидається на зайду, вищиривши ікла. Його очі блищать, шерсть стає дибки, він щось загрозливо вигукує. Здається, ще секунда — і розірве непроханого гостя на клапті.

Але цього не буває, бо в тому немає необхідності. «Гість» сам тікає. Достеменно так у подібній ситуації поводяться й мавпи. Вони перекривляють одне одного, тупають ногами, б'ють себе кулаками в груди, щось люто вигукують. Таку поведінку зоопсихологи називають «ритуальною агресією». Це не напад, а ніби його демонстрування. «Ритуальна агресія» немов замінює власне агресію. Типовий приклад — собаче гавкання. Сам напад, коли собака кусає, буває дуже рідко. Звичайно, цього й не треба, своєї мети він досягає за допомогою «ритуальної агресії» — настовбурчивши шерсть та гавкаючи. У стані «ритуальної агресії» тварини так і роблять — вищиряють зуби, б'ють лапами об землю, тобто залякують. А як поводить себе людина, коли гнівається? Вона тупотить ногами, розмахує руками, стукає кулаком. Обличчя перекошене від люті. Навіть не усвідомлюючи того, вона ніби виконує закладену в неї програму: залякує. При «ритуальній агресії» дикі звірі клекочуть, шиплять, ревуть. Те саме робить і людина, згадаймо: коли хтось лається, то ніколи не робить цього своїм звичайним природним голосом, а неодмінно його підвищує, кричить або дуже голосно говорить, хоча той, кому це адресується, зазвичай буває поряд. Отже, робиться це не для того, щоб краще почули. Тоді для чого? У тваринному світі існує зв'язок між розмірами тварини й гучністю її «гарчання». Тож коли людина підвищує голос, вона ніби повторює модель поведінки тваринного світу: у біологічному розумінні робить це, щоб здаватися «великим і страшним». Тому й можна сказати, що, виявляючи «мовну агресію», людина уподібнюється до тварин (За В. Федоренком).

III. Яке з тлумачень слова *стаття* відповідає жанру? Сформулюйте основну думку кожного уривка.

Комунікативний практикум

IV. Уявіть, що ви редактор часопису «Мовний всесвіт». Які назви ви запропонували б для поданих статей? Підготуйте власну статтю з порушеної проблеми, пам'ятаючи про те, що вона має бути цікавою для читачів, мати елементи новизни й демонструвати авторське ставлення до проблеми.

Бібліографічне бюро

Данильцов У. Д. Українська мова. Повторюємо шкільну програму. — К.: Літера ЛТД, 2009.

Томан І. Мистецтво говорити. — К.: Політвидав України, 1989.

Стоян Л. М. Українська мова. Посіб. з орфографії і пунктуації. — К.: Наук. думка, 2005.

Твір на морально-етичну тему

Тільки щиро висловлюючись, ви можете навчитися думати.

Дж. Рескін

! 245. І. Прочитайте текст. Сформулюйте особливості кожної структурної частини твору. **Поміркуйте**. Чи відрізнятиметься структура твору-опису й розповіді від структури твору-роздуму?

Структуру тексту визначають такі частини: *тема, епіграф, вступ, основна частина, висновок*.

Тема висуває проблему, аналіз якої й повинен скласти зміст роботи. Починати роботу треба з обмірковування теми, що дасть змогу правильно відібрати матеріал, згадати факти й навести аргументи для вирішення поставленого питання.

Епіграф випереджає виклад і покликаний розкрити задум автора твору. Епіграф не обов'язковий, але його вдалий вибір здатний прикрасити роботу, додати їй глибини й більшої змістовності. Гарний епіграф свідчить про начитаність, про розуміння ідеї твору й уміння схопити головну думку. Невдалий епіграф залишає неприємне враження і впливає на оцінку роботи.

Вступ повинен бути невеликим, але таким, який привернув би увагу. Найголовніше — він не повинен бути шаблонним. Існує кілька типів вступів: *історичний* (дається характеристика відповідної епохи, аналіз її соціально-економічних, моральних, політичних і культурних відносин), *аналітичний* (уважається найбільш вирашним, тому що дає можливість відразу заявити про себе, як про особистість логічно мислячу й здатну до критичного аналізу), *біографічний* (до розкриття теми правильний ключ можуть дати відомості з біографії відомої людини), *порівняльний* (дозволяє поміркувати, згадавши про попередні здобутки, традиції), *ліричний* (є універсальним засобом, що зв'язує тему твору з особистим життєвим або духовним досвідом).

Основна частина твору являє собою розгорнутий виклад логічно вибудованого ланцюжка міркувань на поставлену тему, заснованих на системі аргументів, доказів головної думки, підкріплених фактичним матеріалом. Тема повинна бути розкрита всебічно, повно, вичерпно, тому потрібно розвивати кілька ліній міркувань, які наприкінці повинні зійтися в один концептуальний вузол. Основна частина складається з декількох зв'язаних логічно й за задумом автора змістовних

блоків, оформлених абзацами. Основна частина містить такі елементи:

- *проблемність* — визначити й розкрити проблему, що впливає із заголовка; назва теми має проходити лейтмотивом через увесь твір;
- *послідовність* — викладати думки в певному порядку;
- *самостійність* аналізу твору, *змістовність* — логіка мислення має розвиватися від конкретного до загального або навпаки;
- *глибоке розкриття теми* — заглибитися в аналіз окремих епізодів, аргументувати свої думки, використовуючи короткі та чіткі цитати;
- *стислість* — проаналізувати кілька окремих епізодів, звернувши увагу на багатство мови, ідею;
- *емоційність* — висловити те, що схвилювало, що викликало роздуми.

Висновок — це те головне, що повинно залишитися в пам'яті, коли аргументи можуть бути вже забуті. Висновок повинен бути коротким і в той же час виразним, він має звучати як завершальний акорд. Можна залишити фінал відкритим, закінчивши твір риторичним питанням. Цитата автора як висновок прийнятний для лірики, але для прози виглядає досить нецікаво.

Твір виграє, якщо дотриманий такий важливий принцип, як домірність частин. Вступ і висновок разом повинні становити не більше чверті від усієї роботи, основна частина охоплює три чверті твору (*За І. Мілевою*).

II. Прочитайте епіграф до теми. **Поміркуйте**. Чи погоджуєтеся ви з висловленою думкою? Чому?

Комунікативний практикум

246. I. Відомий французький філософ Мішель де Монтень стверджував, що *дзвінка цитата спокушає нас більше, ніж правдиве мовлення*.

Поміркуйте. Чи справді роль цитати у творі настільки вагома?

II. Спрогнозуйте теми творів, у яких можуть бути використані подані висловлювання.

1. Забудеш товариша, зоставиш у біді — даремно ти на світ рождався (*О. Довженко*). 2. Я стверджуюсь, я утверждаюсь, бо я живу (*П. Тичина*). 3. Скільки років землі — і мільярд, і мільйон, а яка вона й досі ще гарна! (*Л. Костенко*). 4. Єдина справжня розкіш — це розкіш людського спілкування (*А. де Сент-Екзюпері*). 5. Можна вибрати друга і по духу брата, Та не можна рідну матір вибирати (*В. Симоненко*). 6. Досвідом люди називають свої помилки (*О. Уайльд*). 7. Найдієвішою русійною силою людської поведінки є переконаність у тому, що добро — вершина морального багатства (*В. Сухомлинський*). 8. Всяк правду

знає, та не всяк про неї дбає (*Нар. творчість*). 9. Люди — господарі своєї долі (*В. Шекспір*). 10. Світ наш — тільки школа, де ми вчимося пізнавати (*М. Монтень*). 11. У душі кожної людини міститься мініатюрний портрет її народу (*Фрейдтаг*). 12. Лиш в праці варто і для праці жить (*І. Франко*).

Це варто знати

247. Ознайомтеся з вимогами до написання твору. Доповніть їх власними порадами для своїх однокласників.

Основні вимоги до написання твору

1. **Відповідність темі.** Автор має осмислити зміст кожного поняття, що входить у заголовок, з'ясувати коло питань, які варто висвітлити.

2. **Змістовність і лаконічність,** глибина й повнота розкриття теми. Змістовність твору досягається насамперед глибоким аналізом його ідейно-художньої своєрідності, умінням оперувати літературознавчими поняттями, використовувати літературну критику, історичні свідчення й факти.

3. **Доказовість висловленої думки,** аргументованість висунутого положення. Твір повинен бути цілеспрямованим, пронизаним головною думкою, якій підкорюються всі інші судження. Робота без основної тези й необхідних доказів перетворюється у виклад випадково збережених у пам'яті уривчастих відомостей про якогось героя або подію.

4. **План і логічність, послідовність викладу.** Від добре складеного плану залежать глибина й змістовність твору. Кожне нове положення, висунуте автором твору, повинне бути результатом попереднього, закономірно й природно впливати з нього. Твір, написаний за чітким планом, відрізняє струнка композиція, домірність частин, цілісність викладу.

5. **Самостійність мислення.** У творі повинно бути відбите власне «я» автора, його думка, знання прочитаного й здатність кваліфіковано аналізувати. Самостійність — це невід'ємна риса твору, однак автор повинен уміти судити самостійно про добуток з позицій істин, уже відомих у літературознавстві, і викладати ці судження своїми словами, так, як він їх розуміє.

6. **Оригінальність, стильова єдність і виразність оповіді.** Твір повинен відрізнитися сукупністю певних мовних засобів, що обумовлюється жанром роботи, власним відношенням автора до того, про що він пише, рівнем загального й мовного розвитку.

7. Незалежно від жанру, типу письмової роботи, індивідуальної манери оповіді, варто пам'ятати про загальні вимоги до твору:

- * **правильність і чистота** (граматична правильність мови, відповідність літературним нормам);

- *стислість* (добір слів, що передають саме ті думки, які автор хотів висловити; відсутність у реченні зайвих слів);
- *виразність* (доступність для розуміння, досконалість мови, відсутність вигадливих слів і зворотів, помилкового пафосу, стандартних висловлювань, словесних штамів, канцеляризмів тощо) (З посібника).

248. І. Пригадайте. Сформулюйте визначення понять *мораль, етика, моральний, етичний*. Чи взаємозумовлені ці поняття?

II. Зробіть висновок. У чому полягають особливості написання твору на морально-етичну тему?

→ Комунікативний практикум

III. Напишіть твір-роздум на одну з пропонованих тем.

- «Любов до батьків — основа всіх чеснот» (Цицерон).
- «...Я зрозумів одну нехитру істину. Вона в тому, щоб творити так звані дива своїми руками» (О. Грін).
- «Життя таке коротке. Поспішайте робити добро» (О. Довженко).
- «Багатством живиться лише тіло, а душу звеселяє споріднена праця» (Г. Сковорода).

■ Бібліографічне бюро

Крилаті вислови в українській літературній мові: Афоризми. Літературні цитати. Образні вислови/ А. П. Коваль, В. В. Коптілов. — К.: Вища школа, 1975.

Шеремета Л. В., Шеремета О. В. Латинь на кожен день: Словник латинських афоризмів, літературних цитат, наукових термінів, приказок, прислів'їв, фразеологізмів. — Івано-Франківськ: Облдрукарня, 2005.

§ 14. Повторення наприкінці року

І все на світі треба пережити.
І кожен фініш — це, по суті, старт.
І наперед не треба ворожити,
і за минулим плакати не варт.

Л. Костенко

249. Поміркуйте. Прочитайте епіграф до теми. Як ви розумієте слова Ліни Костенко? Чим вони співзвучні вам як випускникам школи?

Живе поезія у мові

 250. І. Прочитайте уривок із листа Честерфільда до сина. Сформулюйте основну думку і запишіть. **Поміркуйте.** Чому автор листа використовує наказовий спосіб дієслова?

Любий мій хлопчику! Будь розумніший за інших, але нікому не показуй цього. Честолюбство ж людини розумної і порядної

в тому, щоб виділитися серед інших добрим іменем і бути повноцінним за свої знання, правдивість і шляхетність — якості, котрі ніде не можна купити, які може набути лише той, у кого розумна голова і щире серце.

II. Прочитайте виразно вірш Вадима Крищенка. Чи можна його вважати листом до сина?

Мій любий сину, бійся нічиїх,
Вони завжди безликі і холодні,
Нагадують мені вчорашній сміх,
Який сльозу викочує сьогодні.

Іди на виграш у життєвій грі,
Напружуй думку, хист і власні м'язи,
Ціляй свій м'яч у кут німих воріт,
Хоч попаде туди він не відразу.

III. Знайдіть у текстах звертання. Поясніть уживання розділових знаків при звертаннях.

Антисуржик

251. Прочитайте вислови у правому стовпчику, складіть і запишіть із ними речення.

Пробачте мене
Дотримати слово
Опанувати професією
Відправити по пошті
Радіти успіху
Зайшов по справі
Вдячний альма матері

Пробачте мені
Дотримати слова
Опанувати професію
Відправити поштою
Радіти з успіху
Зайшов у справі
Вдячний альма матер

Д о в і д к а. *Альма мáтер* — шаноблива назва навчального закладу для тих, хто в ньому навчався або навчається.

252. I. Прочитайте текст. Визначте стиль. Доберіть заголовок, що відповідатиме темі чи основній думці висловлювання.

У Марійки був той особливий, радісний і водночас тривожний настрій, передчуття ще невідомого щастя, коли дівчина дивиться на все навколишнє закоханими очима і коли свою юність відчуваєш, як **нестримний** високий політ.

Закінчився останній екзамен, та напружений і піднесений настрій, яким жила в ці дні школа, не розвіявся. Навпаки, **попереду** ще був останній випускний вечір, вручення **атестатів** і медалей, прощання з учителями, з подругами і товаришами.

Треба було виходити на іншу дорогу, **назавжди** залишивши за собою шкільний поріг.

Марійка повільно йшла довгим коридором.

«Ось і все! — билася радісна й водночас сумна думка. — Все! Прощай, школо!»

З ніжним смутком дивилася тепер дівчина на такі знайомі фікуси в діжках під стінами, на стінгазети з кольоровими заголовками, намальовані дитячими руками карикатури. Ось у куточку вікно з широчезним підвіконням. Як зручно було обговорювати з подругами тут якусь шкільну подію!

Шкільні події, уроки, вчителі, світле дитинство — прощайте!

Як усі чекали цього дня, чекали закінчення школи! Чому так щемить серце, чому зворушливий тихий смуток набігає легкою хмаркою? Жаль чудесних шкільних років, вони не повторяться ніколи. Не повернеться дитинство — відшуміло воно, відлетіло, як пташина зграйка.

Прийшла юність — теж чудесна, теж крилата, а все ж таки чомусь жаль того, що минуло **назавжди** (О. Донченко).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Випишіть ключові слова, що забезпечують послідовність викладу змісту.
2. Поясніть написання виділених слів.

Комунікативний практикум

III. Розкажіть про яскраву подію з життя вашого класу.

253. Розгляньте фотоілюстрації. Побудуйте за ними цікаву розповідь.

Живе поезія у мові

254. I. Прочитайте виразно вірш Ліни Костенко. Які спогади він у вас викликав?

Звичайна собі мить. Звичайна хата з комином.
На росах і дощах настояний бузок.

Оця реальна мить вже завтра буде спомином,
а **післязавтра** — казкою казок.

А через **півжиття**, коли ти вже здорожений,
ця **нереальна мить** — як сон серед садів!

Ця тиша, це вікно, цей погляд заворожений,
і навіть той їжак, що в листі шарудів.

II. Проаналізуйте вірш у такій послідовності:

1. Визначте тему й основну думку.
2. Якими засобами забезпечується зв'язність і цілісність тексту?
3. Які ще ознаки тексту можна виявити у вірші? Аргументуйте свої міркування.

III. **Поміркуйте.** Що означає слово *здорожений*? З якою метою автор використовує вказівні займенники?

IV. Виконайте синтаксичний розбір першого речення.

V. Поясніть правопис виділених слів.

VI. Доберіть фотоілюстрації до вірша з Інтернету.

Правописний практикум

255. I. Прочитайте виразно вірш. Спишіть його, розставляючи пропущені розділові знаки.

НЕ ЗАПІЗНИСЬ...

Перед негодою не гнись
І перед радістю будь гідним.
Щоб стати долі сином
рідним

Прощу тебе не запізнись!

Не запізнись в своїм саду
Плекать калину мов дитину
Щоб у скрутну життя годину
Твою розрадила біду.

Не запізнись писати листи
Із щастям ніжного кохання,
З відлунням першого
спіткання

І небажанням самоти.

Не запізнись в серпневу ніч
Що зорі палить без упину
Знайти себе свою стежину
У лабіринті протиріч.

О. Андриєнкова

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Випишіть слова з орфограмою «Правопис не з різними частинами мови».
2. Визначте спосіб дієслів. **Поміркуйте.** З якою метою поетеса використовує дієслова наказового способу?
3. Запишіть фонетичною транскрипцією слова *відлуння*, *спіткання*.
4. Визначте розряд ужитих у тексті займенників.

Бібліографічне бюро

Данильцова У. Д. Українська мова. Повторюємо шкільну програму. — К.: Літера ЛТД, 2009.

Стоян Л. М. Українська мова. Посіб. з орфографії і пунктуації. — К.: Наук. думка, 2005.

Ющук І. Практикум з правопису української мови. — К.: Освіта, 2006.

Перевірмо себе

Перший блок

Тестові завдання

1. Визначте, який варіант відповіді є нормативним до словосполучення **занимать должность**:

- А займати посаду;
- Б заслуговувати посаду;
- В обіймати посаду;
- Г одержувати посаду.

2. У реченні **Рідна мово, перше слово ти в устах моїх плекала...** (Б. Стельмах) числівник виступає в ролі:

- А підмета;
- Б присудка;
- В означення;
- Г додатка.

3. Укажіть односкладне неозначено-особове речення:

- А Люблю весну (В. Сосюра);
- Б Мова — тонкий інструмент (Б. Антоненко-Давидович);
- В Весною в селі встають рано (Гр. Тютюнник);
- Г За правду, браття, єднаймося щиро! (Леся Українка).

4. Укажіть речення з відокремленою уточнювальною прикладкою (на місці (?) в одному з речень має стояти кома):

- А Спробуйте забити слона (?) або гіпопотама голими руками! (Остан Вишня);
- Б Прилетів до нас здалека чорногуз (?) або лелека (М. Адаменко);
- В Сипнули врозтіч галки (?) чи ворони (Л. Костенко);
- Г Весна й зима на терезах (?) або на гойдалці примхливій (М. Рильський).

5. Для поєднання частин складносурядного речення вживають такі сполучники:

- А причинові;
- Б еднальні;
- В мети;
- Г способу дії.

6. Серед наведених речень визначте складносурядне:

- А Сонце не тільки сяяло, а й по-справжньому гріло (Я. Гримайло);
- Б А місяць пливе оглядати і небо, і зорі, і землю, і море (Т. Шевченко);

В Не лише силою треба боротись, а й умінням (*З книги*);

Г А літо йде полями і гаями, і вітер віє, і цвіте блакить (*А. Малишко*).

7. Визначте речення, що відповідає поданій характеристиці: **складно-підрядне речення з послідовною підрядністю**:

А Хоч проживи сто і двісті років, Київ пізнати повністю неможливо, бо в кожного він свій, особливий, самотній, неповторний (*А. Камінчук*);

Б Ніколи я не знав, як тяжко жить без солов'я, що в пісні аж тремтить тільцем своїм маленьким (*М. Рильський*);

В Доволі малої іскринки бува, щоб просвітлила людська голова, щоб нас охопила турбота не тільки про хліб та роботу (*А. Григорук*);

Г Коли до тебе прилечу, засяє в сонці все навкруг, як після теплового дощу в росі важкій зелений луг (*Д. Павличко*).

8. Укажіть серед наведених речень складне безсполучникове:

А Для неї кожен крок — тяжка робота (*М. Руденко*);

Б Наш батько — з тих, що умирали перші (*Л. Костенко*);

В Але барвінку вже ніде нема — палає світ в кульбабиній пожежі (*М. Руденко*);

Г Праворуч — сад, криниця, стайня і позолочена важка карета (*В. Шевченко*).

9. Визначте серед наведених речень складне речення з сурядністю й підрядністю:

А Я вважаю, що педагог не повинен допускати ніяких недоліків, і наші учні не повинні думати, що вони мають право на недоліки (*З газети*);

Б Сонце вже ховалося за гори, хоч було ще не пізно (*Леся Українка*);

В Трохи згодом над чорною хмарою лісу за Дніпром почало ясніти й червоніти, ніби десь далеко займалась пожежа (*І. Нечуй-Левицький*);

Г Коли літнього ранку приходжу до тихого озерця, де на підрум'яненому сонцем плесі срібляться лілії, мене завжди охоплює якесь незвичне почуття (*Є. Шморгун*).

10. Укажіть складне речення, між частинами якого на місці (?) не ставиться кома:

А Небо густе затяглося хмарами (?) і на землю впав темний теплий вечір (*В. Малик*);

Б За вікном ішли росяні ранки (?) і падали перламутри (*М. Хвильовий*);

В Золотіє вечірня тополя (?) й дивним світом горять небеса (*М. Луків*);

Г Прилинув вітер (?) і в нічній хатині він про весняну волю заспівав (*Леся Українка*).

11. Визначте речення, у якому перед словом як ставиться кома:

А Місто (?) як сад;

Б Франко знав і любив народну пісню (?) як учений, демократ, патріот (*М. Рильський*);

В Мати виходить у синій хустині із дому і тихо зника (?) як бджола в золотому степу (*Б. Олійник*).

Г На заході півнеба охопили нерухомі заграви, дощ лив (?) як з відра.

12. У реченні *Сім'я без дітей — дім без майбутнього* (*Н. Зубицька*) тире ставиться:

А на місці пропущеного члена речення;

Б перед присудком із заперечним значенням для його смислового вираження;

В коли підмет і присудок виражені іменником у називному відмінку;

Г перед присудком із порівняльним значенням для його смислового вираження.

13. Укажіть складне речення, між частинами якого не ставиться кома (розділові знаки пропущено):

А А літо йде полями і гаями (?) і вітер віє і цвіте блакить (*А. Малишко*);

Б А за вікном лютує шторм (?) і сльози сліплять очі (*М. Луків*);

В На Україну подивлюсь (?) і любо серце одпочине (*Т. Шевченко*);

Г Достигла нива колосиста (?) і зріють яблука в саду (*М. Терещенко*).

14. Позначте складне речення, між частинами якого не ставиться кома (розділові знаки пропущено):

А Реве Дніпро (?) й лани широкополі медами пахнуть, колосом шумлять (*А. Малишко*);

Б І всі ми, як один, підняли руки вгору (?) і тисяч молотів о камінь загуло (*І. Франко*);

В Насунула сивая хмара (?) і сніг, наче з торби, посипав (*Дніпрова Чайка*);

Г Довго громи гуркотіли (?) і блискавка в хмарах вилась (*Б. Грінченко*).

15. Укажіть складне речення, між частинами якого ставиться тире (розділові знаки пропущено):

А Намучене серце бажало спочину (?) давно у душі я спокою не чув (*Б. Грінченко*);

Б Не голосні мої пісні (?) вони лунають, мов у сні (*Б. Лепкий*);

В Вгору стежка твоя (?) я спускаюся з гори (*Дніпрова Чайка*);
Г Довго громи гуркотили (?) і блискавка в хмарах вилась (*Б. Грінченко*).

16. Визначте складне речення, між частинами якого не ставиться кома (розділові знаки пропущено):

А Сіявся дрібний холодний дощ і обрій танув у брудно-сірій намітці (*З. Тулуб*);

Б Зима пронизує кордони і неба озеро бездонне затвердне у плиткий граніт (*В. Виноградов*);

В Золотіє вечірня тополя й дивним світом горять небеса (*М. Луків*);

Г Біля ніг зелено кучерявиться барвінок і бує оксамитове безмежжя трав (*В. Пустовіт*).

17. Укажіть складне безсполучникове речення, між частинами якого ставиться тире (розділові знаки пропущено):

А Дивовижний настав час ніхто нікого не хоче слухатися (*Ю. Мушкетик*);

Б Сонечко блищить і горить гаї розвиваються садки зацвітають (*Марко Вовчок*);

В Сонце сховалось за хмару чекай за кілька годин грози (*Нар. творчість*);

Г Реве та стогне Дніпр широкий сердитий вітер завива (*Т. Шевченко*).

18. Визначте речення, у якому ставиться двокрапка (розділові знаки пропущено):

А Прокинувся ліс тихий шелест пішов по ньому (*Панас Мирний*);

Б Сніг іскрився бризжав живою веселкою дітвора перегукувалася (*Ю. Збанацький*);

В Природа віками стверджує найголовнішу свою мудрість ніщо у світі не переважить ціни життя (*В. Калина*);

Г Ще сонячні промені сплять досвітні вогні вже горять (*Леся Українка*).

19. Укажіть речення, у якому ставиться двокрапка:

А На білу гречку впали роси веселі бджоли відгули (*М. Рильський*);

Б Вітер війнув листя жовте з клена полетіло (*П. Тичина*);

В Одним заспокоюю себе у мене ще буде така можливість (*В. Канівець*);

Г Та весну змінює літо потім осінь настає (*П. Дорошко*).

20. Позначте безсполучникове складне речення, між частинами якого на місці (?) ставиться двокрапка:

А Квітень виправдав свою назву (?) весело гомоніли струмки, сніг розтанув (*Ю. Збанацький*);

- Б** Зійшли сніги (?) земля відкрилась небу (*В. Бровченко*);
В Світить з блакиті сонце (?) зеленіють гори (*О. Гончар*);
Г Сонце впало на жовту хмарку (?) обрій полум'ям запалав (*В. Симоненко*).

21. Визначте правильне пояснення вживання тире в реченні *Людина без пам'яті — перекотиполе на бурхливих вітрах часу, ледь помітна пір'їнка на протягах історії* (*П. Загребельний*):

- А** на місці пропущеного слова у неповному реченні;
Б на місці пропущеного дієслова-зв'язки в складеному іменному присудку;
В між частинами безсполучникового складного речення;
Г при відокремленій прикладці.

22. Укажіть варіант речення, у якому правильно розставлено розділові знаки:

А Рівень розвитку рідної мови відображає рівень розвитку нації; словник — це те, що нація знає про світ, а граматика — це те як вона про це говорить (*В. Винниченко*);

Б Рівень розвитку рідної мови відображає рівень розвитку нації — словник — це те, що нація знає про світ; а граматика — це те, як вона про це говорить (*В. Винниченко*);

В Рівень розвитку рідної мови відображає рівень розвитку нації: словник — це те, що нація знає про світ, а граматика — це те, як вона про це говорить (*В. Винниченко*);

Г Рівень розвитку рідної мови відображає рівень розвитку нації словник — це те, що нація знає про світ, а граматика — це те, як вона про це говорить (*В. Винниченко*).

23. Укажіть варіант речення, у якому правильно розставлено розділові знаки:

А Чиста математика — це така дисципліна, у якій ми не знаємо про що говоримо, і не знаємо, чи істинне те, що говоримо (*Б. Рассел*);

Б Чиста математика — це така дисципліна, у якій ми не знаємо, про що говоримо і не знаємо, чи істинне те, що говоримо (*Б. Рассел*);

В Чиста математика — це така дисципліна, у якій ми не знаємо, про що говоримо, і не знаємо, чи істинне те, що говоримо (*Б. Рассел*);

Г Чиста математика — це така дисципліна, у якій ми не знаємо про, що говоримо, і не знаємо чи істинне те, що говоримо (*Б. Рассел*).

24. Укажіть варіант речення, у якому правильно розставлено розділові знаки:

А Лише бувало розплющиш очі — ласкавий світ б'є в вікно, у шибку зазирає веселий ранок, озивається лагідний материн голос (*К. Гордієнко*);

В Лише, бувало, розплющиш очі — ласкавий світ б'є в вікно у шибку зазирає веселий ранок, озивається лагідний материн голос (*К. Гордієнко*);

В Лише, бувало, розплющиш очі — ласкавий світ б'є в вікно, у шибку зазирає веселий ранок, озивається лагідний материн голос (*К. Гордієнко*);

Г Лише, бувало, розплющиш очі: ласкавий світ б'є в вікно, у шибку зазирає веселий ранок, озивається лагідний материн голос (*К. Гордієнко*).

25. Укажіть речення з прямою мовою (розділові знаки пропущено):

А Левітан говорив що треба жити і жити красиво (*Р. Павлик*);

Б Роби добро мені казала мати і чисту совість не віддай за шмати (*Д. Павличко*);

В Держись дівчино батьків бо як зірвешся з кореня то весь вік собі занастаєш (*В. Еллан-Блакитний*);

Г Бабуся згадала як її батько благословляв вечерю набирає у ложку куті й підкидав її до стелі (*З календаря*).

26. Укажіть варіант речення, у якому правильно розставлено розділові знаки:

А Так мені було добре, що я, йдучи вулицею й прислухаючись до відмін у природі та в самому собі, зненацька став як укопаний (*Є. Гуцало*);

Б Так мені було добре, що я йдучи вулицею й прислухаючись до відмін у природі та в самому собі, зненацька став, як укопаний (*Є. Гуцало*);

В Так мені було добре, що я, йдучи вулицею й прислухаючись до відмін у природі та в самому собі, зненацька став, як укопаний (*Є. Гуцало*);

Г Так мені було добре, що я йдучи вулицею й прислухаючись до відмін у природі та в самому собі — зненацька став, як укопаний (*Є. Гуцало*).

27. Укажіть речення, у якому правильно розставлено розділові знаки при прямій мові:

А Про тих, хто не стежить за своєю мовою, у народі кажуть — «Не тямить голова, що язик лепече» (*За Б. Антоненком-Давидовичем*);

Б «Слово — перше дзеркало руху, — сказав Петрарка, — а дух не останній водій слова» (*П. Мовчан*);

В «Ні, не клич мене, весно, казала я їй, не чаруй і не ваб надаремне (*Леся Українка*);

Г «Я люблю, щоб дівчина була трохи бриклива, щоб мала серце з перцем» — сказав Карпо (*І. Нечуй-Левицький*).

28. Визначте речення, у якому допущені пунктуаційні помилки:

А Там кажуть з гір усю країну видно (*Леся Українка*);

Б Тут навіть повітря, здавалося, несло в собі золотисті відтінки (*О. Гончар*);

В У всякому ділі є свої майстри і своє, так би мовити, натхнення (*О. Гончар*);

Г Готуючись вийти заміж, кожна дівчина, як правило, повинна була мати багато вишиванок (*О. Гасюк*).

29. Укажіть речення, у якому допущені пунктуаційні помилки:

А Хвоя — невичерпне джерело вітамінів (*З календаря*);

Б Зв'язок людини й довкілля нерозривний, вона й природа — єдині (*О. Марискевич*);

В Усі радіють весні звір у лісі, птиця в повітрі, риба у воді (*З книги*);

Г Садові і церква, верби й вітряки — усе мало якийсь фантастичний вигляд ... (*І. Нечуй-Левицький*).

30. Визначте речення, у якому зі стилістичною метою одна форма роду використовується у значенні іншій:

А Леся сідає за стіл, схопивши руками голову (*Л. Смілянський*);

Б Страх яке до книжки було: чита, одно чита, а особливо як «на урок» загадають щось таке чи про луку, чи про ліс... Ну й любило це! (*А. Тесленко*);

В Найвищі вежі духовності ждуть твого шаленого штурму (*О. Ольжич*);

Г Хай полотном постелиться дорога, що повела науку по землі! (*Д. Павличко*).

31. Позначте речення, у якому допущено стилістичну неточність:

А Глибоке знання рідної мови — одна з важливих ознак культури й освіченості людини;

Б Без праці людина не може мати радісного щастя і морального задоволення;

В Вбиває кожен у собі людину, хто забуває пісню солов'їну;

Г Ніщо не характеризує людину так швидко, всебічно й наочно, як її мова.

Завдання 32 має на меті встановлення відповідності. До кожного рядка, позначеного БУКВОЮ, необхідно дібрати відповідник, позначений ЦИФРОЮ.

32. Установіть відповідність між реченнями з прямою мовою та поданими схемами:

А Ще 100 років тому Михайло Грушевський сказав Якщо ми, українці, хочемо, щоб нас поважали інші народи, то треба, нарешті, почати з поваги до самих себе (*І. Дзюба*);

Б У молодості Шевченко писатиме Вітре буйний, вітре буйний, ти з морем говориш у чисто фольклорному дусі, а згодом

з-під його пера все частіше з'являтимуться ускладнені образи (О. Гончар);

В То справедливий козак сказав про нього Богдан Хмельницький і додав Чи ворожу ватагу знести, чи лист написати — то все утне (За М. Грушевським);

Г Хто забуде материнську пісню, той сліпий блукатиме по світу урочисто стверджує в одній із своїх поезій Олександр Білаш.

1. «П», — а.
2. А: «П», — а.
3. «П, — а: — П».
4. А: «П».
5. «П, — а. — П».

33. Прочитайте текст, виконайте подані після нього завдання 34—36, які передбачають вибір речення, що містить певне мовне явище. Номер вибраного речення позначте у таблиці знаком X.

1. Знання з економіки потрібні кожній людині не менше, ніж знання з хімії, фізики, географії та біології. 2. Людина, як відомо, живе у світі економічних явищ, вона купує і продає, отримує доходи, сплачує податки, наймається на роботу, навіть розпочинає свою справу. 3. Зрозуміло, що краще, коли людина чинить ці дії свідомо, розумно використовуючи свої сили та інші ресурси. 4. Економіка — це особлива сфера життя суспільства, що охоплює виробництво товарів та послуг, обмін ними і розподіл створених у суспільстві благ та їх споживання. 5. Знання економічних законів дають змогу людині орієнтуватися у сфері бізнесу, допомагають прийняти правильне рішення. 6. Наприклад, людина, яка розуміється на процесах інфляції, знає функції різних ринкових установ, має шанс краще використати свої гроші. 7. Отже, економічна освіта стала нагальною потребою сьогодні (З журналу).

34. Позначте номер речення з однорідними присудками.

35. Позначте номери речень, які містять вставні слова.

36. Позначте номери складнопідрядних речень з підрядними означальними.

ЛІКУВАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ МУЗИКИ

(1) Мабуть, найбільший дефіцит нашого часу — це дефіцит тиші. Щоденний вплив гуркоту промислових машин та верстатів, літаків, поїздів, авто та інших дарів техногенної цивілізації супроводжує нас з ранку до вечора. Порятунку немає навіть у власній квартирі: якщо не у вас, то в сусідів увесь час щось та видає постійні шумові звуки, проривається до наших барабаних перетинок, а через них — до серця, мозку, судин, нервів, справляючи свій згубний вплив.

(2) За даними вчених, у 70 відсотків неврозів винуватцем є шум, гучні звуки, що руйнують своїми децибелами нормальну роботу нашого організму. Шумовий терор веде до порушень логіки мислення, душевної неврівноваженості, роздратованості.

(3) Додайте сюди ще негативну екологічну обстановку, вічний цейтнот, зловживання кавою й нікотинном, алкогольними напоями з приводу й без, сильнодіючими ліками (як тільки що — пігулка напоготові!), додайте ще на свій розсуд й інші негативні реалії нашого життя — і перед вами постане портрет нашого сучасника, не вельми здорової людини.

(4) В останні роки, завдяки розширенню ринкових зв'язків, на полицях наших державних та комерційних аптек з'явилося безліч нових, широко розрекламованих зарубіжних лікарських препаратів, у яких важко розібратися не тільки лікарям, а іноді й навіть фармацевтам. Не кажучи вже про нас із вами, пересічних громадян, хто у виборі ліків часто-густо покладається на сусідів, родичів, друзів (комусь допомогло) і добре поставлену рекламу, забуваючи при цьому, що практично кожен такий препарат має ланцюг побічних реакцій та протипоказань.

(5) Та чи завжди так уже й необхідно вдаватися до рятівницьких пігулок? Не будемо згадувати про численні нетрадиційні методи лікування, що дедалі ширше прокладають нині дорогу, такі, як фітотерапія, акупунктура, лікування біополем тощо. Адже й тут без фахівця не обійтися. Згадаймо про забутий метод, за допомогою якого лікувати себе може кожний. Стародавні єгиптяни не знали про димедрол — безсоння, наприклад, там лікували... хоромим співом. А в давніх абхазців, як розповідає письменник Георгій Гуліа в одному із своїх творів, була «Пісня поранення». У ті часи не знали про методи анестезії, і навколо пораненого збиралися друзі-співвітчизники, співали цю пісню, а цілитель тим часом витягав кулю з тіла потерпілого воїна. Кажуть, що той при цьому не відчував болю!

(6)Незвичайну властивість музики, правильно підібраних мелодій полегшувати перебіг численних недуг відзначали ще корифеї медицини І. Сеченов, С. Боткін, І. Павлов. Відомий український психотерапевт О. Слободяник зі Львова стверджує, що елегії, ноктюрни, колискові пісні сприятливо діють на хворих з різними формами депресії, при різноманітних психозах.

(7)Як показують дослідження в галузі музичної терапії, особливо чутливо сприймає музику серце, кровоносні судини. Мелодійні звуки можуть сповільнювати пульс, знижувати артеріальний тиск, знімати тривожні стани, роздратованість, головний біль та інші відлуння стресових бур.

(8)На думку вчених Сходу, музика була мистецтвом, здатним змінювати не лише настрій, а навіть характер людини. Вони розглядали її не тільки як засіб зцілення душі, а і як ліки, що зцілюють тіло.

(9)Вплив музики на психіку і соматіку спричинив появу нового (а насправді добре забутого старого) напрямку в психотерапії — музикотерапії.

(10)Експерименти, проведені свого часу в Першій хірургічній клініці Краківської медичної академії під керівництвом доктора медицини професора Богуна, без сумніву, стали однією з перших у Польщі спроб застосування музики як терапевтичного засобу. В палаті, де пацієнти чекали на операцію, лунала тиха спокійна музика. Вона поліпшувала настрій хворих, розсіювала їхні сумні та тривожні думки. Лікарі добре знають, яке велике значення має така розрядка занепокоєння та страху. Адже подібні стресові стани несприятливо впливають на різні фізіологічні реакції організму, а звідси — лише крок до ускладнень під час чи після операції.

(11)Такі експериментальні роботи сприяли створенню в Кракові Інституту музикотерапії. До речі, подібними дослідженнями займаються і в Австрії, Великій Британії, Голландії.

(12)Феноменом музикотерапії свого часу зацікавилися й у нас в Україні. Зокрема, ще в середині 60-х років кандидат медичних наук В. Ткаченко з Ялтинського санаторію після багатьох клінічно-фізіологічних досліджень запропонував цілу низку музичних творів для зняття різноманітних патологічних станів організму.

(13)І хоча поки що все це ще тільки припущення, спеціалісти у галузі музичної терапії вже створили засади музичної фармакопеї з переліком хвороб та музичних творів, які дають цілющий ефект у лікуванні хворих. Музична терапія підвищує адаптаційні можливості людини. Найбільший ефект спостерігався при лікуванні хворих на бронхіальну астму. Після 5—6 сеансів у більшості хворих поліпшувався стан. Добре

піддаються музичному лікуванню гіпертонія, вегето-судинна дистонія, неврози. Звуки флейти чи кларнета позитивно впливають при серцевих захворюваннях. Нервову систему добре заспокоює скрипка.

(14)Та в наш час незрідка доводиться чути: «Я класичної музики не розумію». Ось що радить відомий пропагандист йоги та нетрадиційних методів лікування, автор багатьох книг і статей Юрій Полковников: «Прослухайте який-небудь твір класичної музики, наприклад, симфонію Чайковського, декілька разів з інтервалом у два-три дні, але так, щоб вам ніхто не заважав. Розслабте при цьому тіло, зосередьтеся на мелодії, наче проспівуючи її подумки. Спочатку це буде складно й незвично, але з часом перед вами почне відкриватися емоційний світ музичних інтонацій, і класична музика покличе вас за собою. Ви увійдете в царину чарівливих звуків».

(15)Отож, перш ніж бігти до аптеки чи хапатися за пігулку, спробуйте метод музичної терапії. Та тільки, як і при будь-якому лікуванні, не очікуйте на миттєве одужання. Хоча, як стверджують музикотерапевти, саме в музикотерапії і виявляється швидкий та ефективний результат. Спробуйте. Спеціалісти пропонують каталоги лікувальної музики, наприклад, такі. Проти хвилювання й тривоги: *Шопен — мазурки та прелюдії; Штраус — вальси; Рубінштейн — «Мелодії»; Бетховен — «Місячна соната»; Прокоф'єв — Соната «Ре»; Франс — «Симфонія ре-мінор»*. Для заспокоєння: *Брамс — Гавот ля-мажор; Дебюссі — «Місячне світло»; К. Ф. Бах — Ларго з органного концерту ре-мінор; Й. С. Бах — Сициліана; Альбіоні — Адажіо*. Проти головного болю, емоційного перенапруження: *Бетховен — «Фіделіо»; Моцарт — «Дон Жуан»; Ліст — «Угорська рапсодія №1»; Хачатурян — «Сюїта «Маскарад»; Гершвін — «Американець у Парижі»*. Для загального тону, поліпшення самопочуття: *Бетховен — «Увертюра «Егмонт»; Чайковський — Шоста симфонія, третя частина; Ліст — «Угорська рапсодія №2» (з газети)*.

- ?
1. Визначте основну думку тексту. Відповідь запишіть одним реченням.
  2. Визначте стиль мовлення. Доведіть свою думку.
  3. Запишіть ключові слова тексту.
  4. До яких наслідків призводить «шумовий терор»?
  5. Які слова (вирази) та граматичні форми в тексті безпосередньо вказують на адресата мовлення? Хто цей адресат? Відповідь запишіть 1—2 реченнями.
  6. Яка тема об'єднує абзаци 10, 11? Відповідь запишіть одним реченням.
  7. У якому абзаци сформульовано основну думку тексту?
  8. Про які лікувальні властивості музики йдеться в тексті?

Власне висловлювання (вір)

Завдання потребує розгорнутої чіткої відповіді в довільній формі. Основні твердження, факти, події викладайте у зручній для вас структурно-логічній послідовності. Використовуйте найважливішу для розкриття теми інформацію, факти з життя, які найкраще аргументують ваші міркування. Робіть узагальнення і висновки.

Використовуючи зміст тексту «Лікувальні властивості музики», напишіть вір-роздум (оповідання, нарис) на тему «Чи існує панацея від усіх хвороб?». Аргументуйте свої твердження прикладами із власного життя (художньої літератури, преси, розповідей інших людей). Орієнтовний обсяг твору 200—250 слів.

Аналізуйте тексти самостійно**ЧОРНИЦЯ**

Цукровий діабет лікували в Китаї, Єгипті, Греції й Римі ще кілька тисячоліть тому, та лише наприкінці минулого століття було відкрито причину виникнення цієї важкої хвороби — розлад діяльності підшлункової залози, яка виробляє особливу білкову речовину — інсулін. Відновити порушений обмін складно, кожен хворий потребує суто індивідуального підходу. При діабеті призначають відповідну дієту й лікувальну фізкультуру, а в крайніх випадках застосовують препарати інсуліну або його синтетичні замінники. Однак терапевтична дія цих сполук часто викликає небажані наслідки, обмежуючи цим можливості лікування. Між тим цукровий діабет, особливо легкі його форми, піддається дії лікарських рослин, які мають здатність знижувати вміст цукру в крові.

Історія цього лікування губиться в глибині століть. Стародавні рукописи-травники містять чимало рецептів, до складу яких входять різноманітні трави, що полегшують, а інколи й попереджують розвиток цукрової хвороби. Та й сучасна народна медицина має досвід лікування діабету ліками рослинного походження. Деякі з них добре вивчені і схвалені наукою.

Досліди, пророблені в нашій країні та за кордоном, дозволяють зробити висновок, що найефективніші в цьому відношенні саме ті рослини, які містять вітаміни, сапоніни, глікозиди, алкалоїди, кумарини. Цих рослин уже більше 200, і з кожним роком перелік протидіабетичних трав поповнюється.

Серед рослин, які застосовують нині для лікування цукрового діабету, можна зустріти й несподівані, на перший погляд, лікувальні трави. У різних районах країни населення здавна використовувало з цією метою лісові суніці, всіма знаний хвощ

польовий, листя брусниці й чорниці, плоди каштана, капусту, таємничо-легендарний женьшень, листя волоського горіха, злакові культури — овес, жито, пшеницю. Навіть із дріжджів виділено речовини, які знижують рівень цукру в крові у хворих тварин.

Перелічені рослини можна застосовувати як окремо, у вигляді водних настоїв та відварів, спиртових витяжок з листя, насіння, квіток, кори, так і в комбінаціях, що складають аптечний збір. Рецептатура їх різноманітна, способи виготовлення досить прості. Потрібно висушені й подрібнені компоненти збору старанно перемішати, заварити гарячою водою (з розрахунку столова ложка на склянку окропу) й настоювати 10—20 хвилин. Після цього настій слід процідити через подвійний шар марлі, охолодити і вживати за призначенням лікаря. У народній і науковій медицині найпоширеніший у лікуванні діабету збір, до складу якого входять у різних частинах листя чорниці, лущиння сухих стручків квасолі, насіння льону та солома з вівса.

Давня легенда розповідає, що колись мешканці пралісів — гноми — втратили свій притулок, оскільки люди довідалися про їхні скарби й заходилися перекопувати землю, шукаючи схованки. Довго блукали гноми в лісі, аж поки їм дав притулок чорничний кущик. Відтоді, на знак вдячності, й порозселяли гноми ці казкові кущі чорниці по всьому світу. І справді, маленький кущик з родини брусничних з повзучим кореневищем, прямими гілками, блискучим еліпсоподібним листям та поодинокими або ж парними зеленкувато-білими, з рожевим відтінком квітками можна побачити скрізь у нашій країні. Цвіте чорниця в травні-червні, плодоносить у липні-вересні.

Ягоди для лікування теж збирають у липні-серпні. Щоб вони довше зберігали цілющі властивості, їх прив'ялюють на повітрі, у затінку, розсипаючи тонким шаром на тканині чи папері, а потім досушують у печах, духовках або сушарнях при температурі, яка не перевищує 60—70°. Добре висушена сировина не бруднить руки під час пересипання й не збивається в грудочки. Зі 100 кг свіжих ягід одержують 15—18 кг сухих, які можуть зберігатися впродовж кількох років.

Лікувальні властивості ягід чорниці зумовлені наявністю в них дубильних речовин, а смакові якості — вмістом цукрів, лимонної, яблучної та інших органічних кислот. Багата чорниця й на солі заліза та пектинові речовини. Залізо, що міститься в чорниці, значно краще засвоюється порівняно з лікарськими препаратами, оскільки в ягодах цієї рослини його супутником є аскорбінова кислота та інші корисні для організму сполуки.

Свіжі ягоди чорниці рекомендують вживати при розладах діяльності шлунка й кишечника, а також для посилення зору, під час ревматизму, подагри. Чорницю використовують і для приготування відвару або чаю, який є чудовим засобом, корисним при недокрів'ї, діабеті тощо.

Фармакологічними дослідженнями доведено, що вживання ягід чорниці поліпшує кровообіг у сітківці ока, загострює нічний зір. Тому чорниця особливо корисна людям, професія яких пов'язана з напруженням зору. Під час Великої Вітчизняної війни льотчикам неодмінно давали перед нічними польотами чорничний кисіль. Утім, його можна рекомендувати й до загального столу на десерт. Особливо смачна свіжа чорниця, притрушена цукровою пудрою.

Чорницю використовують і як зовнішній засіб: при екземі, опіках, прищах, погано загоєваних ранах, виразках та інших захворюваннях шкіри (свіжі ягоди чорниці товчуть у ступці, протирають через решето, а одержану масу прикладають товстим шаром на хворі місця).

Листя чорниці має протидіабетичні властивості. У ньому містяться особливі хімічні речовини — глікозиди міртилін та неаміртилін, що знижують рівень цукру в крові. Під час лікування цукрового діабету листя чорниці, крім того, що його включають до складу спеціального збору, можна застосовувати й у вигляді відвару, який готують з розрахунку 60 г листя на 1 л окропу. Вживають такий відвар по 2 столові ложки тричі на день.

Сік чорниці має бактерицидні властивості, впливає на дизентерійні палички та на збудників черевного тифу. До того ж він діє в присутності харчотравних ферментів, тоді як багато фармацевтичних антибіотиків руйнують кисле середовище шлунка.

У домашніх умовах чорницю консервують у цукрі. Її можна також заморожувати. З перестиглих, м'яких, пошкоджених, але свіжих ягід готують сік. Гарячим його наливають у попередньо старанно вимиті й простерилізовані парою банки й закривають кришками. Лікувальні властивості сік чорниці не втрачає протягом року і довше. За потреби його розводять водою (З кн. «Лікарські рослини»).

Виконайте завдання за текстом.

1. Прочитайте текст.
2. Визначте стиль і тип мовлення. Доведіть свою думку.
3. З якою метою і де він може бути опублікований?
4. Випишіть ключові слова з тексту й обґрунтуйте їх роль у розкритті змісту.
5. Знайдіть і запишіть фразу, що передає основний зміст тексту.

6. Випишіть із тексту числівники. Провідмініяйте 3—4 числівники (за власним вибором).
7. Знайдіть у тексті складні слова і поясніть їх правопис.
8. Сформулюйте запитання для однокласників за змістом прочитаного.
9. Складіть і запишіть план тексту. Використайте для цього речення з кожного абзацу.

ЗОРІ

З деяким захопленням у народній поезії оспівано образ ранкової та вечірньої зорі Венери. Нею милувалися з прадавніх віків усі народи Європи й Азії. Зоря-зоряниця — найулюбленіший образ українського фольклору й міфології. Як же виник він і яка його трансформація?

...Із замилюванням дивилась людина у вечірнє небо, де зародилась-зарожевілась ясна зоря, а згодом зустрілася з місяцем та й мандрує собі з ним у парі... Що то таке — небесні світила? З чим їх порівняти? Невідоме, далеке людина бралася пояснити через близьке, зрозуміле. Чи не нагадує це зустріч і кохання дівчини з молодим парубком? Справді, зоря — це ніби дівчина, може, така ж, як і земна, але дуже гарна, бо — небесна, отже, — незвичайна, а місяць — то її милий... У них там, на небі, все, як і в нас, — але й не так, має бути краще, якось незвичайно... Так почав творитися міфологічний образ богині зорі. Хоч їй і приписувались певні людські якості, але це вже був духовний ідеал, ідеал краси. Зорі притаманні якісь незвичайні магичні дії, характерні вже для богині, а не для земної дівчини... І цей новостворений міфологічний образ вимальовувався в легендах, колядках, повір'ях, загадках тощо. На жаль, найдавніші оповіді про богиню Зорю не збереглися. По різних літературних джерелах розкидані уламки праслов'янського чи праіндоєвропейського міфу про Зорю, росу і мед. Зоря — це красна панна, що вранці відмикає ключами небесні ворота й випускає сонце, яке женеться слідом за нею. Зоря розсипається на землю росою, а бджоли збирають божу росу й дають людям мед. Образи Зорі й роси (небесних ключів або гребінця) зберігають українські загадки: «Ішла пані вночі, погубила ключі, місяць бачив — не сказав, сонце встало — позбирало»; «Іхала пані до вінця, загубила гребінця...».

Інший уривок давнього міфу розповідає про те, що Сонце і Місяць — шлюбна пара. На Купала, у найкоротшу ніч року, відбувалось їхнє весілля. Їхали вони до вінця на священній колісниці. Та коли Місяць побачив ранкову Зорю, то краса її осліпила його, і він зрадив Сонцю. Бог-громовержець чинив над ними суд і покарав Місяця за зраду тим, що розсік його навпіл.

Особливо прекрасний образ Зорі в українських колядках. Як відомо, колядки — це найдавніші обрядові пісні, що оспівували небесних богів. Зоря в колядках — також панна, дружина або донька Місяця, господаря небесного дому. Народна фантазія помітила найтонші відтінки у світлі Зорі і барвах роси — від срібно-голубого до зелено-жовтого — і одягла богиню в ці кольори. Атрибути Зорі в колядках — це зелений або перловий вінок, що тріпоче і переливається всіма барвами веселки (символ роси), перлова тканка або серпанок (символ вранішнього туману), зелена сукня, шовковий корсет, кований пояс зі срібними або перловими прикрасами, золоті чи срібні перстні, срібні черевички або жовті чоботи з срібними підківками. Вранішнє небо на сході сонця, або схід самої Зорі, символізують червоні корали на шиї панни. Богині Зорі приписують певні магичні дії, що символізують випадання роси, рух світил на нічному небі. Вона гатить гатки з дорогих шат, мостить мости срібні або перлові, садить сади-виногради, вбирає їх паволоками, сіє по полю дрібними перлами, вишиває або гаптує золотом чи сріблом дорогі візерунки, виглядає свого милого Місяченька, що їхатиме садами, мостами, полем, а вони дзвенітимуть йому радісно... Рання пора, схід сонця також зображені в колядках у символічних картинах: красна панна стереже виноград або червоне вино в мисках. Налітають райські пташки (перші промені сонця), дзьобають виноград (росу) або розливають вино. Інший символ — красна панна в неділю рано пере ткані рушники в краю Дунаю (червоне небо) і впускає у воду золотий перстень (сонце). У багатьох колядках образ Зорі тісно переплітається з образом Сонця.

Оскільки роса оживляє природу, дає їй здоров'я й силу, то, отже, вона має цілющі властивості й не випадково використовується в народній медицині. Ще більшу силу має богиня Зоря, що струшує нам росу. Тому до неї та до її сестер зверталися із замовленнями та молитвами, прохали відвернути хворобу, допомогти худобі тощо. У замовленнях здебільшого називається три зорі — рання, вечірня й полуночна (або полуденна). З них найсильнішою вважалася рання. Три зориці-сестриці — це символічні образи, що позначали певні сакральні відрізки часу. Їх іноді називали й по імені: «Ви зорі-зориці, Божі помічниці, одна Захара, друга Варвара, а третя Марина»... Іноді ці імена були також символічні, вказували на певну магичну дію, якої сподівалися від зорі: «В місяця-осіяничка було чотири зориці, а всі чотири сестриці: одна Припікуха, друга Прижаруха, третя Прилюбуха, а четверта Приворотуха». Саме дівчата найчастіше зверталися з проханням причарувати милого, адже зоря — небесна дівчина, якій відомі і зрозумілі всі поривання закоханого

серця, але вона має чарівну божественну силу й може допомогти їм.

Створивши певний ідеальний образ шляхом порівняння далекого з близьким, людська уява стала підносити до цього ідеалу все повсякденне, земне. Тобто просту селянську дівчину в колядках, веснянках та інших піснях стали возвеличувати до рівня богині, переносячи певні якості, характерні для зорі, на образ дівчини. Так поступово вималювався ідеальний образ доньки господаря, наділеної лише хорошими рисами, незвичайною вродою тощо. У пізніших колядках образи зорі й дівчини тісно переплітаються, замінюють один одного і загалом сприймаються як єдине ціле. Дівка Ганнуся, що рано встала, три свічі зсукала, личко вмивала, садила й поливала сад-виноград, червону рожу, зелене вино чи зіллячко, волики пасе або губить їх, пере хустки в Дунаї, впускає золоте відерце, вишиває дорогу хустку, стереже яблуню або лілею — це трансформація образу Зорі. Але це ще не символ. Ці колядки, що з божественних гімнів перетворилися на величальні пісні, зберігають момент переходу думки від міфологічного образу до символу, який творився на тому етапі, коли вже не зоря порівнювалася з дівчиною, а навпаки — дівчина з зорею. Дівчина — мов Зоря! Як багато треба було душі й фантазії, щоб прийти до цього порівняння! Безперечно, він створений був народом, що мав надзвичайно високий інтелектуальний рівень, досягнутий протягом не одного століття, а, може, й тисячоліття.

Отже, врешті-решт, це порівняння стало звичним, зоря й дівчина сприймалися як єдине ціле, як один образ, поява одного поняття неодмінно викликала в уяві інше.

Таким же шляхом виникали й інші символи (місяця, сонця, голубів, калини, коня тощо).

Отже, міфологія — первісна по відношенню до символіки. Символ вийшов із образу міфологічного, але він більш сконцентрований, глибокий; це своєрідний код, у якому узагальнена вся робота думки, уяви, почуттів, яка накопичувалась протягом століть. З розвитку символіки видно, якого високого духовного рівня досягли українці й наскільки давніми є їхні народна поезія і мистецтво (З газети «Народознавство»).

Виконайте завдання за текстом.

1. Прочитайте виразно текст.
2. Визначте тему, основну думку тексту. Випишіть ключові слова й словосполучення, що передають тему тексту.
3. Доберіть заголовок до тексту.
4. Визначте стиль тексту, обґрунтуйте свій вибір.
5. Визначте тип мовлення тексту.
6. Назвіть способи зв'язку між реченнями.

Короткий тлумачний словник

Акустичний, -а, -е. Який має добру акустику, добру чутність.

Антагоніст, -а, ч. 1. Непримиренний противник. 2. Органи або речовини, що своїми функціями і дією цілком протилежні одні одним.

Асимілюватися, -юється. 1. Ставати подібним до кого-, чого-небудь. 2. Засвоюватися.

Атрибутика, -и, ж. Те, що є прикметою кого-, чого-небудь, вирізняє з-поміж інших, указує на належність до якої-небудь групи осіб, явищ і т. ін.

Бовваніти, -ію, -ієш, *недок.* 1. Виднітися, показуватися здаля (про те, що стоїть, здіймається над чимсь). 2. *діал.* Сидіти, стояти непорушно, як бовван; стовбичити.

Вакансія, -ї, ж. 1. Вільна посада в штаті установи. 2. Вільне місце для вступника у навчальному закладі.

Велемудрий, -а, -е, *заст.* Дуже розумний.

Вічко¹, -а, -с. 1. Зменшено-пестливе до око. 2. Невеличке віконце в чому-небудь для спостереження. 3. Кільце плетива в сітці, у в'язанні і т. ін. 4. Отвір для бджіл у вулику. 5. Брунька, яку зрізують, для щеплення.

Вічко², -а, -с. Зменшено-пестливе до віко.

Відолинок, -нка, ч. Невелика і неглибока улоговина; улоговинка.

Гейзер, -а, ч. 1. Гаряче джерело вулканічного походження, яке періодично викидає воду і пару у вигляді фонтана; характерні для областей поширення вулканів; гейзери. 2. *чого, перен.* Фонтан чого-небудь.

Децибел, -а, ч. Одиниця виміру гучності звуку.

Дискомфорт, -у, ч. 1. Незручність, порушення або відсутність належних умов, потрібних для нормальної життєдіяльності організму, виконання певної роботи і т. ін.; невигода. 2. Душевна незадоволеність, пригніченість, викликана якими-небудь обставинами.

Діалектика, -и, ж. 1. Розділ філософії, що досліджує категорії розвитку. 2. Вчення про рух і розвиток, теорія і метод пізнання та перетворення світу. 3. Процес розвитку, руху чого-небудь. 4. Уміння вести суперечку, полеміку, застосовуючи логічні докази, уміння переконувати. 5. *філос.* Спосіб філософського мислення, що полягає у русі думки між протилежними поняттями.

Діаспора, -и, ж. 1. Частина народу, що проживає поза країною свого походження; діаспори утворилися в результаті насильницького виселення, загрози геноциду та інших соціальних причин.

Дідух, -а, ч., *етн.* Сніп, якого ставили за старим звичаєм у кутку хати перед Різдвом.

Дошкульний, -а, -е. 1. Який викликає, спричиняє фізичний біль. 2. Який сильно діє, глибоко вражає; гострий, їдкий. 3. Дуже відчутний, сильний, пронизливий (про холод, вітер, мороз і т. ін.).

Дюйм, -а, ч., *заст.* В англійській і російській системах мір до запровадження Метричної системи мір — міра довжини, що дорівнювала 2,54 см ($\frac{1}{12}$ фута).

Екологія, -ї, ж. 1. Зв'язок між організмом і довкіллям. 2. Наука, що вивчає закономірності формування і функціонування біологічних систем та їх взаємодію з навколишнім середовищем.

Еміграція, -ї, ж. 1. Переселення зі своєї Батьківщини в іншу країну, зумовлене соціально-економічними, політичними або релігійними причинами. 2. Перебування за межами Батьківщини внаслідок такого переселення. 3. Збірн. до *емігрант*.

Епо́ха, -и, ж. 1. Великий період часу з визначними подіями, явищами або процесами в природі, суспільстві, науці, мистецтві і т. ін. 2. *геол.* Час, що відповідає певному етапові розвитку Землі. 3. *астр.* Момент, із якого починають обчислювати час руху світила.

Етно́с, -у, ч. Історично сформована на певній території стійка спільнота людей (плем'я, народність, нація, народ), що володіють спільними рисами та стабільними особливостями культури, мови, психологічного складу, а також усвідомленням своїх інтересів і цілей, своєї єдності, відмінності від інших подібних утворень самосвідомістю та історичною пам'яттю, а також має соціальну цілісність і оригінальний стереотип поведінки.

Же́врити, -ю, -ієш, *недок.* 1. Догоряти без полум'я; тліти. 2. Виблискувати яскравим світлом, давати яскраве світло. 3. *перен.* Яскраво відбивати світло сонця або інших тіл. 4. *перен.* Існувати приховано, затаєно; тліти.

Жи́вця, -і, ж. Густа прозора рідина, що виділяється зі стовбура хвойного дерева і складається зі скипидару та смоляних кислот.

Ідентичність, -ності, -ж. Тотожність.

Ідеологічний, -а, -е. Стосується *ідеології*, пов'язаний з нею.

Ідеоло́гія, -ї, ж. Сукупність філософських, політичних, правових, моральних, релігійних та естетичних поглядів, що характеризують те або інше суспільство, клас, політичну партію; світогляд, світорозуміння, переконання, доктрина, догмати, канони, принципи, постулати.

Інди́відуум, -а, ч., *книжн.* Кожний самостійно існуючий живий організм: особина, окрема людина, особистість.

Каплі́ця, -і, ж. У християн — невелика споруда без вітваря для відправ і молитов.

Каска́д, -у, ч. 1. Природний або штучний водоспад, що спадає уступами, або система таких водоспадів. 2. Стрімкий, невпинний потік великої кількості, маси чого-небудь. 3. Зв'язані між собою джерела енергії, двигуни тощо. 4. Сукупність послідовно з'єднаних логічних елементів, які реалізують задану функцію.

Кашке́т, -а, ч. Чоловічий головний убір із козирком.

Конфігура́ція, -ї, ж. 1. Обрис зовнішньої форми чого-небудь; загальний вигляд. 2. Взаємне розташування, розміщення якихось предметів або їх частин. 3. Сукупність машин та пристроїв певної обчислювальної системи. 4. *лінгв.* Сполучення слів, що використовується для автоматичного аналізу при машинному перекладі.

Крис, -а, ч., *діал.* Капелюх.

Кура́й¹, -ю, ч. Трав'яниста степова рослина групи перекотиполе.

Кура́й², -я, ч. Старовинний народний башкирський музичний інструмент; вид сопілки.

Ку́рява, -и, ж. Дрібні тверді частинки, що нависають у повітрі або осідають на поверхні чого-небудь.

Ле́гіт, -готу, ч. Легкий приємний вітерець.

Лице́дій, -я, ч. 1. *заст.* Актор. 2. *перен.* Людина, яка вміє маскувати свої думки, вчинки і т. ін.

Луна́, -и, ж. Відбиття звукових коливань від перешкоди, коли вони сприймаються роздільно від первісних коливань; ехо.

Ма́жа, -і, ж. 1. Великий чумацький віз, у який впрягалась пара волів; його традиційно робили з дерева без жодної металевої деталі; на його виготовлення йшло декілька тижнів; часто вони були справжніми витворами мистецтва, з прикрашеними різьбленням найменшими деталями.

Маніфестува́ти, -ую, -еш, *недок., перех.* Від *маніфестація*: проголошувати, демонструвати.

Місія, -ї, ж. 1. Важливе завдання, доручення тощо. 2. Високе призначення, відповідальна роль. 3. Постійне дипломатичне представництво у будь-якій державі, що його очолює посланник або повірений у справах. 4. Представники держави чи міжнародної організації, послані в якусь країну зі спеціальною метою або певним дорученням. 5. Церковна місіонерська організація. 6. *перен.* Доручення, завдання; покликання.

Мо́рок, -у, ч. 1. Відсутність світла; темрява, темнота. 2. *перен.* Про що-небудь безвідрадне, безнадійне, сумне.

Назорі́ти (назорі́ти), -рю, -риш, *док., перех., розм.* Наглядіти, помітити кого-, що-небудь.

Намі́сний, -а, -е, розміщений на іконостасі (про ікону).

На́ція, -ї, ж. 1. Конкретно-історична форма спільноти людей, об'єднаних єдиною мовою і територією, глибокими внутрішніми економічними зв'язками, певними рисами культури і характеру. 2. Держава, країна.

Орато́рія¹, -ї, ж. Великий музичний твір для хору, співаків-солістів і симфонічного оркестру, написаний на драматичний сюжет і призначений для концертного виконання; ораторія виникла в XVII ст. майже одночасно з кантатою і оперою, має певну схожість з ними, відрізняючись від кантати розгорнутим сюжетом і більшими розмірами, а від опери — переважанням оповідальності над драматургією, а також відсутністю сценічної дії та художнього оформлення (хоча бувають винятки).

Орато́рія², -ї, ж. Приміщення у католицькому храмі для моління.

Палі́ччя, -я, с. 1. Збірн. до *палиця*. 2. Сухе гілля; хмиз.

Патогенни́й, -а, -е. Який є причиною хвороби; хвороботворний; здатний викликати патологічний процес.

Пашни́ця, -ї, ж., *розм.* Те саме, що *пашня*.

По́куть, -я, ч. Те саме, що *покуття*.

Поку́ття, -я, с. В українській селянській хаті — куток, розміщений по діагоналі від печі, та місце біля нього.

По́спіль, *присл.* 1. Один за одним (у часі); вряд, підряд. 2. Не минаючи жодного місця; суцільно. 3. Разом, укупі.

Претенде́нт, -а, ч. Той, хто претендує на що-небудь, хто має підстави одержати щось, заволодіти чимсь.

Прича́сний, -а, -е. *прикм.* Який не виявляється у повну силу; стриманий, затамований.

Са́га¹, -и, ж. 1. Давньоскандинавське і давньоірландське епічне сказання про легендарних героїв та історичних діячів, що має прозову форму з віршованими вставками. 2. Поетичне сказання, легенда.

Са́га², -и, ж. 1. Річкова затока. 2. Протока; рукав ріки; стариця. 3. Улоговина серед піщаних відкладів річки.

Секрét¹, -у, ч. 1. Те, що не підлягає розголошенню, що приховується від інших; таємниця. 2. Потайний пристрій у механізмах, предметах хатнього вжитку тощо. 3. *військ.* Додатковий сторожовий пост із кількох осіб, виставлений таємно на найбільш небезпечних підступах з боку противника, а також місце розташування такого поста.

Секрét², -у, ч., *фізіол.* Речовина, яку виробляють залози людини й тварини (слина, шлунковий сік і т. ін.).

Середохрєсний, -а, -е. Прикм. до *середохрєстя*.

Середохрєстя, -я, с. 1. У храмовій архітектурі — місце перетину головної нави і трансепта, які в плані утворюють хрест; при традиційній орієнтації церкви через середохрєстя можна потрапити в західну наву, в південний і північний трансепти і розташовані в східній частині храму хори; середохрєстя часто увінчане баштою або куполом, причому башти характерні для романських і готичних храмів, а купола — для соборів Епохи Відродження. 2. *діал.* Роздоріжжя. 3. *церк.* Те саме, що *середопістя*.

Сізіти, -іє, *недок.* Ставати, робитися сизим.

Ска́лочка, и, ж. Відколотий, відбитий шматочок чого-небудь; осколочок.

Сло́ган, -а, ч. 1. Гасло, девіз. 2. Рекламна формула (фраза для реклами товару, що кидається в очі, добре запам'ятовується).

Соціум, -у, ч. 1. Суспільство як цілісна соціальна система. 2. Людська спільнота певного типу (родові та сімейно-родинні, соціально-класові, національно-етнічні, територіально-поселенські спільноти). 3. Соціальне оточення людини, сукупність історично сформованих форм діяльності людей.

Спрокво́ла, *присл.* Не поспішаючи, не кваплячись; повагом.

Ставни́к¹, -а, ч., *риб.* Ставний невід, рибальська сітка або місце, де вони стоять.

Ставни́к², -а, ч., *церк.* 1. Великий церковний свічник. 2. Велика свічка для церковного свічника.

Суви́й, -вою, ч. 1. Що-небудь згорнуте, скручене в трубку. 2. *чого і без додатка.* Шматок полотна або іншої тканини певної довжини, що його зберігають згорнутим у трубку. 3. *чого, перен.* Ланцюг послідовних подій, вражень, думок і т. ін. 4. *рідко.* Те саме, що *пакунок*.

Схола́стика, -и, ж. 1. Панівний напрям у середньовічній ідеалістичній філософії, представники якого за допомогою філософських положень намагалися обґрунтувати богослов'я; об'єктом вивчення схоластики є духовний світ людини, який перетворюється нею на абстрактну схему й абсолютизується; схоластиці властиві умоглядність, догматизм, звернення до Біблії як до найвищого критерію істинності; ранньосхоластичні вчення пов'язані переважно з неоплатонізмом, пізня схоластика ґрунтується на пристосованому до потреб християнської догматики аристотелізмі; у XVI ст. відбувається певне відродження схоластики, яка була ідеологією Контрреформації. 2. *перен.* Формальні знання, відірвані від життя й практики; суха наука.

Тра́гік, -а, ч. 1. Актор, що виконує провідні ролі в трагедіях. 2. Автор трагедій.

Тривіа́льний, -а, -е, *книжн.* Позбавлений новизни; заяложений, не оригінальний.

Тужавіти, -іє, *недок.* Висихаючи, робитися твердим, щільним, тугим; тверднути.

Улогівина, -и, ж. Велике заглиблення в рельєфі місцевості, западина з пологими схилами.

Фонтан, -а, ч. 1. Струмінь води, який б'є вгору або витікає під тиском, а також спеціальний прилад, що забезпечує викидання води, і споруда, що його обрамляє. 2. Струмінь нафти, газу, води і т. ін., що викидається на поверхню землі зі свердловини здебільшого під природним тиском пластів. 3. Споруда з пристроєм для подавання води під тиском; водорозбірна колонка. 4. *перен.*, *розм.* Нестримний потік або вияв чого-небудь (слів, красномовства тощо).

Хвіртка, -и, ж. 1. Невеликі вхідні двері в паркані або у воротах.

Хула, -и, ж., *книжн.* Те, що ганьбить, знеславлює, осуджує кого-, що-небудь; осуд, ганьба.

Царина, -и, ж. 1. Околиця, край села. 2. Місцевість за селом, де пастух збирає худобу; вигін. 3. Необроблюване, поросле травами поле. 4. *діал.* Засіяне поле; посіви; лан. 5. *перен.* Сфера діяльності людини; ділянка, галузь.

Чиря, -яти, с. Пташа качки чирки.

Чорторій, -ю, ч., *розм.* Глибока яма, рів, прірва.

Шлейф, -а, ч. 1. Довгий задній край жіночого плаття, який волочиться по землі; трен. 2. Сільськогосподарське знаряддя для вирівнювання та легкого поверхневого розпушування ґрунту. 3. *геол.* Смуга відкладів, що облямовує підніжжя якого-небудь підвищення. 4. *ел.* Провідник у вигляді петлі, що використовується в магнітоелектричних осцилографах і гальванометрах для визначення місця пошкодження лінії зв'язку і т. ін. 5. Відрізок лінії передачі, що його застосовують для настроювання надвисокочастотних приладів.

Щабель, щабля, ч. 1. Поперечний (горизонтальний) брусок, планка в драбині. 2. *заст.* Східець. 3. *перен.* Етап, стадія розвитку, здійснення чого-небудь. 4. Кожний звук музичного звукоряду, гами, ладу.

Ятри́ти, ятру, ятриш, *недок.* 1. *перех.* Спричиняти, викликати чим-небудь запалення, біль, подразнення в чому-небудь (перев. в рані, хворому місці тощо). 2. *перех.*, *перен.* Необережними словами, діями, спогадами змушувати знову відчувати, переживати щось важке, неприємне.

Дорогі одинадцятикласники!	3
----------------------------	---

ВСТУП

§ 1. Українська мова у світі. Українська діаспора	4
---	---

НАЙВАЖЛИВІШІ ВІДОМОСТІ З СИНТАКСИСУ І ПУНКТУАЦІЇ

§ 2. Словосполучення і речення, синтаксичні зв'язки в них	17
Читайте українською	31
§ 3. Особливості вживання простих речень у мовленні. Інтонування різних видів простих речень	43
§ 4. Удосконалення правописної грамотності	57
Читайте українською	68
§ 5. Особливості вживання в мовленні різних видів складних речень. Інтонування різних видів складних речень. Синтаксичний аналіз	71
§ 6. Удосконалення правописної грамотності	86
§ 7. Основні пунктограми у простому і складному реченнях, у реченнях із прямою мовою та в діалозі. Пунктуаційний аналіз. Способи цитування	96
Читайте українською	104
§ 8. Удосконалення правописної грамотності	110
§ 9. Текст як середовище функціонування мовних одиниць. Основні ознаки тексту	118
§ 10. Зміст і будова тексту. Складне синтаксичне ціле. Актуальне членування речення. Способи зв'язку речень у тексті	129
§ 11. Класифікація текстів за сферою використання, метою, структурними особливостями. Види текстів у діловому, професійному мовленні. Тексти різних стилів, типів, жанрів мовлення	145
Читайте українською	153
§ 12. Основні види переробки тексту	161
§ 13. Удосконалення правописної грамотності	173
§ 14. Повторення наприкінці року	181

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Поняття комунікації як діяльності учасників спілкування.	
Комунікація в професійній сфері. Етика професійного спілкування	9
Використання вербального й невербального коду в комунікації.	
Міжкультурна комунікація і професійна діяльність	24
Риторика як наука і мистецтво	38
Риторичні вимоги до мовця. Імідж оратора. Професійний імідж	52
Звіт про виконану роботу	66
Підготовка промови	80
Конспект публічного виступу	92
Коспектування висловлювання, що сприймається на слух	107

Складання і розігрування діалогів на професійну тему.	
Ведення переговорів	114
Переказ із творчим завданням	125
Відгук про телепередачу	137
Протокол. Витяг з протоколу	140
Виступ на семінарах, зборах, конференціях	157
Полеміка у професійному спілкуванні. Полемічні прийоми.	
Етика полемічної майстерності	169
Стаття	176
Твір на морально-етичну тему	178

ДОДАТОК

Перевірмо себе	185
Аналізуймо тексти самостійно	196
Короткий тлумачний словник	202

Навчальне видання

*ПЕНТИЛЮК Марія Іванівна
ГОРОШКІНА Олена Миколаївна
ПОПОВА Людмила Олександрівна*

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних
закладів з навчанням українською мовою

Рівень стандарту

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Редактор *О. С. Криворучко*. Художній редактор *М. Ю. Крюченко*.
Технічний редактор *Ц. Б. Федосіхіна*. Комп'ютерна верстка
Н. М. Музиченко. Коректори *Л. С. Бобир, Л. А. Еско*

Формат 60×90/16. Ум.-друк. арк. 13.

Обл.-вид. арк. 10,81. Тираж 2000 пр. Вид. № 37452. Зам. № 11-0042

Видавництво «Освіта», 04053, м. Київ, вул. Юрія Коцюбинського, 5.

Свідоцтво ДК № 27 від 31.03.2000р.

Віддруковано з готових діапозитивів

ТОВ «Побутелектротехніка»

Св. ДК № 3179 від 08.05.2008 р.

61024, м. Харків, вул. Ольмінського, 17.

Пентиліук М. І.

П25 Українська мова: підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням укр. мовою : рівень стандарту / М. І. Пентиліук, О. М. Горошкіна, Л. О. Попова; за заг. ред. М. І. Пентиліук. — К. : Освіта, 2011. — 208 с.

ISBN 978-966-04-0820-3.

ББК 81.2УКР—922

Державне спеціалізоване видавництво «Освіта»

Тел. (044) **486-58-02**

486-93-46

Тел./факс (044) **486-98-15**

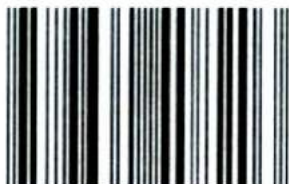
486-93-21

www.osvitapublish.com.ua

E-mail: osvita@kv.ukrtel.net

ISBN 978-966-04-0820-3

9 789660 408203 >